

RST

ROMANIAN
STUDIES TODAY

VI
2022

FACULTATEA DE LITERE – UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI
CENTRUL DE STUDII ROMÂNEȘTI

Romanian Studies Today

VI

2022

Consiliul științific:

Gilles BARDY
(Universitatea Aix-en-Provence)
Adam BURAKOWSKI
(Institutul de Studii Politice, Academia
Poloneză de Științe)
Jiří FELIX
(Universitatea din Praga)

Adam LEDGEWAY
(Universitatea Cambridge)
Martin MAIDEN
(Universitatea Oxford)
Bruno MAZZONI
(Universitatea din Pisa)
Michael METZELTIN
(Universitatea din Viena)

Comitetul de redacție:

Oana CHELARU-MURĂRUȘ
Caius DOBRESCU
Laura DUMITRESCU
Ionuț GEANĂ

Alexandru MARDALE
Alexandru NICOLAE
Liviu PAPADIMA
Bogdan TĂNASE

Romanian Studies Today este editată de Centrul de Studii Românești al Facultății
de Litere, Universitatea din București.

Redactor-șef: Caius DOBRESCU
Secretar de redacție: Ionuț GEANĂ
Coperta: Smaranda MURĂRUȘ
Tehnoredactor: Meri POGONARIU

ISSN 2559-3382
ISSN-L 2559-3382

SUMAR

JESSICA ANDREOLI, <i>Correspondența ca spațiu de întâlnire: „Fondo Culturale italo-rumeno della Prof.ssa Rosa Del Conte”</i>	5
IUDIT CĂLINESCU, <i>Diaspora românească din Ungaria în perioada postcomunistă – Portrete de intelectuali</i>	23
LUMINIȚA HOARȚĂ CĂRĂUȘU, <i>Strategii ale politeții în discursul televizual românesc actual. Invitat – Gigi Căciuleanu</i>	37
FLORINA ILIS, <i>Adrian Marino și literatura de călătorie. Despre evadarea prin cultură în republica literelor</i>	67
NICOLETA NEȘU, <i>Despre locuire și migrație – aspecte contrastive, puncte de convergență</i>	77
FELIX NICOLAU, <i>Advantages and disadvantages of e-learning. A case study</i>	91

RECENZII

IOANA SONEA, LAVINIA VASIU, DINA VÎLCU, <i>Manual de limba română ca limbă străină (RLS): nivelul B1</i> , Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2021, 192 p., ISBN 978-606-37-1000-1 (Ionuț Geană); CRISTINA DAFINOIU, VERONICA NEDELCU, LAURA PASCALE, LUCIA OPREANU, <i>Limba română pentru străini. Nivelul A1-A2</i> , Editura Eurodidactica, Otopeni, 2020, 191 p., ISBN: 978-606-8929-29-3 (Raluca Levonian).....	101
--	-----

Correspondența ca spațiu de întâlnire: „Fondo Culturale italo-rumeno della Prof.ssa Rosa Del Conte”¹

Jessica Andreoli

Universitatea Babeș-Bolyai/Università degli Studi di Torino
jessicaandreoli91@gmail.com

Pentru a cita acest articol: Andreoli, J., 2022, „Correspondența ca spațiu de întâlnire: «Fondo Culturale italo-rumeno della Prof.ssa Rosa Del Conte»”. *Romanian Studies Today*. VI, p. 5-22.

Abstract: 1948 represents a turning point in the “intimate”, intellectual, academic biography of Rosa Del Conte. In fact, the sudden repatriation, determined by the complex political situation, marks the conclusion of her Romanian work experience. It was a six-year footnote which was, first, an opportunity to open up to the Romanian cultural space. Upon returning to Italy, Rosa Del Conte became a spokesperson for the Romanian language and culture, first in Milan and later in Rome. Brilliant philologist and literary critic, passionate professor, Rosa Del Conte manages to maintain relations with the cultural elite that remained in Romania during the difficult years of communism, but also with Romanian intellectuals active in Europe. Starting from the archival material, especially from the correspondence, kept at the *Fondo italo-rumeno della Prof.ssa Del*

¹ Dezvoltarea și aprofundarea acestei cercetări a fost posibilă datorită consultării Arhivei Del Conte, conservate la Universitatea Cattolica del Sacro Cuore din Milano. Materialul de arhivă mi-a fost pus la dispoziție de Istituto di Studi Superiori Giuseppe Toniolo. Acest studiu preia și revizuieste parțial câteva pagini ale tezei de doctorat: Jessica Andreoli, *Storia e anatomia di una passione. Rosa Del Conte e la letteratura rumena*, coord. de prof. univ. dr. Ioana Bican și de conf. dr. habil. Roberto Merlo, Școală de Studii Lingvistice și Literare (UBB) în cotelă cu Universitatea din Genova, a.a. 2022/2023, <https://hdl.handle.net/11567/1106540>.

Conte, I intend to propose a reconstruction of the Italian professor network of human and academic relations. To support the working hypothesis, I will propose two (synthetic) case studies from Rosa Del Conte's correspondence: Emil Turdeanu and Lucian Blaga.

Keywords: archive, correspondence, relations, communism, Rosa Del Conte.

1. Fondul Del Conte ca „realitate documentară”²

Fondul cultural al Rosei Del Conte s-a născut din generoasele dispoziții testamentare cu care profesoara Del Conte și-a protejat patrimoniul de carte și arhivistic. Fondul se încadrează într-o largă tradiție de donații private în beneficiul organizațiilor și instituțiilor, menit să asigure conservarea, valorizarea și utilizarea pe scară largă a unui „patrimoniu cultural”³. Redactat în favoarea Institutului de Studii Superioare Giuseppe Toniolo, instituție fondatoare a Universității Cattolica del Sacro Cuore (Milano), donația a permis punerea la dispoziția studenților și a specialiștilor a unei colecții de cărți din aproximativ 7.400 de volume, la care se adaugă materialul arhivistic, parțial inventariat, constând în principal din acte, corespondență, fișe de lectură, traduceri și studii publicate și nepublicate. De fapt, Fondul se prezintă ca o oglindă a personalității întemeietorului și reflectă imaginea unui intelectual care a influențat profund secolul trecut.

Rosa Del Conte (1907-2011), purtător de cuvânt al limbii și al culturii române în Italia în a doua jumătate a secolului trecut, a fost filolog, bibliofil, traducător, critic literar, dar, în primul rând, s-a identificat cu rolul ei de profesor, o carieră trăită ca o vocație⁴. Din angajamentul în domeniul pedagogic provine

² În studiul „Le biblioteche private quale paradigma bibliografico” centrat asupra bibliotecii lui Aldo Manunzio cel Tânăr, A. Serrai compară biblioteca cu o realitate documentară, „o reflexie a experiențelor concrete” ale proprietarului său. Caracterizate prin activități și alegeri emoționale și raționale care nu pot fi altele decât personale, bibliotecile – și adaug, prin extensie, fondurile – sunt „imagini ale pasiunilor metafizice și ale nevoilor spirituale”. Alfredo Serrai, *Le biblioteche private quale paradigma bibliografico: la biblioteca di Aldo Manunzio il Giovane*, in Fiammetta Sabba (a cura di), *Le biblioteche private come paradigma bibliografico: atti del Convegno internazionale: Roma, Tempio di Adriano, 10-12 ottobre 2007*, Bulzoni, Roma, 2008, pp. 19-28; pp. 21-22.

³ Conceptul de *patrimoniu cultural* îi aparține Nicolettei Giovè Marchioli, „Il patrimonio archivistico e librario fra tutela, conservazione, restauro. Qualche riflessione introduttiva”, in Melania Zanetti (a cura di), *Dalla tutela al restauro del patrimonio librario e archivistico. Storia, esperienze, interdisciplinarietà*, Edizioni Ca' Foscari, Venezia, 2018, p. 92.

⁴ Se face referire la *Pro-Memoria* care însoțește Curriculumul pregătit de Rosa Del Conte în așteptarea unor concursuri universitare, intitulat *Storia di una passione o di una vocazione: Pro-Memoria*, 1967, disponibil la filiala milaneză a Universității Cattolica: FONDO Del Conte Rosa-op-50.

decizia de a aloca bunurile mobile și imobile pentru „întărirea studiilor privind cultura și istoria religioasă, civilă, lingvistico-literară a României”⁵, odată cu crearea unui fond cultural și a unei catedre la Universitatea Cattolica din Milano.

În urma donației, Institutul Giuseppe Toniolo, în 2012, a încredințat sarcina inventarierii materialului lui P. Rizzi Bianchi, specialist în domeniul arhivisticii. Pentru a exprima eficient ideea că un astfel de material constituie „mărturia fidelă a unei vieți, sau mai bine zis a unei personalități”⁶, a adunat toate aceste elemente în apelativul de *Fondo culturale*. Fondul se prezintă, atunci, ca un depozit de cultură și tradiție, de memorie colectivă și individuală din care reiese aspectul intim și public al unei vieți dedicate predării, o personală cale de cunoaștere și descoperire interdisciplinară, dar și noi perspective de investigare și de studiu în bogăția de pagini personale scrise de Rosa Del Conte și într-o bibliotecă privată construită literalmente pe tot parcursul unei existențe⁷.

În ciuda diferențelor existente la nivel biblioteconomic, tot materialul conținut în Fond (cărți și *carte d'autore*) „devine” un document. Prin urmare, Fondul Del Conte trebuie să fie observat și citit ca întreg și în complexitatea sa, un *unicum* în care fiecare element este util în reconstruirea unei biografii intelectuale, cea a proprietarului originar al colecției. Având în vedere

⁵ Este vorba de adnotări prezente în testamentul olograf din 29 aprilie 2002, cu care Rosa Del Conte și-a anulat testamentele anterioare și adnotările aferente. Materialul „testamentar” poate fi vizualizat în Fondul Del Conte, Archivio 1, Materiali biografici, busta 3, fascicolo 1 “Certificati, procure e testamenti”.

⁶ Piero Rizzi Bianchi, *Fondo culturale italo-rumeno della Professoressa Rosa Del Conte*, Milano, martie 2016, p. 3, inventar disponibil online: http://opac.unicatt.it/search~S13*ita?/cArchivio+Del+Conte+Rosa/carchivio+del+conte+rosa/-3%2C-1%2C0%2CE/frameset&FF=carchivio+del+conte+rosa&1%2C1%2C [consultat la 5 septembrie 2022].

⁷ După cum am anticipat, la *Fondul* propriu-zis – înțeles drept colecția de carte – se adaugă și materialul din *Arhivă*, adică *carte d'autore*. Acest material arhivistic a fost ordonat și structurat între 2012 și 2016 „în trei niveluri de utilizare”. Arhiva 1 (primul nivel organizațional) constă în principal din acte personale și corespondență. În arhiva 2 (al doilea nivel), doar parțial ordonată, sunt păstrate acele elemente considerate „produse intelectuale”. În fine, Arhiva 3 își propune să colecteze materialele de studiu considerate minore, iar în urma unei recente lucrări de sistematizare și de inventariere efectuată în primăvara anului 2022, a reieșit că acest nivel de arhivă are conținuturi extrem de eterogene. De fapt, la caiete, fișe de lectură și materiale de studiu precum articole din ziare, extrase sau reproduceri fotografice ale cărților, se adaugă jurnale, schițe de scrisori, pagini de corespondență și memorii. Nivelul trei al Arhivei colectează și înregistrările audio ale prelegerilor susținute de Rosa Del Conte la Universitatea din Roma, materiale referitoare la cursurile universitare străine și italiene, documente referitoare la cariera academică, proiecte editoriale, precum și un bogat aparat iconografic. Structura fondului este prezentată detaliat în inventarul îngrijit de P. Rizzi Bianchi.

caracteristicile Fondului luat în considerare putem atunci, la nivel metaforic, să-l comparăm cu o „unitate semantică”, fiind sumă indivizibilă de material produs cultural purtând amprenta identității auctoriale care le-a creat/modificat⁸. Adoptând această perspectivă de observație și de analiză, este deci posibilă clasificarea acestei colecții ca arhivă culturală⁹.

2. Inventarul ca textură: o posibilă lectură a Arhivei I

Correspondența ocupă o poziție centrală în cadrul Fondului Del Conte. De fapt, Arhiva I este strâns legată de biografia profesoarei și propune o hartă a relațiilor dintre personalități proeminente din a doua jumătate a secolului al XX-lea, o secțiune transversală a mediului intelectual al epocii sale și al unei faze istorice tulburi. Acest prim nivel al arhivei este compus din peste 9.000 de unități divizate în 54 de cutii arhivistice. 86,7% din materialul conținut în Arhiva I este de natură epistolară (215 dosare dintr-un total de 248). Scrisorile au fost organizate în întregime pornind de la un criteriu spațiu-temporal cu o valoare experiențială, pe care arhivistul P. Rizzi Bianchi l-a definit ca „o experiență fundamentală a vieții cărțurarului”, și anume mutarea Rosei Del Conte în România și succesiva ei ședere de 6 ani în România (noiembrie 1942 – iunie 1948). Prin urmare, există o periodizare în cadrul arhivei: perioada românească, perioada preromânească și perioada postromânească. Correspondența perioadelor preromânească și românească în ansamblu constituie doar 21,9% din corespondență [vs 78,1% perioadă postromânească]. Cu toate acestea, în timp ce această primă și mai tânără corespondență dezvăluie informații strict legate de biografia Rosei Del Conte sau, mai exact, de pregătirea ei, corespondența din perioada postromânească (8308 de elemente) păstrează „urmele” carierei profesoarei și ale relațiilor sale cu elita intelectuală a vremii¹⁰.

⁸ Francesco Barberi, „Biblioteche private”, în *Notizie AIB*, I, gennaio-marzo 1956, pp. 6-12: p. 6.

⁹ Expresia „arhive culturale” urmează un concept introdus de Luigi Crocetti cu ocazia primei ediții a conferinței *Conservare il Novecento* (2000) pentru a indica mari concentrări documentare care nu se încadrează în definițiile restrânse ale bibliotecii de autor sau arhivei scriitorului, v. Giuliana Zagra, Premessa în Laura Desideri și Giuliana Zagra, *Conservare il Novecento: gli archivi culturali. Ferrara, Salone internazionale dell'arte del restauro, 27 marzo 2009: atti del convegno. Seguiti da Luigi Crocetti, La tradizione culturale italiana del Novecento e altri scritti*. Roma: AIB, Roma, 2010, pp. 9-10 e Luigi Crocetti, *Che resterà del Novecento?*, p. 127.

¹⁰ Au fost folosite aici procente prezentate în inventarul lui Piero Rizzi Bianchi, v. p. 7.

2.1. Una stagione crudele ed incantata: 1942-1948¹¹

Anotimpul crud și fermecat, perioada petrecută în România, a fost definită în multe feluri: punct de cotitură, ruptură, paranteză¹². Aceștia sunt, inevitabil, termeni sau sintagme care sunt îndepărtați unul de celălalt ca putere evocativă, dar și ca sens; totuși, ceea ce ni s-a părut interesant este modul în care acești șase ani, un scurt segment dacă luăm în considerare existența Rosei Del Conte în ansamblu, au avut un rol definitoriu în cadrul unei biografii, dacă nu complexă, cel puțin articulată.

A folosi, într-o încercare (probabil) obiectivă și istorică, termenul „paranteză” pentru a face referire la așa-numita „perioada românească” indică perioada academică de șase ani 1942-1948, extrapolând o secvență limitată din punct de vedere spațio-temporal dintr-o narațiune durabilă. Cu ideea de „ruptură”, ca și cu cea de „punct de cotitură”, există în schimb o referință metaforică la ideea fracturii, la o narațiune brusc suspendată care este întreruptă. Dacă primul termen, „ruptură”, apare definitiv, indicând de fapt o întrerupere bruscă, de asemenea „punctul de cotitură” pare să mențină aceeași idee de „instantaneu, brusc, neașteptat”, făcând aluzie la o schimbare radicală față de experiențele anterioare. Aceste definiții par a fi inadecvate în a reprezenta enormitatea unui moment, a unui bloc narativ care se încadrează într-o poveste mai mare, determinând legăturile sale, pentru a sublinia coerența sa. Rosa Del Conte, cu limbajul baroc care îi aparține, a vorbit despre un „anotimp”. Valoarea puternică, metaforică, inerentă alegerii termenului „anotimp” amintește de imaginea unui *unicum* și a unui *continuum* biografic care poate fi împărțit în faze. Nu evocă închideri și concluzii definitive, admite un înainte și un după, un ciclic real și figurativ. „Perioada românească” este, așadar, configurată ca o verigă în definiția unei personalități complexe în recuperarea unei narațiuni biografice și autobiografice.

¹¹ În cunoscutul volum de traduceri *La lirica di Lucian Blaga* îngrijite de Rosa Del Conte, în încheierea scurtei note biografice despre prietenul ei intelectual Lucian Blaga, profesoara Del Conte își amintește și reconstituie „pe firul tenace al memoriei” după-amiezile petrecute cu poetul și soția sa în casa din Sibiu în „acel anotimp ciudat din Cluj – crud și fermecat”, când prin decretul-lege Nr. 3463/1940 Universitatea Regele Ferdinand I din Cluj se mută la Sibiu, Rosa Del Conte, *Nota biografica*, în Lucian Blaga, *La lirica di Lucian Blaga, poesie 1919-1943*, Lerici, Roma, 1971, p. 41.

¹² Pe lângă inventarul lui Rizzi Bianchi, v. Daniela Dumbravă, *Una straordinaria romanista: Rosa Del Conte, ovvero dell'assoluta lealtà*, în „Orizzonti culturali italo-romeni”, VI, iunie 2015, text disponibil online: http://www.orizzonticulturali.it/it_studi_Daniela-Dumbrava.html [consultat la 15 octombrie 2021] și Doina Condrea Derer, Ramiro Ortiz, Nina Façon, Giuseppe Petronio, Rosa Del Conte. *Universitari în România și în Italia*, Editura Institutului Cultural Român, București, 2018, pp. 301-343.

Acest anotimp românesc al Rosei Del Conte, relevant atât din punct de vedere personal, intelectual, cât și din punct de vedere academic, este descris și de însăși profesoara în *Pro-Memoria* când afirmă:

Interesul pentru lumea românească trebuia să decurgă din contactul direct cu mediul înconjurător, în realitatea lui geografică și umană: un transfer provocat din propria mea inițiativă cu așteptarea de a-l conține în limita a doi ani, a trebuit prelungit, în urma complicațiilor create de război, cu câțiva ani de exil. Din fericire, însuși faptul de a fi fost „sortată” de autoritatea dictatorială a unui șef de misiune într-un orașel de provincie pe fundalul unui peisaj tipic „mioritic”, un oraș cu tradiții sincere și istorie nobilă, a favorizat contactul meu cu o *romenită* autentică, foarte diferită de balcanismul policrom al capitalei¹³.

Pentru acest anotimp, la care Rosa Del Conte face referire în mai multe rânduri cu descrieri care apar aproape poetice, devenit criteriu organizatoric cu ocazia sistematizării Fondului, P. Rizzi Bianchi oferă o delimitare temporală precisă. De fapt, prin materiale de arhivă, organizând scrisorile „de familie” ale Rosei Del Conte, identifică temporal această experiență fondatoare, un interval de timp cuprins între 27 noiembrie 1942 și 30 iunie 1948. În identificarea acestor date, după cum explică într-o notă, concurează două scrisori: un bilet redactat de Luciana Palazzi din 22 noiembrie¹⁴ și o primă scrisoare a Rosei Del Conte adresată mamei sale în care relatează călătoria cu trenul până la București, trimisă în 28 noiembrie 1942, a doua zi după sosire¹⁵.

În lectura lui P. Rizzi Bianchi, această secvență temporală se încheie cu o scrisoare trimisă de Luigi Castiglioni, din Milano, la adresa din București a domnișoarei Del Conte și datată 30 iunie 1948¹⁶. Deși nu exclude o succesivă întoarcere în România în a doua jumătate a anului 1948, arhivistul notează că, deja la 9 iulie 1948, Elena Bugnariu i-a scris prietenei sale Rosa în Italia, care atunci călătorea spre casă¹⁷. Într-o scrisoare caracterizată de tonurile calde ale prieteniei, Nuți îi încredințează Rosettei numele și adresele celor dragi, amintindu-i însă că și în România, la Cluj, o așteaptă o casă. Totuși, copia pașaportului cerut de Rosa în 1947, și actualmente păstrată în arhivă, oferă o imagine mult mai precisă, de fapt ultimele pagini ale documentului prezintă ștampilele care atestă tranzitul ei, de la granițele românești, maghiare și austriece. Comisariatul poliției de frontieră a Episcopiei Bihorului transmite că la 16 iulie 1948, doamna Rosa Del Conte părăsește România.

¹³ Rosa Del Conte, *Pro-Memoria*, cit., p. 1.

¹⁴ Archivio Del Conte I, Busta 3, fascicolo 2.

¹⁵ Archivio Del Conte I, Busta 1p, fascicolo 7.

¹⁶ Archivio Del Conte I, Busta 4p, fascicolo 1.

¹⁷ Archivio Del Conte I, Busta 5, fascicolo 2.

2.2. *Lettera-epistola: o opoziție semiotică*

Arhiva I a Rosei Del Conte demonstrează modul în care o memorie personală poate câștiga valoarea mărturiei prin renunțarea la statutul lui de document privat. Valoarea mărturiei se traduce într-o funcție colectivă a scrierii private care își pierde caracterul de secret pentru a deveni un document partajat și partajabil și care ne determină să ne punem întrebări pentru a clarifica ambiguități și redundanțe asupra sensului propriu al cuvintelor „lettera” [scrisoare] și „epistolă”, pe care le vom folosi în sensul propus de Beppe Sabaste în eseul *Lettere & Filosofia. Poetica dell'epistolarità*¹⁸. În primul capitol al volumului său, *Le lettera tra scrittura privata e scrittura pubblica*, Sabaste subliniază liminalitatea acestui tip de comunicare în care apare „opoziția semiotică”¹⁹ între o practică de scriere publică și una privată. De fapt, există scrisori private – adică confidențiale, scrise pentru a fi citite doar de destinatar (funcție conativă) și scrisori publice făcute să circule și să fie citite de un public mai larg (funcție referențială). Scrisoarea, ca formă, se deplasează, așadar, între polii opuși ai confidențialității și ai dezvăluirii, între o formă privată discursivă, confidențială, și un instrument retoric prin care să se „pună în scenă”. Reflecția asupra distincției scrisoare-epistolă, propusă de Scarpăt și reluată de Sabaste, poate fi atunci rezumată în expresia aforistică: „scrisoarea (...) face parte din viață, epistola este un produs al artei literare”²⁰.

În eseul lui Sabaste, distincția scrisoare-epistolă este strâns legată de opoziția semiotică pe care cercetătorul o evidențiază. Cu toate acestea, scrisoarea își pierde statutul de secret chiar și atunci când devine un document, la fel cum se întâmplă într-o arhivă. Când Rosa Del Conte își concepe propriul testament, unifică – poate în mod inconștient – toate materialele donate. În fața acestui patrimoniu este, prin urmare, necesar să avem o viziune de ansamblu, unitară, astfel încât să evidențiem relația dintre diferitele conținuturi observate în complexitatea, diversitatea și stratificarea lor.

Pierzându-și, cel puțin din perspectiva biblioteconomiei, natura lor, scrisorile devin parte a aceluși „complex de obiecte fizice produse de libertatea intelectuală a posesorului”²¹ ca o consecință directă a extinderii conceptului de arhivă – care, depășind caracterul său pur instituțional, se transformă într-un „obiect complex, pentru a fi analizat în condițiile sale de formare și transmitere, pentru a fi citit și interpretat în natura sa monumentală”. Acest „slittamento

¹⁸ Beppe Sabaste, *Lettere & Filosofia. Poetica dell'epistolarità*, Alinea Editrice, Firenze, 1998.

¹⁹ *Ivi*, p. 18.

²⁰ *Ivi*, p. 21. G. Scarpăt și B. Sabaste reiau de fapt G.A.Deissmann, *Licht vom osten*, Tübingen, 1923 p. 195.

²¹ Laura Desideri, „Le raccomandazioni di Luigi Crocetti”, în *Conservare il Novecento*, cit., pp. 21-30: p. 26.

semantico”²² [Alunecare semantică], care are loc în trecerea de la o arhivă privată (înțeleasă în sens juridic) la o *archivio di persona* [arhivă unei personalități], determină corespondența să dobândească o nouă valoare. Tot prin corespondență, care ocupă o poziție centrală în cadrul Fondului Del Conte, apare aspectul autobiografic, adică „viața trăită care a produs cărțile persoanei, văzute ca un colecționar de relații, ca un mediator al culturilor, ca o expresie a unui timp și a unui status”²³. Prin indexarea corespondenței Rosei Del Conte, arhivistul a desenat de fapt o hartă în care intră toate materialele fondului – de vreme ce sunt plasate la același nivel. Aranjamentul astfel impus Arhivei I este prezentat ca un „montaj”, o ordine posibilă, dar nu unică, așteptând să fie – așa cum amintește D. Toccafondi – înțeleasă, contextualizată și interpretată²⁴.

2.3. Scrisorile ca obiecte biografice

În încercarea de a reconstitui biografia intelectuală a Rosei Del Conte, intenționez să o plasez într-o amplă panoramă relațională și intelectuală. Consultarea corespondenței sale este configurată în acest sens ca un moment esențial în pictarea unei pânze istorice, din care altfel cu greu aş putea urmări contururile. Scrisorile se numără, de fapt, printre acele obiecte „biografice” cu o semnificație relațională ridicată cu subiectul, care pot fi buni indicatori în plasarea urmelor acelei existențe pe un scenariu material²⁵. Luate în considerare în „fizicitatea” și materialitatea lor, scrisorile „pentru autenticitate, forță probantă și valoarea lor intrinsecă reprezentând relicve moderne”²⁶ – inserate în contextul construit al arhivei și legate de materialele eterogene păstrate – devin „biografice”, creând o relație metonimică și metaforică cu cercetătorul care creează un sens în legăturile dintre obiecte, povestește un document, îl inserează într-o narațiune. Prin urmare, în crearea acestui sens, în aranjarea obiectelor care sunt constituite ca „martori” ai unei memorii altfel pierdute, scrisorile își pierd caracterul comunicării private pentru a deveni un document consultabil și interpretabil care sancționează trecerea de la scrisoare la epistolă.

²² Diana Toccafondi, „Gli archivi letterari del Novecento: un laboratorio per la collaborazione tra professionisti”, în *Conservare il Novecento*, cit., pp. 39-52; p. 40.

²³ Lodovica Braidă, „Gli archivi culturali del Novecento. Non è un secolo come gli altri?”, în *Fdl Bollettino di storia dell'editoria in Italia*, XVII, 1, 2011, pp. 2-6; p. 4, text disponibil online: https://www.fondazionemondadori.it/wp-content/uploads/2018/12/01_Braidă.pdf [consultat la 3 iunie 2020].

²⁴ Diana Toccafondi, „Gli archivi letterari del Novecento”, cit., p. 46.

²⁵ Marino Biondi, „Teorie per una esposizione di quadri letterari”, în *Conservare il Novecento*, cit., pp. 69-97; p. 89.

²⁶ Ivi, p. 76.

2.4. Structura inventarului că narațiune posibilă

În întocmirea inventarului Fondului cultural al Rosei Del Conte, Piero Rizzi Bianchi s-a concentrat în principal pe sistematizarea și organizarea corespondenței, investigând în mod specific trei aspecte ale acestor „conversații la distanță”: destinatar, cronotop și cantitate. De fapt, însăși sistematizarea Arhivei I – corespondența se dezvăluie ca o primă interpretare, sau poate mai generic, o lectură necoaptă a materialului care astfel ordonat se constituie într-o narațiune neprietenosă, nestructurată, dar la fel de eficientă. În acest sens, lectura prezentată în inventar are o structură și un caracter pur științifice, pentru a permite utilizarea eficientă a materialului. Inventarul, constituit cu o „fizionomie științifică”²⁷, este configurat, în această perspectivă, ca o bibliografie sau o „structură de ordonare a tuturor mărturiilor referitoare la monumentele literare și științifice”²⁸. Extinzând discursul lui Serrai, atunci, se poate observa cum colecțiile private – din care Arhiva I este clar un exemplu – reflectă în mod evident personalitățile care le-au alcătuit.

Structura arhitecturală „utilitară” propusă de Rizzi Bianchi se prezintă însă ca o simplă lectură, o posibilitate strict legată de o singură experiență biografică și construită în întregime în jurul unui cronotop specific. Totuși, dacă nu în contrast, cel puțin la nivel complementar, este posibil să se asocieze – printr-o lectură alternativă – acestei viziuni un criteriu stilistic de conținut.

Materialul prezent în arhivă este în esență împărțit pe bază de conținut în trei serii: membrii familiei, material biografic, corespondență. Analizând acest material, structurat pe baza unui criteriu cronologic ales de arhivar și pe lângă subdiviziunile conținutului obiectiv sintetic, propun un al doilea nivel de interpretare. Pornind de la subdiviziunea de conținut propusă, cu excepția scrisorilor de familie, aș dori să propun alte patru categorii:

1. corespondență „amicală”
2. corespondență intelectuală
3. corespondență academică
4. corespondență instituțională

Prin „corespondență amicală” înțelegem corespondența privată strâns legată de Rosa Del Conte –persoana; acestea sunt scrisori cu un caracter puternic privat și confesiv din care reies aspecte ale personalității Rosei Del Conte. Prin „corespondență intelectuală” ne referim la scrisorile al căror conținut are un caracter de cercetare, în care Del Conte vorbește despre proiecte editoriale, se confruntă cu prietenii și colegii ei asupra temelor de interes comun. În ceea ce

²⁷ Maria Teresa Biagetti, *Fisionomia scientifica e valore bibliografico della raccolta libraria di Federico Cesi*, in in Fiammetta Sabba (a cura di), *Le biblioteche private come paradigma bibliografico*, cit., pp. 97-106; p. 101.

²⁸ Alfredo Serrai, *La biblioteca di Aldo Manuzio*, cit., p. 20.

privește ultimele două categorii propuse: „corespondența academică” și „corespondență instituțională” se face trimitere la o corespondență formală în care Rosa Del Conte este profesor și ocupă o funcție oficială.

3. Studii de caz: două propuneri

Alegerea studiilor de caz, deși poate părea la prima vedere incertă, a fost determinată din punct de vedere cantitativ de bogăția materialului prezent în arhivă. Adică s-a luat în calcul proporția dintre numărul de scrisori păstrate în raport cu durata corespondenței, și din punct de vedere calitativ pentru tipul de informații prezente în scrisori și pentru rolul pe care îl ocupă interlocutorul în viața Rosei Del Conte. Emil Turdeanu reprezintă atunci un exemplu de corespondență academică care a dus, după pensionarea și decesul soției sale, la o corespondență amicală, în schimb corespondența cu Lucian Blaga demonstrează cum un interes pur literar se poate transforma într-o relație de încredere și de prietenie.

3.1. *De la Paris la Roma: un filolog român din exil, Emil Turdeanu*

Alegerea primului exemplu propus, Emil Turdeanu (1911-2001), este strict legată de greutatea specifică a acestei corespondențe în cadrul sistemului de arhivă și în conturarea unor aspecte ale personalității academice a Rosei Del Conte. În primul rând, aş dori să subliniez un aspect pur cantitativ, și anume că această corespondență are 254 de unități, constituind, în ansamblu, cea mai importantă corespondență păstrată. Materialul, adunat în patru dosare mari, acoperă o perioadă de peste treizeci de ani și reunește – sub numele lui Turdeanu – și corespondența dintre Rosa Del Conte și soția lui, Laetiția Cartoian²⁹. 72 dintre aceste unități sunt ciorne de scrisori, *minute*, trimise de Rosa Del Conte lui Turdeanu și soției sale. Această corespondență este marcată din punctul de vedere al conținutului de cele trei momente/evenimente de cezură care au marcat viața Rosei Del Conte în perioada postromânească: 1963 cu mutarea ei definitivă la Roma, moartea fratelui Renzo în 1970 și, în cele din urmă, pensionarea definitivă în 1982.

Primele scrisori dintre Rosa Del Conte și Turdeanu s-au axat pe publicarea și diseminarea volumului *Eminescu o dell'Assoluto*³⁰ și pe organizarea Conferinței de la Veneția din 1964 la Fundația Cini. În această corespondență „directă”, nu există referințe și/sau informații despre modul în care s-au întâlnit, s-ar fi putut atunci presupune că Rosa Del Conte, care o cunoscuse superficial pe soția lui

²⁹ Archivio Del Conte I, Busta 16, fascicoli 2-4; Busta 26p, fascicolo 1.

³⁰ Rosa Del Conte, *Eminescu o dell'Assoluto*, STEM-Mucchi, Modena, 1962.

Turdeanu deja la București, l-a contactat pentru prima dată pe marele profesor la Catedra de limba română de la Sorbona pe această cale, pentru a promova volumul ei despre Eminescu. Cu toate acestea, se dovedește revelatoare în acest sens o scrisoare adresată de Rosa Del Conte Alexandrinei Mititelu, prin care îi cere ajutorul colegei pentru a putea corespunda cu câteva nume rezonante, printre care Mircea Eliade, Octave Nandriș și Emil Turdeanu, cu scopul de a face să circule monografia recent publicată³¹.

S-a păstrat de fapt în arhivă o scrisoare datată 19 iunie 1963, în care Turdeanu anunță, exprimând o anumită surpriză, că a primit volumul de exegeză al profesoarei Del Conte, aici definită un „atât de competent și de minuțios comentator”³²: „Așteptam să apară la Paris vasta teză a d-lui Alain Guillerrou (...), și iată că, din Italia, îmi pică acest admirabil volum”³³. Turdeanu ocupă în acești ani o poziție de mare prestigiu, iar promisiunea de a scrie o recenzie pentru *Revue des études roumaines* deschide de fapt un nou și interesant canal de comunicare pentru Rosa Del Conte, care, de altfel, îl menționează și pe Turdeanu în monografia sa, după cum acesta remarcă el însuși: „personal, am avut și altă surpriză plăcută răsfoind cartea (...). Locul pe care-l faceți lucrărilor mele în acest amplu studiu despre izvoarele tradiționale ale inspirației lui Eminescu”³⁴. Această primă scrisoare formală, dar cu tonuri încurajatoare, este urmată de o a doua scrisoare, foarte asemănătoare din punctul de vedere al formalității, datată 22 iunie 1964, care constituie un răspuns la invitația trimisă de Rosa Del Conte ilustrului filolog la conferința dedicată lui Eminescu pe care o organizează: „Am primit scrisoarea D-voastră prin care îmi faceți cinstea de a mă invita la întâlnirea pe care o organizați la Veneția (...). Ca admirator al lui Eminescu, și nicidecum ca eminescolog, aș veni bucuros să asist”³⁵.

Corespondența până în 1977 este rară și foarte formală, atât Turdeanu, cât și Del Conte scriu doar pe hârtie cu antet și folosesc mașina de scris; de asemenea, alegerea de a folosi întotdeauna acest suport constituie un exemplu clar al acelei *formalité* care caracterizează deocamdată corespondența dintre cei doi. Toate comunicările se referă la publicații și/sau evenimente, cei doi profesori schimbă informații bibliografice și invitații, într-o atmosferă de colegialitate prietenoasă, dar încă foarte formală.

Procentul mai mare de corespondență dintre cei doi se referă la perioada imediat anterioară angajării lui Turdeanu la Universitatea din Roma. Începând cu 2 noiembrie 1977, Rosa Del Conte a formalizat, de fapt, oferta profesorului în exil în Franța de a deveni *professore incaricato* la Roma (la nivel de carieră, pentru

³¹ Archivio Del Conte I, Busta 21p, fascicolo 3, Rosa Del Conte, 13 martie 1963.

³² Archivio Del Conte I, Busta 16, fascicolo 3.

³³ Ibidem.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ibidem.

Turdeanu este o *diminutio capitis* – era de fapt *Maître de Recherche* la Paris, la Universitatea Sorbona): „Illustre e cortese collega, ricevo in questo momento la sua lettera (...) la situazione di incarico è semplicemente ad interim, non ammettendo la legislazione italiana la chiamata. Le ripeto che Lei verrebbe a coprire per incarico una cattedra (...) per concorso”³⁶. Din 1977 până în 1982, întreaga corespondență directă dintre cei doi a fost marcată de cereri și schimburi extrem de formale. Acestea sunt scrisori cu caracter pur informativ și sunt legate de condițiile de muncă, oportunitățile de carieră, birocrație, problemele de plată. Chiar și în scrisorile în care apar informații personale despre copii, despre sănătatea soției sau despre ieșirile duminicale, corespondența continuă să oscileze între formalități și chestiuni administrativ-universitare.

Din corespondență este clar că Rosa Del Conte a reprezentat un punct de referință față de care Turdeanu are un sentiment de datorie. Rosa Del Conte este mandatarul încrederii familiei Turdeanu, o încredere confirmată și de corespondența dintre Del Conte și Laetiția Cartojan. Corespondența cu soția lui Turdeanu este inclusă în aceleași plicuri, ca și cea cu Turdeanu, nu are un „spațiu” independent în arhivă, iar pe de altă parte tonurile formale, uneori reci, dintre cei doi sunt deseori temperate de intervențiile Laetiției Cartojan care în încheierea scrisorilor adaugă comentarii sau întrebări care reamintesc că nu este vorba doar de o relație academică, profesională, ci și, mai ales, de o cunoștință de zece ani, dacă nu chiar o adevărată prietenie. Scrisorile dintre soția lui Turdeanu și Rosa Del Conte sunt complementare cu cele ale soțului ei. În ciuda faptului că are tonul mai deschis și mai colocvial al unei conversații, de fapt, soția abordează aceleași aspecte menționate de soțul ei în scrisorile sale, aproape ca pentru a-i susține cererile.

Formalitatea și rigiditatea lui Turdeanu lasă loc unei mai mari libertăți de exprimare numai după pensionare, pentru a atinge tonuri mai complexe și articulate emoțional, devenind scriere confesivă, abia în 1991, după moartea soției sale, când durerea devine cumva protagonista acestei corespondențe: „Mi-au trebuit luni și luni de zile ca să pot să scriu un rând. Sfârșitul brutal al vieții scumpei mele Laeti mi-a cutropit sufletul și mintea în așa măsură că nu am mai putut înjgheba niciun gând în afară de durerea care mi-a luat (...) un bogat tribut de lacrimi”³⁷.

3.2. Admirând filozoful Lucian Blaga

Al doilea exemplu se configurează ca destul de îndepărtat de primul, deoarece este vorba de o corespondență cu tonuri informale, prietenoase și chiar afectuoase. Pentru completitudinea informațiilor, împreună cu dosarele care conțin

³⁶ Archivio Del Conte I, Busta 26p, fascicolo 1, Rosa Del Conte, 21 iulie 1977.

³⁷ Ivi, 14 ianuarie 1991.

corespondența cu prietenul Lucian Blaga (1895-1961), definit de Rosa Del Conte drept un „interpret al civilizației române”³⁸, am folosit, pentru a completa imaginea, corespondența cu fiica sa Dorli.

Corespondența cu cunoscutul filosof, poet și dramaturg se păstrează în patru dosare cuprinzând 19 unități în care, uneori, apare și semnătura soției sale, Cornelia Brediceanu³⁹. Pentru a completa imaginea se adaugă și corespondența cu fiica sa Dorli, pentru care Rosa Del Conte a fost profesoară particulară și prietenă. Numărul redus de scrisori nu este surprinzător, mai ales în lumina situației dificile pe care a trăit-o poetul în urma instaurării guvernului comunist. După cum se mai arată într-o notă de informare, Blaga însuși a considerat că este periculos să mențină în viață corespondența cu Del Conte aflată în Italia, sau cel puțin a refuzat să admită deschis acest „păcat politic”: „Dar după plecarea ei [...] Ne-am bucurat că am văzut-o iar în cercul nostru și am convenit să nu ne scriem, iar ea a înțeles că este mai bine așa”⁴⁰.

Cele 19 unități care compun schimbul de scrisori dintre Rosa Del Conte, Blaga și soția acestuia acoperă o perioadă extrem de lungă, douăzeci de ani (1945-1974), în timp ce schimburile cu fiica au continuat aproximativ până în 1999⁴¹, perioadă în care, pe de altă parte, din motive evidente de vârstă, corespondența pentru Rosa Del Conte scade semnificativ.

Ca în corespondența cu Turdeanu, nu există o continuitate între scrisori și nu sunt informații despre modul în care s-au întâlnit sau s-au cunoscut. Într-o scrisoare către Turdeanu, Rosa Del Conte scrie despre perioada ei la Cluj vorbind despre „un an petrecut în intimitatea zilnică cu familia Blaga”⁴², în timp ce din scrisorile sale cu Dorli, mai ales în primii ani care au urmat întoarcerii în patria ei, Dorli de multe ori face referire la după-amiezile petrecute împreună și la lecțiile date de prietena ei Rosetta.

Pentru a afla cum a intrat în contact Rosa Del Conte, lector de italiană în România, cu poetul despre care susține că a exercitat o influență decisivă asupra ei⁴³, este necesar să se consulte arhiva CNSAS, unde în dosarul (DAC) I 0208817⁴⁴. Notele de informare dictate de o anume Sanda Predescu (acesta este clar un nume fals) relatează că:

³⁸ Rosa Del Conte, *Pro-Memoria*, cit., p. 1.

³⁹ Archivio Del Conte I, Busta 4, fascicolo 2; Busta 5 fascicolo 1, Busta 4p, fascicolo 1, Busta 5p, fascicolo 3.

⁴⁰ V. dosar CNSAS (DAC) I0208817, pp. 51-53.

⁴¹ Corespondența cu Ana-Dorica Blaga acoperă perioada 1946-1999. În arhiva s-au păstrat 42 de unități și sunt puse în Archiva Del Conte I, Busta 4, fascicolo 2, Busta 13, fascicolo 1; Busta 17p, fascicolo 2.

⁴² Archivio Del Conte I, Busta 26p, fascicolo 1, Rosa Del Conte, 18 mai 1977.

⁴³ Rosa Del Conte, *Pro-Memoria*, cit., p. 1.

⁴⁴ Ministerul Afacerilor Interne al României, Direcția Regională Cluj, secția C indica cu numărul de identificare 105979 dosarul în care erau colectate documentele referitoare

Rosetta este o mare admiratoare a filozofului Lucian Blaga, pe care l-ar fi lansat chiar ea în străinătate, și era să ia premiul Nobel, fiind prin cei patru propuși din țări latine pentru acest premiu. Tot ROSETTA a mijlocit idila, urmată de căsătorie, dintre MIHAI GAVRILĂ, băiatul lui FLORI, și DORLI fata lui Blaga. În toamnă la București l-a căutat pe MIHAI GAVRILĂ, și a rămas uimită că a divorțat de DORLY /BLAGA/. Ceea ce e încântător, este că DE CONTE ROSA o caută și o iubește atât de mult pe FLORI GAVRILĂ⁴⁵.

Într-o altă notă, poetul amintește cum într-o primă perioadă Rosa Del Conte, pe atunci o necunoscută, se afla la Câmpulung și că a avut ocazia să o cunoască, în calitate de admiratoare, abia în 1945, pentru a-i favoriza apoi trecerea la catedra de Limba și Literatura Italiană a Universității din Cluj:

Ea mi-a tradus mai multe poezii, fără să mă cunoască și mi-le a expediat de la Câmpulung unde era atunci. Am cunoscut-o abia în 1945. Între timp l'am consultat pe UMBERTO CIANCIOLO, care era prof. de italiană la universitate și în refugiu la Sibiu după 1940, și apoi conducea secția institutului de cultură italiană din Cluj. Acesta nu a apreciat prea grozav poeziile ROSETTEI, din punctul său de vedere al limbii. În toamnă /1945/ ROSETTA a venit să mă cunoască. Vorbește românește curent. O femeie urâtă foc, foarte cultivată, care vorbind cu pasiune și vioiciune despre probleme de artă și literatură, te cucerește. Este femeia care fără să fie ajutată de frumusețe totuși te cucerește. Am făcut demersuri să o aduc la Cluj la universitate și am reușit. Apoi ne am văzut mai des și ne-am împrietenit. În Italia a publicat două studii despre mine. (...) Sunt model de felul cum se face o critică literară. De asemenea ea a publicat în limba română două studii despre doi poeți italieni moderni⁴⁶.

Întreaga corespondență cu poetul este caracterizată de tonuri prietenoase și afectuoase din care se percepe legătura reală care a existat între Del Conte și familia Blaga: „Știi, dragă Signorina, că nu trece zi fără de a mă gândi la D.ta? Ești partea vie a unei imagini indivizibile, care pe jumătate s-a cufundat în pământ”⁴⁷ sau după plecarea Rosettei în Italia: „Dragă Signorina, bănuiesc că nu ai avut dispoziția sufletească pentru a ne scrie o scrisoare italică, adică solară. Noi, de când ai plecat, am trăit în permanentă așteptare. În așteptarea unor vești. (...) M-aș bucura nespus”⁴⁸. Scrisoarea continuă apoi în tonuri extrem de colocviale cu

Rosei Del Conte provenind din materialele „Serviciului 2”. În prezent, dosarul Del Conte se păstrează la CNSAS din București, depus la sediul central (DAC) cu locația I 0208817. Dosarul păstrat este format din 129 de pagini, este vorba de 77 de documente, cel mai vechi este datat 9 mai 1948, în timp ce cea mai recentă 31 decembrie 1987. Ortografia citatelor din această arhivă a fost actualizată.

⁴⁵ V. dosar CNSAS (DAC) I0208817, p. 42.

⁴⁶ V. dosar CNSAS (DAC) I0208817, pp. 51-53.

⁴⁷ Archivio Del Conte I, Busta 4p, fascicolo 1, 8 octombrie 1946.

⁴⁸ Archivio Del Conte I, Busta 5, fascicolo 1, 29 decembrie 1948.

descrierea „dușului scoțian” suferit: pierderea catedrei sale universitare și cu regretul de a nu putea să-i citească prietenei ei noile poezii scrise în toamnă, ca pe vremuri, lângă două cești de cafea aromate. Nu mai puțin sincere sunt cuvintele Rosei Del Conte, care, într-o *minuta* din 1950, scrie: „Despărțirea a însemnat pentru viața mea sufletească o experiență dureroasă, dureros de apăsătoare pentru care nu eram de loc pregătită”⁴⁹. În aceste schimburi de corespondență nu lipsește niciodată o evaluare a rezultatelor academice și editoriale, momente în care Rosa Del Conte nu reușește să se abțină să-și exprime admirația pentru Blaga: „M’am întors dela un teatru unde am vorbit despre poezia Dvs. unui public foarte ales și în cadrul unui ciclu în care au fost prezentate din partea unor specialiști universitari, cele mai însemnate figuri din poezia europeană”⁵⁰.

Esențială pentru corespondența dintre Blaga și Rosa Del Conte este tema traducerii, de fapt, deja din martie 1945, Blaga primește traduceri realizate de profesoara italiană⁵¹. Rosa Del Conte începe să lucreze la traducerea versurilor lui Blaga din 1945, chiar înainte de a-l putea întâlni pe poet în persoană⁵²: „Mi se spune că mai aveți încă multe traduceri din poezia mea (...). Ar fi bine (...) să procedați cam așa: în Italia cunoașteți sigur vreun poet sau critic (...) să aleagă pe cele care sunt „poezie” și în limba italiană, în afară de orice comparație cu originalul!”⁵³. Considerațiile scurte privind activitatea traducătorului sunt de asemenea deosebit de interesante. Antologia blagiană a lui Del Conte, bazată pe corespondența cu autorul, era deja gata la sfârșitul anului 1945 (1946)⁵⁴, cu autorizația autorului: „Pentru o antologie blagiană nu mi-a cerut nimenea nici o autorizație. Încât e cât se poate de firesc ca această autorizație să fie în primul rând a D.tale”⁵⁵. Cei doi se confruntă apoi cu privire la problema dreptului de autor și a traducerii. Corespondența dintre cei doi din 1946 și 1947 trece în schimb la subiectul carierei universitare a Rosei Del Conte și la posibilitatea unei supliniri la Cluj pentru 1947: „Pe drum m-am tot gândit ce s’ar putea face cu catedra lui Cianciolo, care și-a dat demisia. I-am vorbit Decanatului despre D.ta”⁵⁶, și câteva luni mai târziu: am vorbit cu secretarul decanatului nostru. Zilele viitoare se va întoarce Decanul din concediu și apoi vei primi o adresă a Decanatului cu invitația de a accepta suplinirea catedrei de italiană. Mă bucur nespun că vei veni la Cluj”⁵⁷.

⁴⁹ Ivi, Rosa Del Conte, 1950.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Archivio Del Conte I, Busta 4p, fascicolo 1, 19 martie 1945.

⁵² Ivi, 12 octombrie 1945.

⁵³ Archivio Del Conte I, Busta 4, fascicolo 2, 20 iulie 1945.

⁵⁴ Ivi, 20 iulie 1946.

⁵⁵ Ivi, 25 iunie 1946.

⁵⁶ Ivi, 23 decembrie 1946.

⁵⁷ Archivio Del Conte I, Busta 4, fascicolo 2, 1 octombrie 1947.

În corespondența din anii care au urmat anului 1948, Blaga se plânge de lipsa de știri de la Rosa Del Conte și se referă adesea la condițiile dificile din țară, precum și la îndepărtarea dificil de suportat de la catedra universitară. Scrisorile Rosei Del Conte în schimb sunt puternic centrate în jurul ideii de a publica antologia blagiană, de exemplu în 1960 a anunțat că a găsit un editor italian⁵⁸.

Corespondența cu Dorli Blaga se dovedește a fi mai regulată, trecând din scrisorile unei tinere care caracterizează sfârșitul anilor '40, în care scurte referințe la familie sunt alternate cu informații despre condițiile „istorice” ale României (Rosa Del Conte trimite cadouri și produse de negăsit în România): „Era așa de bine când erați aici. Știam totdeauna că este ceva în Cluj la cine te poți duce și cu care poți sta de vorbă”⁵⁹, la corespondența anilor șaizeci și șaptezeci în care tema principală devine publicarea operelor lui Blaga: „după cum vezi am început să public și ultimele poezii inedite. Deoarece nu știu dacă ai primit ultimul număr din *Gazeta literară* îți trimit un exemplar”⁶⁰, pentru a se încheia cu corespondența anilor '90/2000 în care Dorli îi cere Rosei Del Conte informații despre biografia paternă: „Pentru ca să nu se vehiculeze, fără discernământul, tot felul de lucruri în presă (...). Și cum măcar în jurul lui Lucian Blaga să-și facă locul adevărul (...) te rog scrie-mi câteva rânduri despre Coca”⁶¹.

Un element comun între scrisorile tatălui și cele ale fiicei este cu siguranță tonul colocvial al adresării către Rosa Del Conte, care pare să se fi integrat în mediul familial. Totuși, în timp ce scrisorile celor doi arată în mod clar afecțiune, din partea Rosei Del Conte există o distanțare mai mare, precum și o referință constantă atât la scopul traducerii și al publicării, cât și la „dreptul său de preempțiune” asupra textelor blagiene de tradus în italiană.

4. În loc de concluzie...

Identificarea unui spațiu specific, România, și a unui moment clar, a unei referințe cronologice precise, permite arhivistului o organizare și o structurare mai eficiente ale materialului de corespondență. Considerând totuși experiența românească a Rosei Del Conte ca o secvență într-o mai amplă narațiune biografică, contururile acestei experiențe își pierd definiția, estompându-se și intersectându-se cu un înainte și un după care sunt necesare și la fel de importante în definirea unei personalități în evoluție.

⁵⁸ Archivio Del Conte I, Busta 5p, fascicolo 3, 15 ianuarie 1960.

⁵⁹ Archivio Del Conte I, Busta 13, fascicolo 1, 30 ianuarie 1949.

⁶⁰ Ivi, 17 noiembrie 1967.

⁶¹ Ivi, 29 mai 1991.

Scrisorile, între conversația privată și formalismul academic, iau contururi neclare atunci când sunt analizate la nivel stilistic și de conținut. În primul rând, se observă modul în care aceste categorii „tematice” propuse se suprapun adesea, în al doilea rând, în cazul în care Rosa Del Conte este subiectul scrisului, observăm modul în care dimensiunea egotică capătă un spațiu (prea) amplu. Corespondența se prezintă ca o modalitate de autoreprezentare a sinelui atât ca subiect, cât și ca obiect al conversației.

Referințe

- Barberi, F., (1956), „Biblioteche private”, în *Notizie AIB*, I, pp. 6-12.
- Blaga, L., 1971, *La lirica di Lucian Blaga, poesie 1919-1943*, Roma, Lerici.
- Condrea Derer, D., 2018, *Ramiro Ortiz, Nina Façon, Giuseppe Petronio, Rosa Del Conte. Universitari în România și în Italia*, București, Editura Institutului Cultural Român, pp. 301-343.
- Braida, L., 2011, „Gli archivi culturali del Novecento. Non è un secolo come gli altri?”, in *Fdl Bollettino di storia dell'editoria in Italia*, XVII, 1, pp. 2-6, text disponibil online: https://www.fondazionemondadori.it/wp-content/uploads/2018/12/01_Braida.pdf.
- Del Conte, Rosa, 1963, *Eminescu o dell'Assoluto*, Modena, STEM-MUcchi
- Del Conte, R., 1967, *Pro-Memoria*, disponibil la filiala milaneză a Universității Cattolica: FONDO Del Conte Rosa-op-50.
- Desideri, L., Zagra, G., 2010, *Conservare il Novecento: gli archivi culturali*. Ferrara, Salone internazionale dell'arte del restauro, 27 marzo 2009: atti del convegno. Seguiti da Luigi Crocetti, *La tradizione culturale italiana del Novecento e altri scritti*, Roma, AIB, 2010.
- Dumbravă, D., 2015, „Una straordinaria romenista: Rosa Del Conte, ovvero dell'assoluta lealtà”, in *Orizzonti culturali italo-romeni*, VI, text disponibil online: http://www.orizzonticulturali.it/it_studi_Daniela-Dumbrava.html.
- Giovè Marchioli, N., 2018, „Il patrimonio archivistico e librario fra tutela, conservazione, restauro. Qualche riflessione introduttiva”, în Melania Zanetti (ed. îngrijită de), *Dalla tutela al restauro del patrimonio librario e archivistico. Storia, esperienze, interdisciplinarietà*, Venezia, Edizioni Ca' Foscari.
- Rizzi Bianchi, P., 2016, *Fondo culturale italo-rumeno della Professoressa Rosa Del Conte*, Milano, p. 3, inventar disponibil online: http://opac.unicatt.it/search~S13*ita?/cArchivio+Del+Conte+Rosa/carchivio+del+conte+rosa/-3%2C-1%2C0%2CE/frameset&FF=carchivio+del+conte+rosa&1%2C1%2C.
- Sabaste, B., 1998, *Lettere & Filosofia. Poetica dell'epistolarità*, Firenze, Alinea Editrice
- Serrai, A., 2008, „Le biblioteche private quale paradigma bibliografico: la biblioteca di Aldo Manuzio il Giovane”, în F. Sabba (ed. îngrijită de), *Le biblioteche private come paradigma bibliografico: atti del Convegno internazionale: Roma, Tempio di Adriano*, 10-12 ottobre 2007, Roma, Bulzoni, 2008, pp. 19-28.

Materiale de arhivă

Fondo Del Conte, Archivio I, Serie epistolari e documentali, Busta 1p, fascicolo 7.

Fondo Del Conte, Archivio I, Materiali biografici, Busta 3, fascicolo 1 “Certificati, procure e testamenti”.

Fondo Del Conte, Archivio I, Serie epistolari e documentali, Busta 3, fascicolo 2.

Fondo Del Conte, Archivio I, Serie epistolari e documentali, Busta 4p, fascicolo 1.

Fondo Del Conte, Archivio I, Serie epistolari e documentali, Busta 5, fascicolo 1-2.

Fondo Del Conte, Archivio I, Serie epistolari e documentali, Busta 13, fascicolo 1.

Fondo Del Conte, Archivio I, Serie epistolari e documentali, Busta 16, fascicoli 2-4.

Fondo Del Conte, Archivio I, Serie epistolari e documentali, Busta 21p, fascicolo 3.

Fondo Del Conte, Archivio I, Serie epistolari e documentali, Busta 26p, fascicolo 1.

Dosar CNSAS (DAC) I0208817.

Diaspora românească din Ungaria în perioada postcomunistă – Portrete de intelectuali

Iudit Călinescu

Universitatea din Szeged, Ungaria

rusanda-szabo.judit@szte.hu

Pentru a cita acest articol: Călinescu, I., 2019-2020, „Diaspora românească din Ungaria în perioada postcomunistă – Portrete de intelectuali”. *Romanian Studies Today*. VI, p. 23-35.

Abstract: When we talk about the Romanians in Hungary, especially about the life of the community in post-communism, we cannot omit the fact that alongside the historical community here there are representatives of a Romanian diaspora who are actively involved in community life, participating in the common effort to preserve the Romanian identity. The Romanian intellectuals who migrated in the last three decades to the area populated by Romanians in western Hungary or to Budapest, managed to leave their mark on the cultural, journalistic, educational and spiritual life of the Romanians here. Analyzing their identity path, the way in which they managed to integrate into the historical Romanian community in Hungary, but also the challenges and difficulties encountered due to the different cultural code, can provide a clearer perspective on how this Romanian community currently lives and functions, outside the borders of Romania, being in a permanent transformation, trying to preserve their ethnic identity and resist assimilation.

Keywords: minorities; diaspora; ethnic identity; intellectuals; assimilation.

1. Comunitate istorică și diaspora în contextul societății contemporane

Pentru a realiza o cercetare antropologică asupra unei comunități etnice cum este cea românească din Ungaria, trebuie pornit de la câteva noțiuni vehiculate în antropologia contemporană, care pot explica fenomenele și tendințele actuale ale acestui tip de comunitate etnică, dar și problemele cu care aceasta se confruntă în prezent. Globalizarea, hibridizarea și neotraditionalismele care caracterizează societatea contemporană¹ ne fac să nu mai putem vorbi despre o comunitate istorică din afara granițelor României fără a avea în vedere și noile straturi de populație care au apărut în ultimele decenii, în urma migrațiilor, a fluidității relațiilor sociale și politice, toate ducând la interacțiuni ale unor persoane aparținând unor culturi diferite, având patternuri comunicaționale diferite, elitele acestei societăți devenind nomade, extrateritoriale, impunând astfel o mai mare flexibilitate² în cercetare. Din toate aceste motive, etnologul este nevoit să raporteze mereu comunitatea etnică studiată la realitățile impuse de interacțiunea cu alte comunități, fiind atent la schimbările și influențele culturale, sociale, lingvistice, dar și la schimbările importante care au loc în straturile sociale și etnice ale comunității studiate.

După cum afirma și Lévi-Strauss, orice societate trebuie cercetată „în istorie” și în transformare³, comunitățile nefiind niciodată statice, în cercetările asupra unei comunități etnice trebuind să se țină cont de dinamismul impus de istorie și de schimbările sociale⁴, Frederik Barth accentuând și el faptul că identitatea comunităților etnice trebuie înțeleasă și din perspectiva unei permanente redefiniri a granițelor care le despart și a zonelor în care acestea interacționează⁵. Iar în condițiile în care antropologii vorbesc tot mai mult despre globalizare, văzută de Zygmunt Bauman ca „destinul implacabil spre care se

¹ Vintilă Mihăilescu, *Antropologie. Cinci introduceri*, Editura Polirom, Iași, 2007, p. 22-23.

² Zygmunt Bauman, *Liquid Modernity*, apud Adrian Lesenciuc, *Teorii ale comunicării*, Editura Academiei Forțelor Aeriene „Henri Coandă”, Brașov, 2017, p. 251.

³ Claude Lévi-Strauss, *La Pensée sauvage*, Paris, Editura Plon, 1962, p. 280.

⁴ Georges Balandier, *Sens et puissance. Les dynamiques sociales*, Paris, Editura Presses Universitaires de France, 1971, p. 99. Frederik Barth, *Les groupes ethniques et leurs frontières*, în Philippe Poutignat și Jocelyne Streiff-Fenart, *Théories de l'ethnicité*, Editura Presses Universitaires de France, Paris, 1995, apud Smaranda Vultur (coord.), *Lumi în destine. Memoria generațiilor de început de secol din Banat*, Editura Nemira, București, 2000, p. 336.

⁵ Frederik Barth, *Les groupes ethniques et leurs frontières*, în Philippe Poutignat și Jocelyne Streiff-Fenart, *Théories de l'ethnicité*, Editura Presses Universitaires de France, Paris, 1995, apud Smaranda Vultur (coord.), *Lumi în destine. Memoria generațiilor de început de secol din Banat*, Editura Nemira, București, 2000, p. 336.

îndreaptă lumea”⁶, cred că este foarte importantă o cercetare a influențelor avute de globalizare asupra comunității românești din Ungaria, urmărind și dispariția societății tradiționale, preluarea modelului de viață occidental, deschiderea granițelor și migrația unor intelectuali din România, în special în ultimele decenii, toate acestea având influențe importante în viața socială și culturală a românilor din Ungaria.

Atunci când, în antropologia modernă, se fac cercetări asupra unor comunități etnice minoritare, care trăiesc în alte țări decât cele de care sunt legate etnic, identitar, este obligatorie diferențierea clară între comunitățile etnice istorice și comunitățile de diaspora. Prin comunități etnice istorice, ne referim la acele comunități legate prin etnie, limbă maternă, religie și valori tradiționale care s-au dezvoltat și au trăit de veacuri pe același teritoriu, pe care schimbarea granițelor statale, administrative și politice, le-a lăsat, la un anumit moment al istoriei, în afara granițelor statale ale „țării-mamă”. În schimb, comunitățile de diaspora sunt formate din membri ai unei anumite etnii care trec granițele statale, migrând din diverse motive în alte țări decât țara de origine.

Termenul de „diaspora” apare în *Septuaginta*, în *Vechiul Testament*, desemnând situația comunităților evreiești așezate în afara Palestinei, în special în Egipt, în perioada 332-331 î.Ch., după întemeierea Alexandriei, această populație fiind supusă unei permanente și eficiente aculturații, diaspora evreiască fiind considerată arhetipul acestui fenomen migraționist pe scară mare⁷. Mondializarea și evenimentele istorice din societatea modernă au dus la mișcări migratorii ample care au condus la organizarea unor comunități etnice aflate pe un teritoriu străin, numite „comunități de diaspora”, pe care cercetătorii moderni le definesc ca fiind comunități de „emigranți voluntari”, mutați în alte țări din necesități sociale, politice sau economice. Arhetipul diasporei se bazează însă pe ideea că totalitatea membrilor dispersați prin migrație în afara granițelor țării de origine creează în țara sau țările de adopție o comunitate nouă și omogenă, transnațională, care poate dezvolta chiar proiecte de viitor, politic, social sau cultural⁸.

2. Diaspora românească din Ungaria

În cazul comunității românilor migrați în Ungaria, în special în ultimele decenii, trebuie avută în vedere, în orice cercetare, o specificitate aparte a acestei comunități. Diaspora românească din Ungaria este formată în principal din

⁶ Zygmunt Bauman, *Globalizarea și efectele ei sociale*, București, Editura Antet, 1999, p. 5.

⁷ Gilles Ferréol, Guy Jucquois (coord.), *Dicționarul alterității și al relațiilor interculturale*, Iași, Editura Polirom, 2005, p. 197-198.

⁸ *Ibidem*, p. 200.

intelectuali români care au emigrat în această țară în special după 1990, din motive socioeconomice. Însă acești români nu au format o comunitate de diaspora de sine stătătoare, care să aibă proiecte culturale sau sociale comune, ci este vorba despre români migrați în Ungaria, care au găsit aici o comunitate istorică gata formată, cu propriile reguli și mentalități, cu propriul cod cultural, acești diasporeni fiind în special intelectuali care au ajuns la un moment dat să lucreze în instituții ale românilor din Ungaria, intrând astfel în contact cu comunitatea istorică românească de aici, în care au încercat, mai mult sau mai puțin, să se integreze. Alături de intelectuali, care activează în mediul urban, există și o diasporă românească rurală, cum ar fi cea din comuna Micherechi, unde după 1990 au venit agricultori, inițial pentru a lucra în serele de legume, iar apoi unii dintre ei deschizându-și propriile afaceri, formându-și aici familii și integrându-se în comunitatea românească din sat. Iar un alt caz interesant este, de exemplu, în localitatea Bățania, unde în ultimele decenii s-au mutat mulți români din Arad care și-au cumpărat imobile și traversează zilnic granița în România pentru a merge la serviciu, în același timp însă mulți dintre ei înscriindu-și copiii la grădinița și școala românească din localitate, ceea ce a dus la o infuzie de românitate atât în rândul elevilor, cât și în cel al adulților, arădenii implicându-se în viața socioculturală a comunității.

Prof. dr. Gheorghe Petrușan, unul dintre intelectualii de prestigiu ai comunității istorice românești din Ungaria, care a fost coordonator al catedrei de limba română de la Universitatea din Seghedin timp de mai multe decenii, semnalează și un alt aspect legat de românii migrați în Ungaria după 1990, și anume faptul că mulți dintre aceștia nu își mai doresc să intre în contact cu o comunitate românească, ei preferând să încerce să se integreze în cea maghiară, în special atunci când fac parte din familii mixte, româno-maghiare⁹. Astfel încât un număr relativ mic de intelectuali români veniți în Ungaria în ultimele decenii participă activ la viața comunității românești de aici, fie lucrând în instituții ale românilor fie participând la diverse evenimente culturale.

Astfel, din perspectiva dublă a comunității istorice și a celei de diaspora, comunitatea românească din Ungaria poate fi considerată în prezent un caz interesant și inedit de întâlnire a celor două forme de comunități etnice, având astfel un statut aparte. Ea este formată din mai multe straturi sociale, stratul de bază fiind constituit din comunitatea istorică românească, cea care a existat de secole în localitățile populate astăzi de români în Ungaria. Însă de-a lungul timpului, această comunitate a dezvoltat o identitate etnică interesantă și complexă, distanțându-se de marea masă a românilor, din mai multe motive. Unul dintre acestea ar putea fi faptul că ea nu a făcut parte niciodată dintr-un stat român

⁹ Iudit Călinescu, Teza de doctorat *Repere identitare contemporane ale comunității românești din Ungaria*, coord. științific prof. univ. dr. Otilia Hedeșan, Timișoara, Universitatea de Vest, Școala Doctorală de Științe Umaniste, 2022, p. 215.

independent fiind, alături de românii din Ardeal, fie sub ocupație maghiară, fie turcească, fie sub Imperiul Habsburgic sau cel Austro-Ungar, pentru ca, după 1920, să piardă aproape total legăturile cu românii din Ardeal, ceea ce a dus la o accelerare a procesului de asimilare al comunității, prin preluarea modelului sociocultural maghiar. Din aceste motive românii veniți din România nu au fost percepuți ca parte a comunității, ci ca străini, fiind acceptați de multe ori cu dificultate de membrii comunității istorice, uneori abia după decenii de conviețuire.

Din acest punct de vedere, reprezentanții diasporei românești din Ungaria au avut de înfruntat o problemă complexă, de dublă integrare, ei luptând pentru a se integra atât în comunitatea istorică românească, care era destul de enclavizată și avea tendința de a-i vedea ca fiind „străini”, cât și în comunitatea majoritară, maghiară, unde aveau de înfruntat în principal bariera limbii. Nu trebuie uitat faptul că românii din Ungaria au luat un drum complet diferit de al celor din România, în special după 1920, ei dezvoltând un cod cultural diferit de cel al românilor din marea comunitate românească¹⁰, cu multe influențe maghiare și ale altor etnii cu care au interacționat (slovaci, germani, sârbi). Prin „cod cultural” înțelegem acel ansamblu de trăsături culturale comune, specifice unei anumite comunități, de fapt mai multe concepte înrudite despre corpul de practici comune, așteptări și convenții specifice unui domeniu al unei culturi. El poate fi definit și ca un set de imagini asociate cu anumite stereotipuri din mentalul colectiv al unei comunități, de multe ori perceput ca un fel de inconștient cultural, care nu poate fi explicat de membrii comunității, însă care reiese din acțiunile lor.

Românii care trăiesc în localitățile aflate lângă granița vestică a României au trăit preponderent în mediul rural, dezvoltându-se ca o societate agrară, tradițională, caracterizată prin două forme de viață: fie în sate în care trăiau până în primele decenii postbelice exclusiv români, cum e în Micherechi, ceea ce a dus la o enclavizare, o închidere față de exterior și o neacceptare a străinilor, fie în sate în care conviețuiau mai multe etnii, cum e cazul Bătaniei sau al Cenadului Unguresc, unde românii au dezvoltat un specific aparte, împrumutând tradiții, elemente de limbaj și diverse alte mărci identitare de la etniile cu care au intrat în contact permanent. Abia după 1960, odată cu dispariția comunităților tradiționale și migrarea tot mai puternică a românilor din mediul rural în cel urban, din motive socioeconomice, apare o deschidere mai mare spre exterior a comunității istorice românești dublată însă de o preluare tot mai mare a modelului maghiar, aflat la îndemână. Puținele contacte cu România în perioada comunistă duc la o și mai mare rupere a modelului cultural românesc din Ungaria de cel din România, o asimilare totală a culturii și a vieții sociale românești nemaifiind posibilă după 1990.

¹⁰ Mihaela Bucin, Teza de doctorat *Fenomenul povestitului la românii din Ungaria. Interfolclorism și imaginar etnic*, coord. științific prof. univ. dr. Nicolae Constantinescu, București, Universitatea din București, Facultatea de Litere, 2002, p. 109.

Din toate aceste motive, impactul avut de diaspora românească asupra comunității istorice este semnificativ, în special la nivelul intelectualității, aceștia aducând un cod cultural și un model social românesc contemporan, influențând în același timp și vorbirea limbii materne, ei aducând o limbă literară în mediile în care activează, fie că e vorba de învățământul în limba română, de presa românească sau de instituțiile de cultură. Printre cei mai importanți reprezentanți ai intelectualilor din diaspora românească din Ungaria, veniți aici după 1990, sunt conf. dr. Mihaela Bucin (etnolog și folclorist, coordonatoarea Catedrei de Limba Română de la Universitatea din Seghedin), jurnalistele de presă scrisă și de radio Julia Kaupert, Anca Becan și Edda Illyés, editorul de carte în limba română Gabriela Elekes, preoți misionari ortodocși sau bapțiști (episcopul Eparhiei Ortodoxe Române din Ungaria - PS Siluan, preoții ortodocși din Bătania – Ilie Ciocan și Marius Vidican, pastorul baptist din Micherechi – Petrică Vasile Crețu etc.).

3. Câteva portrete de intelectuali din diaspora românească din Ungaria

Pentru lucrarea de față am ales să prezint patru intelectuali migrați în ultimele decenii în Ungaria, pornind de la interviurile acordate de aceștia în cadrul cercetărilor de teren realizate pentru lucrarea mea de doctorat, „Repere identitare contemporane ale comunității românești din Ungaria”, finalizată în anul 2022 la Școala Doctorală de Științe Umaniste a Universității de Vest din Timișoara, în cadrul căreia am realizat o cercetare antropologică asupra comunității românești din Ungaria, în special asupra unor repere istorice, sociale și culturale din ultima sută de ani.

Conf. dr. Mihaela Bucin este coordonator al Catedrei de Limba și Literatura Română de la Universitatea din Seghedin de peste un deceniu, ea realizând și numeroase cercetări etnologice și folclorice asupra comunității românești din Ungaria, în ultimele trei decenii, fiind puternic implicată în viața culturală a comunității, în special a celei din Seghedin. În interviul pe care mi l-a acordat pentru teza mea de cercetare doctorală asupra reperelor identitare contemporane ale comunității românești din Ungaria, Mihaela Bucin oferă o perspectivă inedită și complexă asupra situației reprezentanților diasporei românești de aici, în special a celor veniți după 1990, așa cum este și cazul dumneaei, ea accentuând cele mai importante probleme cu care se confruntă un român care a migrat în Ungaria în ultimele decenii: prima este legată inevitabil de necunoașterea limbii maghiare, ceea ce provoacă dificultăți în orice formă de comunicare și chiar de găsim a unui loc de muncă, a doua este legată de o problemă spinoasă pentru orice intelectual – încercarea de a găsi un serviciu în domeniul în care s-a pregătit și și-a făcut studiile, iar a treia este legată de dificultatea de a se integra și de a fi acceptat de comunitatea istorică

românească¹¹. În opinia ei, codul cultural românesc este definitoriu pentru felul în care a interacționat cu alte culturi, fie că e vorba de cea maghiară sau cea a comunității istorice românești din Ungaria, de multe ori apărând astfel anumite dificultăți de adaptare sau de înțelegere a unor mentalități sau moduri de viață ale celorlalți¹². Însă dincolo de aceste dificultăți, Mihaela Bucin reprezintă un exemplu pozitiv de intelectual român diasporean care a reușit, prin cariera sa didactică și prin implicarea în viața socială și culturală a comunității, să depășească barierele impuse de codul cultural și mentalitatea, de multe ori diferite, ale celor cu care a intrat în contact, devenind unul dintre intelectualii români din Ungaria care și-a pus amprenta asupra evoluției comunității românești din ultimele decenii.

În același interviu, întrebarea legată de impactul carierei sale didactice asupra dezvoltării și transformărilor comunității românești din ultimele trei decenii deschide o ușă înspre o zonă sensibilă legată de felul în care este percepută diaspora românească în interiorul comunității istorice și de eforturile pe care trebuie să le depună un intelectual român migrat în Ungaria care își dorește să se integreze și să fie acceptat. Astfel, răspunsul a fost că nu consideră că a făcut foarte multe în primul rând din cauză că a avut destul de mari probleme în integrarea și acceptarea ei în comunitate, găsind aici un grup etnic relativ închis, enclavizat, care nu accepta ușor membri din exterior¹³. Ea afirmă că i-au trebuit mulți ani pentru a se face acceptată și respectată de membrii comunității, menționând și faptul că unii nu au acceptat-o nici astăzi, exemplele oferite clarificând foarte bine această situație: deși inițial a avut o bună colaborare cu Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria, fiind membră a echipei de cercetători, ea recunoaște că de-a lungul anilor, atât ea, cât și alți intelectuali, mai ales din Seghedin, au început să fie ocoliți și au pierdut contactul cu Institutul. Mihaela Bucin semnalează și un alt aspect negativ pe care l-a întâlnit în primii ani în care a început să colaboreze cu intelectuali români din Ungaria, și anume problemele legate de corectitudinea limbii române literare folosite de aceștia, ea afirmând că motivele vin din perioada interbelică, pentru că după 1920, când se desprind de România, aculturația și pierderea limbii materne erau destul de avansate, unul din motive fiind migrarea în România a vorbitorilor de limbă română literară¹⁴. Pe de altă parte, ea consideră că a avut norocul de a întâlni și persoane „care gândeau absolut modern, fiind absolut detașați de anumite mentalități comunitare”, unul dintre aceștia fiind profesorul Gheorghe Petrușan, ea considerând că dacă ceva s-a mai păstrat românesc în Ungaria în aceste ultime

¹¹ *Ibidem*, p. 306.

¹² *Ibidem*, p. 309.

¹³ *Ibidem*, p. 306.

¹⁴ *Ibidem*.

decenii li se datorează acestor intelectuali care au avut o deschidere înspre mediul românesc, de orice parte a graniței s-ar fi aflat¹⁵.

Jurnalista Julia Kaupert face și ea parte din comunitatea românilor din Ungaria, la fel ca și Mihaela Bucin, ea stabilindu-se în Ungaria cu doi ani mai târziu decât aceasta, în 1992, fiind însă o reprezentantă a jurnalismului de limbă română din Ungaria. Julia Kaupert și-a început cariera la emisiunea radiofonică în limba română a Studioului Teritorial din Seghedin al Radiodifuziunii maghiare în 1993, la început ca prezentatoare de știri, apoi ca redactor de știri, pentru ca în final să ajungă realizatoare de emisiuni și interviuri radiofonice. Julia Kaupert descrie atmosfera din echipa de radio românească a anilor 1990 cu deosebită căldură și entuziasm, echipa românească fiind profund implicată în viața cotidiană, culturală și socială a comunității românești, din interviul acordat pentru teza doctorală amintită anterior reieșind un traseu diferit și mult mai rapid de adaptare în comunitatea istorică decât acela al Mihaelei Bucin, datorat atmosferei mult mai deschise din presa românească. Munca de teren, interviurile și emisiunile realizate au făcut-o să ia parte la toate marile evenimente ale comunității din ultimele trei decenii, pasiunea pentru munca de jurnalist și profesionalismul de care a dat dovadă ducând la o acceptare destul de rapidă, tacită, a acesteia în rândul membrilor comunității istorice¹⁶.

Jurnalista Anca Becan este o altă reprezentantă a comunității intelectualilor români din Ungaria, ea migrând în această țară tot în 1992, fiind timp de mai multe decenii redactor al publicației românilor din Ungaria, *Foaia românească*, iar din 2020, redactor al emisiunii de radio în limba română de la Studioul Teritorial de Radio din Seghedin al Radioteleviziunii Maghiare. Tot într-un interviu realizat pentru teza doctorală, ea mărturisește că în primii ani după mutarea în Ungaria a întâmpinat numeroase probleme de adaptare, ea necunoscând limba maghiară, la fel ca și Mihaela Bucin, și neintrând în contact cu comunitatea românească de aici decât peste niște ani. Traseul ei profesional și social a fost destul de dificil, ea având de înfruntat numeroase probleme și provocări, însă toate au dus-o înspre viitoarea carieră de jurnalist și înspre cunoașterea comunității istorice românești în care mai apoi a reușit să se integreze și care îi definește astăzi identitatea și viața de zi cu zi (ea fiind astăzi căsătorită cu preotul ortodox Aurel Becan, membru al comunității istorice, născut în Cenadul Unguresc)¹⁷. Prin acest interviu am aflat încă o poveste de integrare și de adaptare a unui reprezentant al diasporei românești din Ungaria, care a adus cu sine mentalitatea și codul cultural românesc, dobândite în urma vieții și formării profesionale din România, încercând să le integreze și să le aplice în interiorul comunității istorice de aici, ceea ce dovedește că această comunitate, dincolo de

¹⁵ *Ibidem*, p. 306-307.

¹⁶ *Ibidem*, p. 310.

¹⁷ *Ibidem*, p. 319-320.

tendențele de enclavizare și de închidere simțite de câțiva reprezentanți ai diasporei de-a lungul timpului, a conștientizat nevoia de a-și îmbogăți pătura de intelectuali și a acceptat infuzia de românitate pe care aceștia au adus-o în interiorul comunității.

Un alt reprezentant al diasporei românești din Ungaria este Gabriela Elekes, care face parte din comunitatea românilor din Budapesta, locul în care a migrat împreună cu familia în 1991 și în care trăiește și astăzi. Născută în orașul Buhuși, județul Bacău, ea reprezintă intelectualul român crescut și format în România, în momentul mutării în Budapesta aducând cu ea un cod cultural, o mentalitate și o identitate românească legate profund de meleagurile natale și de România în general. Însă deși barierele de limbă și de cultură erau mari, a reușit să răspundă provocărilor și să depășească greutățile ivite, adaptându-se la viața din capitala Ungariei și asumându-și aici identitatea românească, prin implicarea în numeroase activități culturale, manifestări artistice, ateliere de creație pentru copii, tot aici realizându-și și studiile universitare, la Catedra de Limba Română de la Universitatea ELTE din Budapesta, iar în final desfășurându-și și activitatea profesională tot într-un mediu legat de comunitatea românească, ca editor de manuale și cărți în limba română la Editura Didactică și, începând cu anul 2020, ca referent pentru secția română a Bibliotecii pentru Limbi Străine din Budapesta.

Interviul pe care mi l-a acordat pentru lucrarea de doctorat reprezintă un exemplu foarte bun pentru povestea românului „plecat de acasă” în căutarea unui trai mai bun, însă care resimte acut separarea de țara-mamă, de locurile natale, de familie, de acele repere culturale și sociale cu care era obișnuit, impactul schimbărilor din viața cotidiană fiind foarte mare, iar adaptarea fiind îngreunată de toți acești factori și, nu în ultimul rând, de bariera limbii străine care trebuia învățată pentru o incluziune reală în viața din țara de adopție. Însă spre deosebire de poveștile obișnuite ale românilor din diaspora care nu au reușit să găsească ancore românești în noua lor țară, neavând contact cu comunități românești bine constituite, care aveau o viață culturală, socială și spirituală bine așezată, Gabriela Elekes a descoperit în țara de adopție o comunitate românească în care a reușit, mai mult sau mai puțin, să se integreze și care i-a oferit pârgurile necesare pentru a suprima lipsa lăsată de pierderea acelui spațiu geografic, social și spiritual familiar, numit România. România și tot ceea ce însemna ea, acel „acasă” în care trăiau părinții, rudele, prietenii, acel ceva „familiar” care a definit coordonatele vieții sale de până atunci, erau substituite simbolic, la fiecare întoarcere „acasă”, cu un obiect care era adus în țara de adopție, de obicei un obiect artizanal, creat de un meșter popular, o carte de rugăciuni ortodoxă sau alte obiecte care să îi amintească de lucrurile rămase acasă dar purtate în inimă¹⁸.

Gabriela Elekes pune câteva probleme delicate legate de felul în care comunitatea istorică românească accepta românii veniți din România, într-un

¹⁸ *Ibidem*, p. 336-337.

moment al interviului în care vorbește despre faptul că a aflat chiar în primii ani de la venirea aici despre activitatea Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, a citit la biblioteca în limba română studii și articole ale românilor de aici, însă, deși știa că există activități culturale românești organizate la Capela Ortodoxă Română de Societatea Culturală a Românilor din Budapesta, mărturisește că nu a avut acces la ele, invitațiile fiind făcute doar pentru cei „din interior”, românii „veniți” nefiind acceptați prea ușor¹⁹.

Aici este atins un subiect delicat, discutat și de alți intelectuali diasporeni din Ungaria, în cadrul cercetărilor realizate pentru lucrarea mea de doctorat, legat de felul în care comunitatea istorică românească a acceptat, mai mult sau mai puțin, în diferite contexte, membri ai diasporei românești, de multe ori aceștia observând o anumită închidere, enclavizare a unora dintre intelectualii aparținând comunității istorice, care preferau să țină închise ușile colaborării cu „cei veniți de dincolo”. Acea lume „de dincolo” de graniță reprezintă pentru aceștia o lume diferită de cea în care ei trăiesc, etnia și limba nereușind în aceste condiții să depășească barierele impuse de codul cultural diferit, de specificitățile și deosebirile impuse de istoria și viața culturală și socială diferite, trăite de cele două comunități românești aflate „dincoace” și „dincolo” de granița statală. Se observă astfel un fenomen interesant prin care diasporeni sunt văzuți și devin automat o comunitate distinctă, în interiorul comunității românești din Ungaria: deși este legată prin etnie de cea istorică, diaspora este văzută de aceasta ca fiind „diferită”. Chiar dacă nu aparțin comunității majoritare maghiare, care a simbolizat mereu pentru comunitatea istorică românească din Ungaria „alteritatea”, „diferența” (maghiarii majoritari fiind văzuți ca „ceilalți”, „diferiți”, „străini”), românii din diaspora, deși veniți din România, țara în care trăiește comunitatea etnică de care românii din Ungaria se simt legați prin limbă, etnie, spiritualitate, sunt văzuți și ei ca „străini”, „cei din afară”. După cum aminteam și anterior în lucrare, din aceste motive românii migrați din România au fost nevoiți să ducă o luptă dublă de integrare în noua lor țară: pe de o parte de integrare în societatea maghiară, în care în general își desfășoară activitatea profesională și socială, iar, pe de altă parte, în comunitatea istorică românească, de care se simt iremediabil legați prin etnie și prin anumite aspecte ale codului lor cultural, prin spiritualitate și limbă maternă. Probabil că această formă de mental colectiv, nevoia de regăsire și de identificare a unora dintre diasporeni într-o identitate românească și un mod de viață resimțit ca familiar la românii din comunitatea istorică, îi fac să își dorească să se integreze, într-o formă sau alta, într-o comunitate în care își pot manifesta trăsăturile identitare, prin limbă, cultură sau spiritualitate.

¹⁹ *Ibidem*, p. 337.

4. Concluzii

Se pot trage câteva concluzii interesante legate de situația actuală a diasporei românești din Ungaria. Nu putem omite faptul că în comunitatea românească din Ungaria de astăzi există această problemă a „alterității”, a „celuilalt”, din anumite puncte de vedere chiar a „străinului” care, într-o manieră sau alta, a încercat și încearcă să intre în comunitate: fie că este vorba de diaspora românească, fie de maghiari veniți din România în Ungaria în ultimii zeci de ani, care au încercat să se integreze în comunitatea românilor, în principal din dorința de a câștiga putere politică sau de a se angaja în instituțiile de reprezentare a românilor de aici, numite „autoguvernări”. După cum aminteam anterior, cei care au reușit mai mult sau mai puțin să se integreze în comunitate, fiind acceptați de aceasta, au fost românii veniți din România, în special profesorii, jurnaliștii și preoții, cei care au reușit să acopere golurile din structura socială a comunității, rămasă în criză de intelectuali încă din perioada interbelică. Ei au fost percepuți inițial ca „ceilalți”, însă mulți dintre ei au devenit în timp parte a comunității, prin implicarea în viața socială și culturală a acesteia, în sistemul educațional, în viața spirituală (fie că e vorba de preoți misionari ortodocși sau de pastori baptiști). Însă din multe puncte de vedere alteritatea, ideea de „celălalt”, venit dintr-o societate condusă de alte reguli și un alt cod cultural, a rămas o constantă a felului în care acești români din diaspora sunt percepuți, acesta fiind probabil și unul din motivele pentru care mulți dintre ei au ales să nu participe activ la viața comunității românești de aici.

Unul dintre motivele pentru care maghiarii veniți din România au fost percepuți ca „străini”, cei veniți „din afară”, care pot pune în pericol viața comunității, este fenomenul numit de intelectualii români din comunitatea istorică „etno-business”, prin care orice străin se poate declara român pentru a primi posturi de conducere în autoguvernările românești din Ungaria, fără să reprezinte cu adevărat interesele etnice ale românilor. Acest fenomen a declanșat numeroase tensiuni în rândul comunității, ceea ce a făcut ca acceptarea etnicilor maghiari veniți din România să devină imposibilă, deși aceștia știau foarte bine limba română și ar fi putut ajuta la revigorarea comunității prin utilizarea limbii materne. Însă din cauza acestor tensiuni, în principal, ei au rămas acei „străini” care reprezintă pericolul distrugerii bunului mers al comunității.

În prezent, fie că e vorba de asimilare culturală, de pierderea limbii materne, de căsătoriile mixte, de migrarea populației rurale la oraș, procesul de asimilare ireversibilă a devenit astăzi o certitudine pe care majoritatea românilor de aici o acceptă, soluțiile propuse referindu-se în general doar la o prelungire a vieții comunității, nu la o revenire a acesteia la forma și structura socială pierdută puțin câte puțin în ultimul secol. Fenomene ca multiculturalismul, asumarea dublei identități româno-maghiare, bilingvismul, aculturația, toate duc încet, dar sigur înspre dispariția comunității românești din Ungaria, comunitatea istorică, deopotrivă cu diaspora românească reușind, prin intermediul intelectualilor, să

prelungescă viața comunității cu câteva decenii. Singura soluție de frânare a procesului de asimilare este văzută de majoritatea dintre aceștia ca fiind întărirea legăturilor cu România, la nivel cultural, educațional și social.

Dincolo de greutăți, de bariere ale limbii și de diferențele de cod cultural sau de mentalități, există mereu posibilitatea ca această comunitate să accepte și membri din afara ei, iar - dacă circumstanțele o permit - să ajungă, după decenii de coexistență, să îi considere ca parte a comunității. Trebuie accentuat faptul că situația intelectualilor diasporeni acceptați după decenii ca membri ai comunității este una deosebit de interesantă, ei reprezentând de fapt „o minoritate într-o minoritate”, dacă putem să o numim așa, de multe ori având de trecut peste piedici și încercări și având de înfruntat greutăți și din partea comunității istorice românești și din partea celei maghiare (de exemplu, din cauza barierei de limbă). Ei luptă pe două planuri pentru a reuși să se integreze într-un fel sau altul în această lume complexă și destul de dificilă, în care, pentru ei, atât comunitatea majoritară maghiară, cât și cea minoritară română pot pune piedici sau greutăți integrării, acceptării. Membrii diasporiei riscă să fie considerați „intruși” și de unii și de ceilalți, indiferent de identitatea pe care și-o asumă.

Există și un revers al medaliei, și ne referim aici la ideea stipulată de Gheorghe Petrușan, care vorbește despre faptul că există mulți români din diaspora care, odată cu mutarea în Ungaria, își neagă identitatea românească, nemaivorind să aibă niciun contact cu românii. Petrușan afirmă că, din discuțiile avute cu unii dintre ei, a aflat și care ar putea fi cauzele acestei reacții: aceștia au susținut că au plecat din România tocmai pentru a nu mai fi în contact cu ea și cu românii, din diverse motive financiare, sociale sau de altă natură, astfel încât nu există nicio nevoie de identificare sau de regăsire a unei identități românești într-o altă comunitate²⁰.

Dincolo de cele două forme de manifestare identitară întâlnite la românii din diaspora care trăiesc în Ungaria, trebuie avut în vedere un aspect important al problemei, și anume faptul că există o diaspora românească în Ungaria. Aceasta este formată și din intelectuali care activează în diverse domenii, mai mult sau mai puțin legate de viața comunității românești de aici, însă care pot deveni un sprijin puternic pentru comunitatea istorică românească, oferindu-i acesteia șansa unui viitor, printr-o infuzie de românitate, de limbă română, de cultură și mentalitate românească. Acești intelectuali se pot implica direct în viața comunității, fie ca profesori sau învățători în școlile românești, fie ca preoți ortodocși sau pastori neoprotestanți, fie ca funcționari în instituții publice ale românilor, sau care au legătură cu comunitatea românească (cum este și cazul Gabrielei Elekes), fie prin implicarea în diverse activități culturale, spirituale sau educative. Dacă această implicare va influența sau nu în vreun fel șansele de viitor ale comunității rămâne de văzut. Însă deocamdată diaspora românească din

²⁰ *Ibidem*, p. 295-296.

Ungaria încearcă, prin câțiva reprezentanți care au devenit în ultimele decenii intelectuali importanți ai comunității (ca Mihaela Bucin, Julia Kaupert, Anca Becan sau Gabriela Elekes), să ajute la păstrarea și promovarea identității românești și a limbii și culturii române, implicându-se în viața comunitară și ajutând acolo unde este posibil.

Referințe

- Bauman, Z., 1999, *Globalizarea și efectele ei sociale*, București, Editura Antet.
- Balandier, G., 1971, *Sens et puissance. Les dynamiques sociales*, Paris, Editura Presses Universitaires de France.
- Bucin, M., 2002, Teza de doctorat *Fenomenul povestitului la românii din Ungaria. Interfolclorism și imaginar etnic*, coord. științific prof. univ. dr. Nicolae Constantinescu, București, Universitatea din București, Facultatea de Litere.
- Călinescu, I., 2022, Teza de doctorat *Repere identitare contemporane ale comunității românești din Ungaria*, coord. științific prof. univ. dr. Otilia Hedeșan, Timișoara, Universitatea de Vest, Școala Doctorală de Științe Umaniste.
- Ferréol, G., Jucquois, G. (coordonatori), 2005, *Dicționarul alterității și al relațiilor interculturale*, Iași, Editura Polirom.
- Lesenciuc, A., 2017, *Teorii ale comunicării*, Brașov, Editura Academiei Forțelor Aeriene „Henri Coandă”, Brașov.
- Lévi-Strauss, C., 1962, *La Pensée sauvage*, Paris, Editura Plon.
- Mihăilescu, V., 2007, *Antropologie. Cinci introduceri*, Iași, Editura Polirom.
- Vultur, S. (coord.), 2000, *Lumi în destine. Memoria generațiilor de început de secol din Banat*, București, Editura Nemira.

Strategii ale politeții în discursul televizual românesc actual.

Invitat – Gigi Căciuleanu¹

Luminița Hoarță Căraușu
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”
lumicaraus@yahoo.com

Pentru a cita acest articol: Hoarță Căraușu, Luminița, 2022, „Strategii ale politeții în discursul televizual românesc actual. Invitat – Gigi Căciuleanu”. *Romanian Studies Today*. VI, p. 37-66.

Abstract: **The motivation** for choosing the theme is based on the insufficient number of studies that analyze, exclusively, the strategies of negative and positive politeness, based on a corpus that includes cultural TV shows, such as talk-shows and television debates. **The purpose** of our study is to identify, inventory and analyze the main strategies of negative and positive politeness, because the cultural shows at which we stop provide the necessary material in terms of the analysis of the way and frequency in/ with which these strategies are used in the two television “genres”, talk-show and TV debate. Regarding **the corpus**, our study will analyze, from the perspective of the strategies of politeness that occur in discourse, four television shows that are part of the TV discourse and which have as a common element the guest of the show, Gigi Căciuleanu, a Romanian choreographer and dancer from the Diaspora: 1. the talk-show within the TV show *Garantat 100%* (moderator Cătălin Ștefănescu); 2. the TV debates *Nocturne* (moderator Marina Constantinescu) - TV shows included in Luminița Hoarță Căraușu (coordinator), *Corpus de limbă română vorbită actuală nedialectală*, “Alexandru Ioan Cuza” University

¹ Studiul de față a fost publicat, în limba franceză, cu unele modificări, sub titlul *Stratégies de la politesse dans le discours télévisuel roumain actuel*, în Revista de Analiză a Discursului ANADISS, Nr. 33 (I)/2022, p. 148-165.

Publishing House, Iași, 2013 (CLRVAN 2013: 244-251; 239-244); 3. the TV debate *Brandu' lu' Chinezu* (moderator Cristian China Birta); 4. the TV debate *Cap de afiș* (moderator and producer Andreea Știliuc). The last two TV debates are transcribed according to the transcription conventions mentioned in *Corpus de limbă română vorbită actuală nedialectală* (see *supra*) (CLRVAN 2013: 11).

Keywords: strategies, negative and positive politeness, television “genres”, TV discourse.

1. Introducere

1.1. Tema

Tema analizei din cadrul studiului nostru vizează strategiile politeții pozitive și negative în cadrul discursului televizual românesc actual, în emisiunile cu specific cultural. Ca în orice tip de discurs oral, organizat sub forma dialogului, și în discursul televizual, în emisiunile TV de tip talk-show și dezbateri televizată (interacțiune mediată controlată) cu specific cultural, în cadrul schimburilor comunicative dintre participanții prezenți la interacțiunea verbală în curs, sunt utilizate de către protagoniștii conversației respective diverse *strategii ale politeții lingvistice*.

1.2. Motivația alegerii temei

Motivația alegerii temei constă în numărul insuficient de studii care analizează strategiile politeții pe baza unui corpus care include emisiuni TV cu specific cultural, de tip talk-show și dezbateri televizată. Amintim, însă, lucrări în care alte tipuri de talk-show sau dezbateri televizată s-au bucurat de atenție, în cadrul literaturii românești de specialitate, precum și studii care se raportează la un specific românesc al politeții: Ionescu Ruxăndoiu 1999, 2003, 2007; Vasilescu 2007; Radu 2010; Roventă Frumușani 2004 etc. În concluziile articolului de față (vei *infra*, 4.), ne propunem să evidențiem particularitățile discursului din cadrul emisiunilor TV cu specific cultural, din perspectiva strategiilor politeții pozitive și negative, dar și diferențele dintre talk-show-ul/dezbateri culturală și alte tipuri de talk-show/dezbateri. Vom scoate în evidență și diferențele între stilurile comunicative ale moderatorilor emisiunilor culturale de televiziune propuse spre analiză, din perspectiva politeții lingvistice, dar și diferențele care apar în concretizarea strategiilor politeții, dacă invitatul este din diaspora, și nu român care trăiește în România.

1.3. Scopul

Scopul studiului nostru este identificarea și analiza *strategiilor politeții* în cadrul discursului televizual românesc actual, în emisiunile cu specific cultural.

1.4. Metodele

Referitor la metodele utilizate în studiul nostru, afirmăm că *metoda* folosită este cea a *analizei calitative pe baza unui corpus*: „rezultat al unei operațiuni complexe, de *deconstrucție* și de *reconstrucție*, corpusurile, în special cele de mare întindere, permit, mai ales grație lecturilor de tip *reticular* ce devin posibile prin aplicarea instrumentelor de analiză informatizată, o revalorizare a noțiunilor centrale în analiza discursului: discurs(ivate) și text(ualitate)” (Nagy 2015: s.v. *corpus*). Definiția corpusului la care se face trimitere, în literatura de specialitate, este cea de „colecție de date lingvistice selecționate și organizate după criterii lingvistice explicite pentru a servi ca eșantion de limbă” (Nagy 2015: s.v. *corpus*). Este o evidență faptul că, în analiza discursului, „corpusul ilustrează, în mod necesar, articularea dintre texte, dintre text și discurs, dintre discurs și instituție (spațiul social generând moduri de enunțare specifice)” (Nagy 2015: s.v. *corpus*).

1.5. Corpus

În privința *corpusului*, studiul nostru analizează, din perspectiva *strategiilor politeții lingvistice* ocurente în discurs, patru emisiuni de televiziune cu specific cultural care se înscriu în așa-numitul discurs televizual și care au ca element comun invitatul emisiunii, Gigi Căciuleanu, coregraf și dansator renumit: 1. talk-show-ul din cadrul emisiunii televizate *Garantat 100%* (moderator Cătălin Ștefănescu); 2. dezbateră televizată *Nocturne* (moderator Marina Constantinescu), emisiuni de televiziune incluse în CLRVAN 2013: 239-244, 244-251²; 3. dezbateră televizată *Brandu' lu' Chinezu* (moderator Cristian China Birta); 4. dezbateră televizată *Cap de afiș* (moderator și realizator Andreea Știliuc). Am transcris ultimele două debateri televizate după convențiile de transcriere

² Un studiu despre talk-show-ul din cadrul emisiunii televizate *Garantat 100%* (moderator Cătălin Ștefănescu) a fost publicat, anterior, sub titlul *Interacțiunea mediată controlată. Comportamentul comunicativ al interlocutorilor în talk-show-ul românesc actual (invitați – români din diasporă)* (Hoarță Cărașu 2011a: 65-88), iar un alt studiu referitor la dezbateră televizată *Nocturne* (moderator Marina Constantinescu) a fost publicat, anterior, sub titlul *Un tip de interacțiune mediată controlată. Dezbateră televizată românească actuală*, (Hoarță Cărașu 2011b: 56-63). Cele două studii includ analiza din mai multe perspective a celor două emisiuni de televiziune, dar nu includ, exclusiv, o analiza pragmatolingvistică a strategiilor politeții utilizate.

preluate din CLRVAN 2013: 11 (vezi Anexa 1 și Anexa 2)³. Ne oprim la patru emisiuni TV care au același invitat, deoarece Gigi Căciuleanu este un dansator și un coregraf renumit, numit de către Cristian China Birta, unul dintre moderatorii emisiunilor TV analizate, „un om care este în sine un spectacol” (vezi Anexa 1). De altfel, Andreea Știliuc, una dintre moderatoarele, își prezintă invitatul, făcând referire la patru caracteristici ale personalității sale: *emoție, energie, forță și vulnerabilitate* (vezi Anexa 2).

2. Cadru teoretic

2.1. Conceptul de *politețe lingvistică*

În privința politeții, se consideră, în literatura de specialitate, că este necesară o distincție între *politețe 1*, pe de o parte, și *politețe 2*, pe de altă parte. Astfel, politețea 1 corespunde „varietelor moduri în care comportamentul politic este perceput și discutat de către membrii grupurilor socioculturale” (t.n.) (Watts et al. 1992: 3). Politețea 2, pe de altă parte, este „un construct teoretic, un termen despre teoria referitoare la comportamentul social și utilizarea limbii” (t.n.) (Watts et al. 1992: 3) sau „o noțiune mai tehnică care poate doar să aibă o valoare în legătură cu o teorie generală a interacțiunii sociale” (t.n.) (Eelen 2014 <https://ereader.perlego.com/1/book/1558910/4> [08.02.2023]). Există, cu alte cuvinte, politețea 1, o perspectiva generală asupra politeții „fundamental *prescriptivă*”, aceasta fiind înțeleasă ca „un set de norme sociale – variabil de la o comunitate la alta - din care decurg reguli practice de comportament – inclusiv reguli privind comportamentul lingvistic – pentru membrii fiecărei comunități considerate” (Ionescu Ruxăndoiu 2003: 65-66).

Politețea 2 include politețea ca fenomen *lingvistic* pertinent. Se consideră că, „în accepție pragmatică, politețea desemnează ansamblul strategiilor

³ Un studiu referitor la interacțiunea mediată controlată *Brandu' lu' Chinezu* (moderator Cristian China Birta) este publicat sub titlul *Discursul televizual românesc actual. Particularități pragmatice. Emisiunea Brandu' lu' Chinezu, moderator Cristian China Birta, invitat Gigi Căciuleanu* (Hoarță Cărașu 2020: 192-207), iar un alt studiu despre dezbaterile televizate *Cap de afiș* (moderator și realizator Andreea Știliuc) este publicat sub titlul *Particularități pragmatice ale dezbaterii televizate Cap de afiș, moderator și realizator Andreea Știliuc, invitat Gigi Căciuleanu* (Hoarță Cărașu 2017: 69-81). Cele două studii nu includ analiza din punctul de vedere al *strategiilor politeții* utilizate de către actanții comunicării prezenți în cadrul dezbaterilor televizate amintite. Referitor la *mărcile pragmatice de contact*, într-un corpus identic cu cel al studiului de față, vezi Luminița Hoarță Cărașu, *Mărci pragmatice de contact în discursul televizual românesc actual*, în *Meridian critic*, Număr special (vol. 38), 2022, p. 149-180.

comunicative care guvernează comportamentul interacțional al indivizilor, ansamblul opțiunilor comunicative de care dispun vorbitorii pentru a menține relații armonioase în societate” (Vasilescu 2007: 147). La sfârșitul anilor 1970, s-a dezvoltat un nou domeniu de investigație, mai ales, grație lingviștilor Penelope Brown și St. C. Levinson (Brown, Levinson 1978,1987).

Sistemul elaborat de către Brown și Levinson reprezintă, în materie de politețe lingvistică, „cadrul teoretic cel mai elaborat, productiv și celebru” (t.n.) (Kerbrat Orecchioni 1996: 51). Optăm pentru aplicarea teoriei modelului Brown, Levinson (Brown, Levinson 1978,1987), deoarece studiul în cauză reprezintă, în opinia cercetătorilor, „cea mai coerentă teorie pragmatică a politetii” (Ionescu Ruxăndoiu 2003: 73), noțiunea de politețe fiind înțeleasă, în acest sistem, ca „partea pragmaticei lingvistice cuprinzând toate aspectele discursului care sunt generate de reguli și a căror funcție este de a păstra caracterul armonios al relației interpersonale” (t.n.) (Kerbrat Orecchioni 1996: 51). Astfel, încă de la apariția teoriei politetii a lui Brown și Levinson, „politețea a devenit o preocupare de bază a pragmaticei, generând un număr mare de studii teoretice și empirice” (Radu 2010: 64). În continuare, ne vom referi, exclusiv, la politețea 2, *politețea lingvistică*.

Considerăm necesară clarificarea noțiunilor de *politețe pozitivă* și *politețe negativă*, existând un conflict între dorința locutorului de a avea „un „teritoriu” comun cu interlocutorul” (t.n.) (Brown, Levinson 1978,1987: 117), pe de o parte, și dorința de a adopta „o atitudine pesimistă”, strategie a politetii negative concretizată în utilizarea „mărcilor de distanțare socială” (t.n.) (Brown, Levinson 1978,1987: 173-175).

Se consideră, chiar, că politețea negativă și cea pozitivă „sunt mutual exclusive, fapt pus în evidență și de natura antitetică a unora dintre strategiile de bază ale acestora” (Ionescu Ruxăndoiu 2003: 84). S-a afirmat, în acest sens, că „pragmatica politetii” menține „o stare de echilibru relativ și totdeauna precar între protecția de sine și menajarea celuilalt” (Rovența Frumușani 2004: 47). Cu alte cuvinte, politețea pozitivă și cea negativă „sunt mutual exclusive” (Ionescu Ruxăndoiu 2003: 84), însă ambele intervin „pentru a instaura și menține armonia în cadrul relației interpersonale” (Rovența Frumușani 2004: 49). Altfel spus, „teoriile politetii sunt centrate pe felul în care strategiile comunicaționale sunt folosite pentru a promova sau a menține armonia socială în cadrul interacțiunii” (Radu 2010: 58).

Referitor la specificul politetii în cultura română, se consideră, în literatura de specialitate românească, că „funcționează un sistem al politetii ierarhice cu următoarele trăsături: relații ierarhice (modelate de putere și distanță) bine marcate, preocupare pentru imaginea publică și pentru protejarea imaginii personale, activități intense de negociere a relației și a imaginii publice, adaptarea strategiilor apropiării/distanțării în funcție de gradul de intimitate al relației

interpersonale și de percepere a interlocutorului ca aparținând grupului, sau, dimpotrivă, ca fiind exterior grupului” (Vasilescu 2007: 148).

2.1.A. *Politețea pozitivă*

Printre principalele strategii ale acestui tip de politețe, sunt amintite, în studiul lui Brown, Levinson (Brown, Levinson 1978,1987):

Strategia 1: „formularea unor constatări despre interlocutor, referitor la: interesele, dorințele, necesitățile, bunurile sale („Dumnezeule, ți-ai tăiat părul!; Ce vază frumoasă este aceasta!”) (t.n.) (Brown, Levinson 1978,1987: 103);

Strategia 2: „interes, aprobare, simpatie exagerată pentru interlocutor („Ce grădină fantastică ai!”) (t.n.) (Brown, Levinson 1978,1987: 104);

Strategia 3: „intensificarea interesului acordat interlocutorului prin intensificarea interesului asupra propriei contribuții la conversație, situând interlocutorul în mijlocul evenimentelor discutate)” (t.n.) (Brown, Levinson 1978,1987: 106);

Strategia 4: „utilizarea mărcilor de identitate în grup, de exemplu, *prietene, scumpo, iubito, băieți* etc.” (t.n.) (Brown, Levinson 1978,1987: 107). Există, cu alte cuvinte, „anumite *formule de adresare*, utilizate între membrii unui grup social, incluzând nume generice și termeni ai adresării, cum ar fi: *camarade, amice, prietene, scumpo, dragă, iubito, mamă, frate, soră, drăguțo, băieți, tipilor* etc. („Aici, *prietene*, am păstrat acest loc pentru un alt prieten al meu, care n-a venit; Ajută-mă cu geanta asta, vrei *dragă?*; Adu-mi rufe tale murdare să ți le spăl, *scumpule!*”) (t.n.) (Goody 1998: 113).

Strategia 5: „căutarea acordului cu interlocutorul, prin alegerea unor subiecte „sigure” de conversație” (t.n.) (Brown, Levinson 1978,1987: 112);

Strategia 6: „evitarea dezacordului” (t.n.) (Brown, Levinson 1978,1987: 113);

Strategia 7: „presupunerea/afirmarea existenței unui „teritoriu” comun cu interlocutorul” (t.n.) (Brown, Levinson 1978,1987: 117);

Strategia 8: „gluma (aceasta se bazează pe cunoștințe și valori comune ale protagoniștilor comunicării)” (t.n.) (Brown, Levinson 1978,1987: 124);

Strategia 9: „admiterea ideii unei colaborări între locutor și interlocutor” (t.n.) (Brown, Levinson 1978,1987: 125);

Strategia 10: „oferte și promisiuni (chiar dacă sunt false, ofertele și promisiunile demonstrează intențiile bune ale locutorului în satisfacerea dorințelor interlocutorului)” (t.n.) (Brown, Levinson 1978,1987: 125);

Strategia 11: „oferirea de cadouri interlocutorului (bunuri materiale, simpatie, înțelegere, cooperare)” (t.n.) (Brown, Levinson 1978,1987: 129).

În opoziție cu opinia lui Brown și Levinson (Brown, Levinson 1978,1987), „care reduc politețea la forma sa negativă (având o concepție excesiv pesimistă și o perspectivă „paranoică” referitor la politețea în cadrul interacțiunii comunicative, reprezentând individul în societate ca o ființă aflată sub amenințarea permanentă a

FTA)” (Kerbrat Orecchioni 1996: 54), Catherine Kerbrat-Orecchioni este de părere că „trebuie să luăm în considerație și anumite acte de vorbire care pot fi „valorizante” pentru aspectele politetii, cum ar fi: complimentele, actele de mulțumire și promisiunea (politețea pozitivă)” (t.n.) (Kerbrat Orecchioni 1996: 54). Lingvista în discuție propune, în acest sens, un termen suplimentar, care să desemneze „partea pozitivă a FTA”, și anume, „anti-FTA” sau „FFA” (*Face Flattering Acts*) (Kerbrat Orecchioni 1996: 54).

2.1.B. Politețea negativă

Cea mai bună modalitate de a fi politicos este cea de a evita a comite un act care ar risca să fie amenințător pentru fața destinatarului (critică, reproș etc.). În acest sens, sunt utilizate mai multe strategii ale politetii negative, enumerate în literatura de specialitate, și anume:

Strategia 1: „adresarea, în mod convențional, indirectă către interlocutor” (t.n.) (Brown, Levinson 1978,1987: 132), Brown și Levinson insistând asupra legăturii dintre politețe și universalitatea actelor de vorbire indirecte, de tipul: „Ai putea, te rog, să-mi dai sarea?” (t.n.) (Brown, Levinson 1978,1987: 133), dar și asupra interzicerii existenței oricăror presupuneri referitoare la persoana interlocutorului (Brown, Levinson 1978,1987: 144);

Strategia 2: „întrebarea în locul constrângerii interlocutorului” (t.n.) (Brown, Levinson 1978,1987: 145, 172): „Ai vrea să împrumuți haina mea, din moment ce ninge afară?” (t.n.) (Brown, Levinson 1978,1987: 170);

Strategia 3: „adoptarea unei atitudini pesimiste”, strategie concretizată în utilizarea „mărcilor de distanțare socială” (t.n.) (Brown, Levinson 1978,1987: 173-175);

Strategia 4: „adresarea deferentă”, manifestată prin „cele mai vizibile intruziuni ale factorilor sociali în structura limbajului” (t.n.) (Brown, Levinson 1978,1987: 178-179);

Strategia 5: „scuza”, prin scuza „vorbitorul putând indica reticența lui în a afecta fața negativă a interlocutorului” (t.n.) (Brown, Levinson 1978,1987: 187);

Strategia 6: „impersonalizarea discursului locutorului” prin „utilizarea verbelor impersonale și a construcțiilor pasive” (t.n.) (Brown, Levinson 1978,1987: 192-194);

Strategia 7: „utilizarea întrebărilor retorice (De unde aș fi putut să știu?; Ce-aș putea să spun? ” (t.n.) (Brown, Levinson 1978,1987: 223).

2.2. Talk-show versus dezbatere televizată

În literatura de specialitate (Charaudeau, Ghiglione 1997: 77), s-a făcut distincție între *talk-show*, pe de o parte și *dezbaterea televizată*, pe de altă parte. Astfel,

talk-show-ul presupune „discuții amabile de salon, fără asperități și fără profunzime” (Nel: 1990: 23), reprezentând „un duel oratoric opunând unul sau mai mulți locutori unei persoane (sau mai multor persoane), în prezența (sau nu) unui public în studio, sub responsabilitatea unui moderator” (t.n.) (Nel: 1990: 24). Talk-show-ul este „o formă de interacțiune verbală organizată cu scopul de a scoate în evidență un conflict sau o dramă umană, sub diferite configurații, în strânsă legătură cu o temă-pretext, implicând un dispozitiv televizual”, corespunzând unei „*puneri în spectacol* a cuvântului menit să servească un tratament sensibil, emoțional al celor două forme de dezordine umană: conflictele între indivizi și dramele intime ale persoanei, cu scopul «revelației eului»” (t.n.) (Charaudeau, Ghiglione 1997: 81). Talk-show-ul utilizează „un melanj de genuri (interviuri, varietăți, muzică, reportaje, anchete) pentru a dezamorsa tensiunea dramatică și a distra atât publicul din sală, cât și telespectatorii” (t.n.) (Charaudeau, Ghiglione 1997: 80).

Dezbaterea televizată este „o formă de interacțiune verbală organizată cu scopul de a scoate în evidență *adevărul*, oricare ar fi configurația sa, în legătură cu o temă problematizată, implicând un dispozitiv televizual” (t.n.) (Charaudeau, Ghiglione 1997: 81). Dezbaterea televizată corespunde, în alți termeni, „*punerii în scenă* a cuvântului menit să «descopere adevărul»” (t.n.) (Charaudeau, Ghiglione 1997: 81).

Reținem dintre *punctele de contact* ale acestor două „genuri” de discurs televizual faptul că atât talk-show-ul, cât și dezbaterea televizată reprezintă *forme de interacțiune verbală*, dar și faptul că, în ambele tipuri de emisiuni TV, *locutorii se adresează*, în același timp, *persoanelor de față* și *publicului* prezent în studio, dar și *telespectatorilor*, sub responsabilitatea unui *moderator*. Avându-se în vedere distincția dintre *interacțiunea directă* (înregistrare a unei conversații față în față) și *interacțiunea mediată* (înregistrare prin intermediul unui mijloc de comunicare: TV, radio, telefon), ambele tipuri de emisiuni TV includ interacțiune *mediată*, dar și interacțiune *controlată* de către un moderator.

Între *particularitățile care diferențiază* emisiunile TV de tip talk-show și dezbateri televizată evidențiate, în cadrul literaturii de specialitate, menționăm faptul că, pe de o parte, talk-show-ul presupune *discuții fără profunzime*, utilizând un *melanj de genuri*, pentru a *distra* publicul din sală și telespectatorii, în timp ce, pe de altă parte, dezbateri televizată este interacțiunea verbală care are ca scop *scoaterea în evidență a adevărului*, în legătură cu o temă problematizată. Vom urmări cum anume punctele de contact și particularități distinctive ale acestor două tipuri de discurs televizual influențează utilizarea *strategiilor politeții* în cadrul lor.

3. Strategii ale politetii în discursul televizual românesc actual

3.A. Strategii ale politetii pozitive în discursul televizual românesc actual

3.A.1. Prezentarea invitatului (invitațiilor) la începutul emisiunii: complimente și mulțumiri

Talk-show-ul include „interacțiuni verbale mediate”, reprezentând, alături de dezbaterile parlamentare, conversațiile curente și dezbaterile științifice tipuri de „interacțiune verbală dialogică” (Radu 2010: 148). Una dintre strategiile politetii pozitive este „oferirea de cadouri interlocutorului (bunuri materiale, simpatie, înțelegere, cooperare)” (t.n.) (Brown, Levinson 1978,1987: 129), cu alte cuvinte „formularea unor constatări despre interlocutor, referitor la: interesele, dorințele, necesitățile, bunurile sale” (t.n.) (Brown, Levinson 1978,1987: 103). În această direcție aparținând politetii pozitive se înscrie maniera în care Cătălin Ștefănescu, moderatorul și realizatorul talk-show-ului propus spre analiză, începându-și discursul cu „formule de salut apropiate” (Vasilescu 2007: 163), își prezintă invitații:

- (1) „CȘ: salutare. salutare la toată lumea ↑ bine v-am regăsit la garantat sută la sută. vă invit din nou ↑ la o călătorie prin povești frumoase despre oameni ↑ ++ cărți ↑ ++ filme ↑ ++ muzici ↑ ++ și spectacole. +++ și ca să n-o mai lungesc ↑ + vă propun să vedeți ↑ + ce vă oferim azi ↑ + la garantat sută la sută. (fundal sonor muzical) *cunoscutul coregraf și dansator gigi căciuleanu* ↓ + *împreună cu* ↑ + *răzvan penescu* ↓ + *creatorul fenomenului linternet* ↑ + sînt invitații primei părți ai emisiunii de azi. ++ continuăm seria taxi driver. + în seara asta ↑ + avem ocazia ↑ + să vedem din nou ↑ + <F românia din taxi>. împreună cu mircea bogdan ↑ + un taximetrist care nu se sfiește să recite versuri ↑ + și să recomande lecturile sale din copilărie. +++ la arhivele garantat sută la sută ↑ + îl vedem pe nea Petru Armean. + un țăran care și-a construit un pian ↑ + și care-și invită consătenii la seri ↑ + de <F mozart>. +++ invitații părții a doua a emisiunii ↑ + sînt membrii excelentului grup byron. + la rubrica mari români ↑ + ne vom aminti de dinu lipati. + iar la final ↑ + ca de obicei ↑ + ascultăm cântarea oferită de prietenii și colegii din trupa de muzică de la garantat sută la sută. +++ (fundal sonor muzical) *un mare coregraf și dansator* ↓ + *plecat din românia cu mulți ani în urmă* ↑ + *acum conduce baletul național din chile* ↑ +++ *predă cursuri la paris* ↑ + *scrie minunat* ↑ + *montează spectacole în europa și în america de sud.* +++ *pe de altă parte* ↓ ++ *un om care nu și-a trîmbițat pasiunea* ↑ + *și-a pus-o la lucru în slujba ideilor în care crede. reușind să construiască o admirabilă instituție culturală.* + *e vorba despre linternet.* ++ *aceștia sînt primii doi*

invitați ai emisiunii de azi. ++ DOAMNELOR ȘI DOMNILOR ↑ ++ să le spunem bun venit la garantat sută la sută ↑ ++ domnilor gigi căciuleanu și răzvan penescu. (aplauze) (fundal sonor muzical) da. bună seara ↑ GC: bună seara.” (CLRVAN 2013: 246).

În cadrul dezbaterilor televizate se vorbește despre un anumit specific, și anume, despre faptul că „în dezbaterile televizate, în general, participanții nu sunt persoane apropiate, iar distanța dintre ei este mare. Ei pot aparține aceluiași grupuri sociale, însă gradul de intimitate dintre ei este redus.” (Radu 2010: 148). De asemenea, dezbaterile televizate sunt interacțiunea verbală care are ca scop scoaterea în evidență a adevărului, în legătură cu o temă problematizată (vezi supra, 2.2.) *Politețea pozitivă* presupune „interes, aprobare, simpatie exagerată pentru interlocutor” (t.n.) (Brown, Levinson 1978,1987: 104), dar implică și „presupunerea/afirmarea existenței unui „teritoriu” comun cu interlocutorul” (t.n.) (Brown, Levinson 1978,1987: 117). Se înscrie, astfel, în *politețea pozitivă* modul în care Marina Constantinescu, moderatorul și realizatorul dezbaterii televizate *Nocturne*, își prezintă, la începutul emisiunii, invitatul, cu sobrietate și făcând o plecăciune în fața Maestrului:

- (2) „MC: Doar despre dans ↑ + teatru ↑ și muzică ↑ ++ în istoria culturii ↑ +++
 ă ↑ ++ într-un SPAȚIU ↑ ++ pe care încercăm să-l refacem acum ↑ ++
 magic ↑ + spiritual ↑ ++ într-un ↑ + spațiu al creației pure ↓ autentice ↑ +
 de un devotament ↑ + EXTRAORDINAR. NOCTURNE de la teatrul
 ȚÂNDĂRICĂ. +++ de-a lungul timpului ↑ am avut șansa ca-n studioul ↓
 + nocturnelor ↑ + să-i avem ↓ + fie pe miriam răducanu ↑ + fie pe johnny
 răducanu. ++ UN ELEMENT ↑ + lipsea din acest trio ↑ + spiritual ↑ +
 din acest trio față de care ↓ + de fapt ↑ +++ încerc să m-apropii ↑ +++
 cu mintea și cu sufletul ↑ ++ de câte ori creăm ceva la nocturnele
 noastre. ++ GIGI CĂCIULEANU. ++ anii au trecut ↑ ++ și probabil ↑ + c-
 așa a fost să fie ca ACUM ↓ ++ în acest moment ↑ + să fie și gigi
 căciuleanu cu noi împreună ↑ ++ ca să refacem în această cutie magică ↑
 ++ gândul ↑ + pentru care această emisiune se numește NOCTURNE. +++
 mă bucur foarte mult că ↑ +++ ÎN SFÂRȘIT ↑ ++ în sfârșit ↑ ă ↑ +++
 refacem ceva din ceea ce spuneam mai devreme. +++ ă ↑ ++ vă mulțumesc
 c-ați acceptat invitația noastră ↑ ++ și ↑ ++ ă ↑ ++ mărturisesc că ↑ +++
 această întâlnire nu este deloc lipsită de emoție ↑ ++ pentru c-așa cum vă
 spuneam ↑ +++ v-aștept de mult. ++ și NOCTURNELE noastre aveau
 nevoie de gigi căciuleanu. ++ de mintea lui ↓ ++ atât de vie și de
 deschisă. +++ ă ↑ ++ am să-ncep foarte ex abrupto. +++ unul din lucrurile
 ↓ +++ care m-a impresionat întotdeauna ↑ + la dumneavoastră ↑ + este ↑
 +++ recunoștința ↑ ++ pe care-o aveți față de un ↑ ++ mare artist ↑ +++ un
 ă ↑ ++ mare spirit ↑ ++ un om VIU ↑ + deschis la tot ceea ce înseamnă

mișcare ↑ + teatru ↑ + la ce este VIU ȘI ADEVĂRAT. ++ pe-acest pământ. ++ sînteți printre puținii artiști ↑ + și personalități ↑ + care nu ezită ↑ + și caută motiv ↑ + și prilej ↑ + să aducă mulțumirile lui față de miriam răducanu. +++este un lucru care ↑ ++ mărturisesc ↑ + este tot mai rar ↑ + în lumea noastră. +++ această REVERENȚĂ. +++ pe care cineva o face în fața maestrului. +++ ă ↑ +++ miriam îmi spunea să nu suferi că nu sînt nici eu acolo ↑ + pentru că gigi este prelungirea mea. +++cine este miriam ↑ ++ răducanu PAPA cum îi spunem cu toții ↑ +++ pentru gigi căciuleanu ↑ +++ cel de ASTĂZI.” (CLRVAN 2013: 241-242).

Una dintre emisiunile propuse spre analiză (vezi Anexa 1) începe cu o prezentare elogioasă a dansatorului și coregrafului Gigi Căciuleanu făcută de către moderatorul emisiunii, Cristian China Birta: „un om care este în sine un spectacol”, spune el despre Gigi Căciuleanu, utilizând o strategie a *politeții pozitive*, care presupune „interes, aprobare, simpatie exagerată pentru interlocutor” (t.n.) (Brown, Levinson 1978,1987: 104). Se înscrie, astfel, în politețea pozitivă, maniera în care moderatorul dezbaterii televizate în discuție își prezintă, la începutul emisiunii, invitatul, simțindu-se aproape „strivit” de personalitatea dansatorului și coregrafului renumit. Ni se creează impresia că Gigi Căciuleanu este asimilat străinilor de către Cristian China Birta, deoarece coregraful trăiește, de mulți ani, în diaspora, conducând baletul național din Chile și predând cursuri la Paris. Din acest motiv, moderatorul emisiunii folosește strategii ale politeții dictate de „inegalitatea de putere” determinată de „statutul in-group/out-group”, manifestată prin „învestirea străinului cu putere și adoptarea unor strategii ale politeții pozitive: a fi interesat de satisfacerea nevoilor sale, a-l face să se simtă bine” (Vasilescu 2007: 149). De asemenea, există opinia, în literatura de specialitate, că diferența de putere este indusă, în societatea românească contemporană, „de poziția socială a interlocutorilor”, considerându-se că „persoanele instruite, educate, care au profesii considerate „de prestigiu”, care ocupă poziții sociale percepute ca importante sunt percepute ca persoane influente, dominante” (Vasilescu 2007: 154):

- (3) „CCB: a dansat pe scenă cu maya plisetskaya ↑ + pina bausch ↑ sau miriam răducanu ↑ + a dansat la teatrul balșoi din moscova ↑ + are propria lui companie de teatru ↑ + dans ↑ + la paris ↑ + și până de curând a condus baletul național din chile. ++ *un om care este <ÎN SINE> un spectacol* ↑ ++ gigi căciuleanu ↑ ++ *o ediție eveniment* ↑ ++ *<ÎMEDIAT> la brandu' lu' chinezu.*” (vezi Anexa 1).

În ordinea firească a lucrurilor, dezbateră televizată *Cap de afiș* începe cu utilizarea de către moderatoarea și realizatoarea ei, Andreea Știliuc, a *mărcilor politeții pozitive*, tip de politețe care reflectă „admiterea ideii unei colaborări între

locutor și interlocutor” (t.n.) (Brown, Levinson 1978,1987: 125). Astfel, Andreea Știliuc folosește, la începutul interacțiunii mediate controlate la care facem referire (de tip dezbateri televizată), una dintre strategiile acestui tip de politețe care se referă la „interes, aprobare, simpatie exagerată pentru interlocutor” (t.n.) (Brown, Levinson 1978,1987: 104). Reprezintă, deci, o *marcă a politeții pozitive*, modul în care moderatoarea își prezintă invitatul, făcând referire la patru caracteristici ale personalității sale: *emoție, energie, forță și vulnerabilitate*:

- (4) „AȘ: domnule gigi căciuleanu ↑ + + am avut șansa ↑ ca în ultimele săptămâni ↑ + să văd cum se construiește ↑ + spectacolul imagine all the people ↑ + + și simt că aici în ↑ ++ sala mare a teatrului vasilie alecsandri din iași ↑ + <Î PARCĂ> fiecare atom ↑ + ă ↑ + respiră emoția dumneavoastră ↑ + energia dumneavoastră ↑ + forța dumneavoastră ↑ dar și vulnerabilitatea dumneavoastră.” (vezi Anexa 2).

3.A.2. Utilizarea glumelor

O altă strategie care se înscrie în politețea pozitivă este *utilizarea glumelor*. Această strategie este formulată de către Brown și Levinson astfel: „gluma (aceasta se bazează pe cunoștințe și valori comune ale protagoniștilor comunicării)” (t.n.) (Brown, Levinson 1978,1987: 124). Glumele se înscriu în umorul verbal. Vorbind despre evaluarea umorului verbal, și făcând distincție între „umor (fenomen antropologic general) și comic (categorie estetică)”, Rodica Zafiu oferă o definiție a umorului verbal: „umorul verbal poate fi definit prin intenția și/sau capacitatea de a produce enunțuri care să provoace o anumită reacție caracteristică (un tip de emoție/manifestarea prin râs)” (Zafiu 2007: 497). Datorită faptului că una dintre particularitățile emisiunilor TV de tip talk-show este aceea că talk-show-ul presupune discuții fără profunzime, utilizând un melanj de genuri, pentru a distra publicul din sală și telespectatorii (vezi *supra* 2.2.), Cătălin Ștefănescu utilizează o glumă de tip „umor de scenariu” (Zafiu 2007: 500), atunci când vorbește, încadrând o povestire în conversație despre un moment hazliu petrecut la lansarea cărții lui Gigi Căciuleanu, *Vând volume vectori*. Cu alte cuvinte, Cătălin Ștefănescu manifestă „predilecție pentru narativitate ca formă de constituire a unui univers comun de discurs cât mai extins” (Vasilescu 2007: 158). Acesta se adresează invitaților utilizând prenumele acestora (indicând, posibil, prietenia cu aceștia), folosind, totodată, pronumele personal de persoana a II-a singular în adresare, manifestare comunicativă dictată de „moda actuală, a egalitarismului, care imită cultura americană” și care se manifestă prin „folosirea reciprocă a numelui mic în adresare, folosirea de către ambii interlocutori, indiferent de statut, a pronumelui personal de persoana a II-a singular, folosirea unor formule de salut colocviale” (Vasilescu 2007: 155):

- (5) „CȘ: gigi căciuleanu a vorbit foarte frumos la lansare ↑ ++ a fost lume foarte multă ↑ ++ și la un moment dat ↑ ++ o doamnă din ↑ ++ PRIMUL rând ↑ +++ după ce-a ASCULTAT ↑ ++ cu RĂBDARE ↑ ++ gigi a explicat ↑ a ↑ +++ a vorbit foarte mult despre corp ↓ + despre dans ↑ + despre faptu' că ↑ ++ aici nu avem un manual de dans ↑ +++ și la un moment dat ↑ + doamna foarte liniștită ↑ ++ a-ntrebat așa. +++ i-a zis. domnule căciuleanu ↓ ++ cartea asta a dumneavoastră despre masaj +++ ă ↑ +++ ce mișcări ar trebui să fac eu? ++ pentru că sufăr. ++ am reumatism ↑ ++ am ↑
 GC: (râde) am mișcat o etajeră ↑ ++ și mă doare mâna.
 CȘ: exact. ++ ă ↑ ++ și am reumatism. ++ gigi ↑ + când se-ntâmplă momente din astea ↑ + dezarmezi?” (CLRVAN 2013: 250-251).

Comparativ cu alte emisiuni de televiziune la care a fost invitat Gigi Căciuleanu și pe care le-am transcris și analizat din perspectivă pragmatică (Hoarță Cărbăușu 2011a; Hoarță Cărbăușu 2011b), emisiuni în care moderatorii introduceau, rareori, în discurs glume, în emisiunea *Brandu' lu' Chinezu* pe care o analizăm (vezi Anexa 1), trăsătura pertinentă a discursului moderatorului, Cristian China Birta, este *umorul*, intervențiile sale conversaționale fiind presărate, continuu, cu glume, umorul reprezentând o strategie a *politeții pozitive*, știindu-se că „râsul complice și umorul sunt modalități de accentuare a colaborării comunicative” (Vasilescu 2007: 159):

- (6) „CCB: „încep emisiunea pe un ton foarte solemn ↑ ++ dar și foarte bucurios în același timp. ++ pentru că-n seara asta ↑ ++ am un invitat ↑ (face gestul OK) +++ a colaborat cu maya plisetskaya ↑ + a ↑ + cu pina bausch ↑ ++ a fost aplaudat la teatrul balșoi din moscova ↑ ++ frate ↑ ++ teatrul balșoi din moscova ↑ +++ a fost de ↑ + până de curând ↑ ++ directorul companiei naționale de balet din chile ↑ ++ și aș adăuga ↑ ++ cu de la mine putere ↑ + bineînțeles ↑ ++ pe lista de realizări ↑ ++ că nu știu de ce a acceptat să vină în emisiunea noastră ↑ ++ domnu' gigi căciuleanu ↑ + mulțumesc <Î TARE> mult ↑ ++ pântru prezența-n emisiune ↑ +++ sunt foarte onorat să vă cunosc ↑ +++ mai ales că ↑ ++ dar și în același timp intimidat ↑ ++ pentru că v-am văzut făcând repetiții. și ↑ ++ sunteți acel profesor ↑
 GC: sunt [rău.
 CCB: extrem] de simpatic dar foarte rău ↑ + da?” (vezi Anexa 1);
- (7) „CCB: pentru că emisiunea se numește brandu' lu' chinezu ↑ ++ î ↑ ++ brandu' dumneavoastră ↑ + are particula <Î GIGI>. +++ sună destul de ciudat ↑ + totuși. + adică ↑ + vorbim de <Î DITAI> monstru' ↑ + în zona

de ↑ + *premiu* ↑ ++ *da* ↑ ++ *în artă* ↑ +++ *și vă numiți gigi*. explicați [de unde ↑ +
GC: asta] spunea și bunica ↑ + nu putea să-l sufere. ++ ce nume-i ăsta ↑ +
gigi. ++ ea voia să mă cheme iura. ++ frumos. ++ iura ↑ ++ ă ↑ +++
gheorghe ↑ + în fond ↑ ++ da. ++ și mama a zis nu. ++ nu pe rusește. ++
orice ↑ + numai pe românește. ++ și-am rămas gigi.” (vezi Anexa 1).

Gigi Căciuleanu îl percepe pe Cristian China Birta, moderatorul emisiunii, ca încercând să fie și ca fiind, în primul rând, nostim, discursul său abundând în glume, și intră în jocul lui, în mod dezinvolt și cu spontaneitate:

- (8) „GC: da. da. +++ *vă mulțumesc pentru gest. (face și el gestul OK, făcut, anterior, de către moderator)* +++
CCB: a fost foarte ↑ +++ l-am făcut bine sau trebuia ↑ ++
GC: nu. +++ a fost foarte bine făcut ↑ +++ puteați să-l țineți puțin mai lung
↑ ++ ca <Î SĂ-L VADĂ> toată lumea. (râde) +++” (vezi Anexa 1);
- (9) „GC: *bunica-mi spunea goga*. ++ ceea ce nu-i mai frumos ↑ ++ tot atât de micuț e ↑ ++ deci ↑ +++ problema este că după aia vine și căciuleanu. + care-i foarte lung ↑ +++ care ↑ + *cu care-și fracturează limba* ↑ ++ toată lumea ↑ ++ francezii mai ales ↑ + care nu reușesc să-l spună ca lumea. ++ da. + și-atunci îmi spun gigi. + *ce face gigi?* ++ *dans?* + nu. ++ *face du jiji*. ++ așa-i spun ei. + deci mie-mi convine treaba asta pentru că-i scurt ↑ + e ca dalida ↑ ++ cine știe cum o chema pe dalida? ++ naiba știe. ++ da' era dalida. +++ și-atunci am rămas așa ↑ + *a devenit dintr-un mușunachi a devenit un fel de* ↑ ++ *î* ↑ ++ *două silabe* ↑ + *chinezești*. + *gi și gi*. +++ și ↑ ++ alea merg pe-nțelesul oricui ↑ + și îmi convin pentru că-i scurt când mă cheamă cineva ↑ ++ și nu pot să sufăr când mi se spune maestre ↑ ++ spuneți-mi gigi ↑ + că-i mai scurt.” (vezi Anexa 1).

Moderatorul emisiunii, Cristian China Birta, introduce, în continuare, în discurs o nouă glumă iar Gigi Căciuleanu răspunde la aceasta cu o alta:

- (10) „CCB: *pot să vă spun maestre gigi?* ++ (râde)
GC: nu. nu. (râde). +++ *gigi maestre*. da. + așa.” (vezi Anexa 1).

O marcă a *politeții pozitive* care apare în discursul dezbaterii televizate *Cap de afiș*, pe care o analizăm din perspectiva strategiilor politeții utilizate, este *umorul*. Am subliniat, deja, (vezi *supra*) faptul că dezbateră televizată *Brandu' lu' Chinezu* (2.12.2013, Postul Look TV), al cărei moderator este Cristian China Birta, care-l are, în calitate de invitat, de asemenea, pe Gigi Căciuleanu, este o emisiune în care trăsătura pertinentă a discursului moderatorului este *umorul*,

intervențiile sale conversaționale fiind presărate, continuu, cu glume. (Hoarță Cărașu 2020: 192-207). Comparativ cu alte emisiuni de televiziune la care a fost invitat Gigi Căciuleanu și pe care le-am transcris și analizat, din perspectivă pragmatică (Hoarță Cărașu 2011a; Hoarță Cărașu 2011b), emisiuni în care moderatorii introduceau, rareori, în discurs glume, în emisiunea *Cap de afiș* pe care o propunem spre analiză (vezi Anexa 2), *glumele sunt făcute de către invitatul emisiunii, Gigi Căciuleanu*, și nu de către moderatoarea acesteia, Andreea Știliuc. Moderatoarea este mereu atentă la întrebările pe care le adresează, în mod sobru și lapidar, invitatului emisiunii și la răspunsurile ce încadrează diverse argumente ale invitatului, știindu-se faptul că, „în dezbateri, se regăsesc toate elementele unui discurs argumentativ”, argumentația având „un rol mai important datorită cadrului oficial în care se desfășoară aceste interacțiuni” (Radu 2010: 190). Reacția moderatoarei emisiunii la glumele lui Gigi Căciuleanu se situează la nivelul nonverbalului. Aceasta râde, așa cum se observă în exemplele (11), (12) și (13), râsul său fiind, ca și zâmbetul, o marcă a *politeții pozitive* și „o formă de menținere a armoniei în cadrul relației” (Vasilescu 2007: 154):

- (11) „AȘ: domnule gigi căciuleanu ↑ + + am avut șansa ↑ ca în ultimele săptămâni ↑ + să văd cum se construiește ↑ + spectacolul imagine all the people ↑ + + și simt că aici în ↑ ++ sala mare a teatrului vasilie alecsandri din iași ↑ + <Î PARCĂ> fiecare atom ↑ + ă ↑ + respiră emoția dumneavoastră ↑ + energia dumneavoastră ↑ + forța dumneavoastră ↑ dar și vulnerabilitatea dumneavoastră.

GC: și trăsneala.

AȘ: (râde).” (vezi Anexa 2);

- (12) „AȘ: și cât ați stat aici la iași ↑ + ă ↑ + am văzut că ↑ + ați tras cu ochiul la multe spectacole ↑ + ne-am întâlnit chiar într-o lojă ↑ +

GC: da. da. da ↑ + + eu ador teatrul și ador opera ↑ + bineînțeles. + + pentru că ↑ + + ă ↑ + + omul nu poate trăi numai cu ce face el. + + și am văzut spectacole foarte frumoase ↑ + + într-adevăr ↑ + + ă ↑ + + opera din iași ↑ + ce ↑ + cele două spectacole pe care le-am văzut ↑ + traviata și lucia ↑ + + di lammermoor ↑ + + ă ↑ + + superb. + + de nivel mondial. + + de nivel ↑ + ă ↑ + + chiar internațional ↑ + + + nu numai clădirea ↑ + vreau să spun spectacolele ↑ + + ă ↑ + cântăreții ↑ + artiștii ↑ + am admirat baletul în lucia di lammermoor ↑ + + unde făceau ↑ + s-au integrat atât de bine acțiunii ↑ + atât de frumos i-a dirijat andrei șerban și i-a ↑ + i-a ↑ + + pus în acțiune ↑ + c-aproape m-așteptam să cânte. + + să-nceapă să cânte. am fost și la spectacole de teatru ↑ + + ă ↑ + + admir foarte mult actorii ↑ + + îi admir pe cei cu care lucrez ↑ + cu toate că-i înjur și-i bat de dimineață până seara ↑ + +

AȘ: (râde).” (vezi Anexa 2);

- (13) „GC: bunica s-a născut la sankt petersburg ↑ + + l-a cunoscut pe bunicul ↑ + + la varșovia ↑ + pentru că ↑ + + + ă ↑ + + + armatele țarului erau mereu peste tot atunci. + + adică erau ↑ + și în basarabia și în polonia ↑ + și s-au cunoscut acolo. + + și ↑ + + *bunicul care era român* ↑ *adică era basarabean* ↑ + *era moldovean*. + + + *a luat-o pe bunica* ↑ + *a furat-o* ↑ + AȘ: (râde).” (vezi Anexa 2).

3.A.3. Oferirea de cadouri moderatorului, spectatorilor și telespectatorilor

Și Gigi Căciuleanu se dovedește a fi politicos cu realizatorul emisiunii, Cătălin Ștefănescu, atunci când îi mărturisește că ceea ce urmează să danseze în seara în care se desfășoară talk-show-ul analizat este un dans pe care l-a creat gândindu-se la realizatorul și moderatorul emisiunii, știind că acesta preferă muzica de jazz:

- (14) „GC: *vreau să spun că ăsta-i un dans care l-am făcut pentru cătălin ștefănescu*. ++ă ↑ + *în primu' rând pentru că este pe o muzică de jazz* ↑ + *foarte frumoasă* ↑ + *pe charlie parker* ↑ + *și apoi pentru că-i propun o* ↑ + *un exercițiu de STIL* ↑ +++ *adică* ↑ + *așa cum* ↑ ă ↑ ++ *ravel a inventat un concert pentru mâna stângă* ↑ ++ *la pian* ↑ ++ *mâna mea stângă-i partea mea stângă* ↑ + *și mâna mea dreaptă -i* ↑ + *toată* ↑ +++ *tot corpul meu* ↑ ++ *partea* ↑ mm ↑ ++ *dreaptă a corpului*. deci am inventat ↑ ++ *un dans* ↑ ++ ă ↑ numai cu partea dreaptă a corpului. ++ braț și picior. +++ blocând celălalt în buzunar. +++ *ceea ce-i greu pentru că nu ține cârma*. (muzică. GC dansează)” (CLRVAN 2013: 249-250).

Politețea pozitivă, în cadrul emisiunilor de televiziune cu specific cultural, „se manifestă mai ales între interlocutori și public, ținta perfectă a politeții pozitive fiind publicul” (Militaru 2007: 410). În talk-show, „este necesar să interacționeze, cel puțin, trei instanțe cu statut diferit, și anume, instanța moderatorului, instanța invitatului/invitaților, la care se adaugă cea de a treia, instanța spectatorilor și telespectatorilor” (t.n.) (Schippel 2009: 137). Astfel, Cătălin Ștefănescu și cei doi invitați ai săi, respectând una dintre regulile emisiunii care încadrează una dintre strategiile politeții pozitive, și anume, „oferirea de cadouri interlocutorului (bunuri materiale, simpatie, înțelegere, cooperare)” (t.n.) (Brown, Levinson 1978,1987: 129), își mărturisesc respectul, simpatia și solidaritatea față de publicul spectator și telespectator prin gestul de a-i oferi cadouri, reprezentând obiecte care au însemnat ceva fundamental în viața lor:

- (15) „CȘ: mulțumesc frumos pentru c-ați acceptat invitația noastră ↑ +++ ă ↑ ++ să-ncep așa. + cu ce să-ncep? ++ începem cu ↑ ++ un lucru foarte important ↓ +++ înainte de a povesti cum v-ați cunoscut ↑ + și ca-n [xxx] ce legături vă leagă ↑ ++ ă ↑ ++ *s-aflăm* ↑ + *ce fel de obiecte ați adus* ↑ +

pentru că ↑ +++ în noul format la garantat sută la sută ↑ + am zis că ne folosim într-un mod sublim de invitații din prima parte a emisiunii ↑ + domniile lor sînt rugate ↑ + să aducă ↑ + un obiect ↓ + o carte ↑ + un film ↑ + o muzică ↑ ++ ceva care la un moment dat ↑ + le-a schimbat viața. + și-a însemnat ceva fundamental în viața lor. + o operă de artă cu care se identifică ↓ + într-o formă sau alta. +++ ă ↑ ++ ce-ai adus gigi?

GC: eu am adus un film ↑ + pe care l-am văzut ↑ + când eram copil ↑ + și care m-a ↑ + m-a trăsnet la cap total. +++ am fost bolnav trei zile ↑ + literalmente am stat în pat ↑ + cu ↑ + cu temperatură ↑ + după ce-am văzut acest film ↑ la strada ↓ de felini. +++ așa. ++ deci asta este ↑ cred opera de artă care m-a ↑ + zguduit. + din temelii.” (CLRVAN 2013: 246-247).

3.B. Strategii ale politeții negative în discursul televizual românesc actual

3.B.1. Strategia adresării deferente

În limba română, pronumele personal de politețe are forme pentru persoanele a doua și a treia, diferite „în funcție de gradul de reverență și de specificul situației de comunicare” (Irimia 1997: 109), fiind variabile în funcție de gen, număr și caz. Formulele de adresare deferentă sunt prezente în „societatea democratică a dialogului, libertății de opinie și expresie”, concretizându-se în „elemente de deferență minimă față de superiorii ierarhici (studenți față de profesori, de exemplu)” (Rovența Frumușani 2007: 47).

Specifică limbii române este utilizarea pronumelor de politețe de *persoana a treia* (*dumnealui, dumneaei, dumnealor*), pe lângă pronumele personale de politețe de *persoana a doua* (*dumneavoastră, dumneata*). Specific limbii române, de asemenea, în opinia diverșilor cercetători, este faptul că, în relațiile intracomunitare, apar forme specifice ale pronumelui de politețe: *matale* și *dumneata*, care „selectează persoana a II- a singular a verbului predicat” (Ionescu Ruxăndoiu 1999: 112). Aceste forme (*matale, dumneata*) sunt corelate cu „valori legate mai ales de vârsta superioară a destinatarului, dar și de poziția acestuia în interiorul sistemului de rudenie al comunității rurale respective” (Ionescu Ruxăndoiu 1999: 112). Se afirmă, de asemenea, în literatura de specialitate românească, referitor la specificul românesc al politeții, că „în comunitățile rurale, politețea negativă, a menținerii distanțelor”, vizează, în primul rând, „strategia deferenței față de receptor” (Ionescu Ruxăndoiu 1999: 110), concretizându-se, cel mai adesea, în folosirea „forme de persoană a doua plural a verbelor și a pronumelor personale”, asociată cu utilizarea pronumelui personal de politețe *dumneavoastră*, „care exprimă cel mai înalt grad de deferență” (Ionescu Ruxăndoiu 1999: 111). În textele dialectale, deferența este exprimată și prin faptul că „prenumele nu este niciodată folosit singur în discuțiile cu persoane mai în

vârstă”, fiind, în acest caz, precedat de „termeni de adresare specifici” (Ionescu Ruxăndoiu 1999: 112).

În limba română, în funcție de „comportamentul discursiv al pronumelui de politețe”, există trei grade de politețe (GALR 2005 I: 215):

1) politețe zero, „exprimată prin forme ale pronumelui personal propriu-zis”: *dumnealui, dumneaei, dumneasa, dumnealor*;

2) politețea minimă: *dumneata (mata, matale); dânsul/dânsa*;

3) politețea maximă: *dumneavoastră, dumnealui/dumneaei, dumnealor* (GALR 2005 I: 215).

De asemenea, „locuțiunile *Domnia Sa* și *Domniile Lor*, considerate forme solemne, ceremonioase, intră tot mai mult în uzul curent al politeții” (GBLR 2010: 111).

Fiind „o manifestare particulară a raportului in-group/out-group”, „gradul scăzut de cunoaștere între interlocutori” determină următoarele caracteristici ale interacțiunii protagoniștilor: „manifestă reținere interacțională, folosesc forme ale pronumelor de politețe (*dumneavoastră*) și forma de persoana a II-a plural a verbelor” (Vasilescu 2007: 150). Am identificat, în talk-show-ul analizat, utilizarea pronumelui personal de politețe de persoana a treia *Domniile Lor*:

- (16) „CȘ: mulțumesc frumos pentru c-ați acceptat invitația noastră ↑ +++ ă ↑ ++ să-ncep așa. + cu ce să-ncep? ++ începem cu ↑ ++ un lucru foarte important ↓ +++ înainte de a povesti cum v-ați cunoscut ↑ + și ca-n [xxx] ce legături vă leagă ↑ ++ ă ↑ ++ s-aflăm ↑ + ce fel de obiecte ați adus ↑ + pentru că ↑ +++ în noul format la garantat sută la sută ↑ + am zis că ne folosim într-un mod sublim de invitații din prima parte a emisiunii ↑ + *domniile lor* sînt rugate ↑ + să aducă ↑ + un obiect ↓ + o carte ↑ + un film ↑ + o muzică ↑ ++ ceva care la un moment dat ↑ + le-a schimbat viața. + și-a însemnat ceva fundamental în viața lor. + o operă de artă cu care se identifică ↓ + într-o formă sau alta. +++ ă ↑ ++ ce-ai adus gigi?” (CLRVAN 2013: 246-247).

În dezbaterile televizate analizate, *Brandu' lu' Chinezu* și *Cap de afiș*, am identificat manifestarea „reținerii interacționale”, marcând „distanța discursivă” (Vasilescu 2007: 150) prin folosirea pronumelor personale de politețe de persoana a treia *dumneaei* și de persoana a doua *dumneavoastră*:

- (17) „GC: și-au plecat ↑ ă ↑ + + + au venit la bucurești ↑ + și-mi spunea întotdeauna cu mândrie ↑ + și c-o bucurie ↑ + + spunea ↑ + eu sunt româncă de două ori. + + + foarte frumos pentru cineva care vorbea numai moldovenește ↑ + + + eu ↑ + mic fiind ↑ + credeam că dânsa vorbește românește cu accent rusesc. ↑ + + dar ea vorbește cum se vorbea acolo ↑ + + așa vorbea. + + + și bunica ne citea tot felul de povești din biblie ↑ + + +

din ↑ + + științifico-fantastice ↑ + + îi plăceau acele lucruri deci ↑ + + pe undeva ↑ + + pe noi copiii ne-a ↑ + + ne-a ↑ + + + ne-a fost un fel de televizor ↑ + + + nu exista televizor pe vremea aia. + + + deci seara ↑ + + + *dumneaei* ne citea ↑ + + și ne citea și ne vorbea [xxx] ne povestea istorii. ↑ + + era aproape ↑ + + nu știu cum să spun. + + + erau aproape ca niște istorii de aventuri. + + + [da” (vezi Anexa 2);

- (18) „CCB: *dumneavoastră* ați călătorit prin toată lumea asta. ++ în ↑ ++ GC: nu prin toată.
CCB: î ↑ ++ prin aproape toată lumea asta. ++ ă ↑ ++ lăsați-mă ↑ + nu mă faceți mai ↑ ++ adică pă lângă cât am călătorit eu ↑ + *dumneavoastră* sunteți un ↑ ++ ca valiza aia pe care se pun etichete. + recent ați fost ↑ ++ să nu pronunț greșit ↑ + în Mășcăuți? ++ republica moldova ↑ + GC: da.da.da. + da.” (vezi Anexa 1).

În dezbateră televizată *Nocturne*, am identificat utilizarea de către moderatoarea emisiunii, Marina Constantinescu, în întrebările scurte, adresate cu seriozitate, și în completările făcute intervenției precedente a invitatului, a formei de *persoana a doua plural a verbului*, cu scopul evidențierii distanței sociale între participanții la dezbateră televizată în cauză, al menajării feței sociale a invitatului, Gigi Căciuleanu:

- (19) „GC: și atunci la polarul ăla ↑ + se dădeau niște friște ↑ + niște niște ↑ + într-un fel de pahar ți se dădea frișcă. +++ frișca aia afară mi se părea rea ↑ + rece ↑ + urâtă. + când o MÂNCAI ↑ + era de-o bunătate unică. +++ de-atunci ↑ + [simt că și dansul e la fel.
MC: a trebuit să *mâncați* ↑ + exact]. *să înghițiți* acest tip de dans ↑ + ca să ↑ + îi *simțiți* gustul și [tentația.” (CLRVAN 2013: 244);
- (20) „MC: a topit-o] ↑ + cum *spuneți*.
GC: exact.
MC: pe dinăuntru.
GC: pe dinăuntru. +++
MC: dar nu era oare ↑ +++ nu. ++ altceva vreau să vă-ntreb. ++ *credeți* că ↑ + acest ↑ + altfel de dans ↑ + se poate face ↑ + ă ↑ + fără să ai ↑ + pașii aceștia de + de studiu clasic? .” (CLRVAN 2013: 245).

4. Concluzii

Spre deosebire de dezbateră electorală, care reprezintă „un discurs de imagine”, „o subclasă de debateri politice mediatice”, caracterizată printr-un „scenariu mult

mai rigid decât al altor subgenuri discursive din aceeași clasă, având efecte coercitive puternice asupra participanților” (Ionescu Ruxăndoiu 2007: 240) și spre deosebire de „dezbateră politică «de societate» televizată” (Ionescu Ruxăndoiu 2007: 235), în care „cadrul de interacțiune este reprezentat de situații în general generatoare de conflict verbal”, fiind abordate „probleme politice, probleme de interes național sau probleme etice” (Radu 2010: 149), dezacordul verbal existent luând amploare sau diminuându-se „în funcție de tema sau subiectul emisiunii și de miza interacțiunii verbale pentru fiecare dintre interlocutori” (Radu 2010: 190), în cadrul **talk-show-ului/dezbaterii culturale**, regulile de desfășurare sunt relaxate, bazate pe colaborare în orice schimb de opinii și între toți participanții la dialog, atitudinea adoptată de către actanții interacțiunii verbale situându-se în zona cooperării. Talk-show-ul și dezbateră culturală reprezintă forme de interacțiune verbală în interiorul cărora locutorii se adresează, în același timp, interlocutorilor, dar și spectatorilor și telespectatorilor, sub responsabilitatea unui moderator (vezi *supra*, 2.2.), în prim plan situându-se, spre deosebire de celelalte tipuri de talk-show/dezbateră, componenta de spectacol menită să distreze spectatorii și telespectatorii (talk-show-ul cultural) sau să scoată în evidență adevărul, în legătură cu o temă problematizată (dezbateră culturală) (vezi *supra*, 2.2.). Talk-show-ul și dezbateră culturală, pe lângă componenta de spectacol, valoarea de divertisment, au și o valoare educațională, motiv pentru care au o audiență mare.

În lucrarea de față, am identificat pe corpus și analizat (analiză calitativă) **strategiile politetii pozitive și negative**, în cadrul discursului televizual românesc actual, în emisiunile cu specific cultural. În privința strategiilor politetii, spre deosebire de „dezbateră politică «de societate» televizată” (Ionescu Ruxăndoiu 2007: 235), în care sunt puțin frecvente strategiile politetii pozitive, apărând, cu prevalență, strategiile politetii negative (în special strategia „care reclamă folosirea unor mărci ale deferenței” (Ionescu Ruxăndoiu 2003: 85)), în talk-show-ul/dezbateră culturală apar atât mărci ale politetii pozitive, cât și ale politetii negative, chiar dacă sunt „mutual exclusive” (Ionescu Ruxăndoiu 2003: 84). Astfel, în talk-show-ul/dezbateră culturală, participanții la dialog își propun nu numai să nu afecteze, în nici un fel, fața celui cu care interacționează, exprimând distanțarea socială prin diverse mărci ale deferenței (vezi *infra*, 4.2.), dar și să admită existența unui „teritoriu” comun al locutorului și interlocutorului: „presupunerea/afirmarea existenței unui „teritoriu” comun cu interlocutorul” (t.n.) (Brown, Levinson 1978,1987: 117).

4.1. Între strategiile politetii pozitive identificate și analizate, amintim:

4.1.a) *prezentarea invitatului (invitațiilor) la începutul emisiunii, utilizând complimente și mulțumiri* (vezi exemplele (1), (2), (3) și (4)): în cadrul emisiunilor propuse spre analiză, moderatorii încep cu o prezentare elogioasă a dansatorului și coregrafului Gigi Căciuleanu;

4.1.b) *utilizarea glumelor* (vezi exemplele (5), (6), (7), (8), (9), (10), (11), (12) și (13)): în emisiunile de televiziune analizate, trăsătura pertinentă a discursului este *umorul*, intervențiile conversaționale fiind presărate, adesea, cu glume, umorul reprezentând o strategie a *politeții pozitive*;

4.1.c) *oferirea de cadouri moderatorului, spectatorilor și telespectatorilor* (vezi exemplele (14) și (15)): de exemplu, Gigi Căciuleanu se dovedește a fi politicos cu realizatorul emisiunii, Cătălin Ștefănescu, atunci când îi mărturisește că ceea ce urmează să danseze este un dans creat pentru Cătălin Ștefănescu. De asemenea, Cătălin Ștefănescu și cei doi invitați ai săi își mărturisesc respectul, simpatia și solidaritatea față de publicul spectator și telespectator prin gestul de a-i oferi cadouri.

Din perspectiva **strategiilor politeții pozitive** utilizate în emisiunile de televiziune analizate, observăm că, în talk-show-ul/dezbateră culturală, cei doi moderatori, Cătălin Ștefănescu și Cristian China Birta, apelează la umor verbal, presărând discursul cu glume, trăsătură care reprezintă una dintre strategiile politeții pozitive: „gluma (aceasta se bazează pe cunoștințe și valori comune ale protagoniștilor comunicării)” (t.n.) (Brown, Levinson 1978,1987: 124). Spre deosebire de aceștia, cele două moderatoare, Marina Constantinescu și Andreea Știliuc, atente la întrebările pe care le adresează, în mod sobru și lapidar, invitatului emisiunii și completând, cu profesionalism, intervențiile anterioare ale invitatului (Marina Constantinescu), nu folosesc umorul verbal, reacționând nonverbal, prin „râs complice” (Vasilescu 2007: 159) la glumele invitatului emisiunii (Andreea Știliuc). Relaționăm această particularitate a discursului celor două moderatoare cu afirmația referitoare la una dintre caracteristicile discursului feminin, comparativ cu discursul masculin, și anume, aceea că „în general, femeile nu prea spun glume” (Ciubotaru 2012: 204).

Referitor la diferențele care apar în concretizarea strategiilor politeții pozitive, dacă invitatul este din diaspora, și nu român care trăiește în România, facem mențiunea că moderatorul dezbaterii culturale *Brandu' lu' Chinezu*, Cristian China Birta, fiind impresionat de personalitatea și realizările lui Gigi Căciuleanu, îl aseamănă pe acesta cu străinii, fiindcă dansatorul și coregraful renumit trăiește, de mulți ani, în diaspora. Acesta este motivul pentru care Cristian China Birta folosește strategii ale politeții pozitive dictate de „inegalitatea de putere” determinată de „statutul in-group/out-group”, manifestată prin „învestirea străinului cu putere și adoptarea unor strategii ale politeții pozitive: a fi interesat de satisfacerea nevoilor sale, a-l face să se simtă bine” (Vasilescu 2007: 149), în cadrul prezentării invitatului de la începutul dezbaterii culturale.

4.2. Între strategiile **politeții negative** identificate, în corpusul lucrării, și analizate, amintim:

4.2.a) *strategia adresării deferente* (vezi exemplele (16), (17) și (18)): am identificat, în cadrul discursului televizual analizat, utilizarea pronumelui personal de politețe de persoana a treia *Domniile Lor* și folosirea pronumelor personale de politețe de persoana a treia *dumneaei* și de persoana a doua *dumneavoastră*, dar și *utilizarea formei de persoana a doua plural a verbului* (vezi exemplele (19) și (20)). În cadrul emisiunilor televizate care alcătuiesc corpusul studiului de față, am identificat utilizarea de către moderatorii emisiunilor luate în discuție a formei de *persoana a doua plural a verbului*, cu scopul *evidențierii distanței sociale* între participanții la întâlnirea socială în cauză și al *menajării feței sociale* a invitatului, Gigi Căciuleanu.

Din perspectiva **strategiilor politeții negative** utilizate în talk-show/dezbaterea culturală, și, în special, a **strategiei adresării deferente** („adresarea deferentă”, manifestată prin „cele mai vizibile intruziuni ale factorilor sociali în structura limbajului” (t.n) (Brown, Levinson 1978,1987: 178-179)), observăm că numai Cătălin Ștefănescu i se adresează lui Gigi Căciuleanu utilizând numele mic al acestuia, indicând, posibil, prietenia cu acesta sau influența modei actuale „a egalitarismului, care imită cultura americană” (Vasilescu 2007: 155), folosind, totodată, pronumele personal de persoana a II-a singular în adresare. Ceilalți trei moderatori, Marina Constantinescu, Cristian China Birta și Andreea Știliuc, se adresează invitatului dezbaterii culturale folosind forme ale pronumelor de politețe și forma de persoana a doua plural a verbelor, actualizări ale menajării feței sociale a invitatului, Gigi Căciuleanu.

Surse

Hoarță Cărașu, Luminița (coordonator), 2013, *Corpus de limbă română vorbită actuală nedialectală*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, p. 239-244; 244-251 [= CLRVAN 2013].

Bibliografie

- Brown, Penelope, Levinson, St. C., 1978,1987, *Politeness. Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Charaudeau, Patrick, Ghiglione, Rodolphe, 1997, *La parole confisquée. Un genre télévisuel: le talk-show*. Paris: Dunod.
- Ciubotaru, Corina, 2012, *Discursul feminin și cel masculin ilustrat în analiza dialogului dintre Eugenia Vodă și Gabriel Liiceanu*, în Luminița Hoară Cărașu (coordonator),

- Limba română vorbită actuală. Studiu lingvistic aplicat*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.
- Eelen, Gino, 2014, *A critique of Politeness Theory*, vol.1. New York: Routledge. (<https://ereader.perlego.com/1/book/1558910/4> [08.02.2023]).
- GALR I, 2005, *Gramatica limbii române*, coordonator Valeria Guțu Romalo, Editura Academiei Române, București.
- GBLR 2010, *Gramatica de bază a limbii române*, coordonator Gabriela Pană Dindelegan, Editura Univers Enciclopedic Gold, București.
- Goody, E. N., 1998, *Questions and Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hoarță Cărașu, Luminița, 2011a, *Interacțiunea mediată controlată. Comportamentul comunicativ al interlocutorilor în talk-show-ul românesc actual (invitați – români din diasporă)*. În: *Limbaj și context*, „Revistă de lingvistică, semiotică și știință literară”, Universitatea de stat „Alecu Russo”, Bălți, Republica Moldova, Anul III, nr. 2, p. 65-88.
- Hoarță Cărașu, Luminița, 2011b, *Un tip de interacțiune mediată controlată. Dezbaterile televizate românească actuală*. În: *Limbaj și context*, „Revistă de lingvistică, semiotică și știință literară”, Universitatea de stat „Alecu Russo”, Bălți, Republica Moldova, Anul III, nr. 1, p. 56-63.
- Hoarță Cărașu, Luminița, 2017, *Particularități pragmatice ale dezbaterii televizate Cap de afiș, moderator și realizator Andreea Știliuc, invitat Gigi Căciuleanu*, în *Revista Studii și cercetări științifice. Seria Filologie, Revistă a Facultății de Litere, Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău, Plurilingvism și interculturalitate*, Nr. 38/2017, Editura „Alma Mater”, Bacău, p. 69-81.
- Hoarță Cărașu, Luminița, 2020, *Discursul televizual românesc actual. Particularități pragmatice. Emisiunea Brandu’ lu’ Chinezu, moderator Cristian China Birta, invitat Gigi Căciuleanu*, în volumul Felicia Dumas, Simina Mastacan (coordonatoare), *Magistrul din viața noastră: Maria Carpov*, Editura Junimea, Iași, p. 192-207.
- Hoarță Cărașu, Luminița, 2022, *Mărci pragmatice de contact în discursul televizual românesc actual*, în *Meridian critic*, Număr special (vol. 38), p. 149-180.
- Ionescu Ruxăndoiu, Liliana, 1999, *Conversația. Structuri și strategii*, Editura All Educational, București.
- Ionescu Ruxăndoiu, Liliana, 2003, *Limbaj și comunicare. Elemente de pragmatică lingvistică*, Editura All Educational, București.
- Ionescu Ruxăndoiu, Liliana, 2007, *Dezbaterile electorale televizate ca formă discursivă, în Limba română. Stadiul actual al cercetării*, coordonator Gabriela Pană Dindelegan, Editura Universității București, București, p. 235-240.
- Irimia, D., 1997, *Gramatica limbii române*, Editura Polirom, Iași.
- Kerbrat Orecchioni, Catherine, 1996, *La conversation*. Paris: Seuil.
- Militaru, Marina-Luminița, 2007, *Strategii ale politeții și ale impoliteții în talk-show-ul electoral, în Limba română. Stadiul actual al cercetării*, coordonator Gabriela Pană Dindelegan, Editura Universității București, București, p. 407-412.
- Nel, Noël, 1990, *Le débat télévisé*. Paris: Armand Colin.
- Nagy, Rodica, 2015, *Dicționar de analiză a discursului*, Institutul European, Iași.
- Radu, Carmen Ioana, 2010, *Aspecte ale comunicării conflictuale în româna actuală*, Editura Universității din București, București.
- Rovența-Frumușani, Daniela, 2004, *Analiza discursului. Ipoteze și ipostaze*, Editura Tritonic, București.

- Schippel, Larisa, 2009, *Kultureller Wandel als Ansinnen. Die diskursive Verhandlung von Geschichte im Fernsehen*, editori Thede Kahl, Larisa Schippel. Berlin: Frank & Timme.
- Vasilescu, Andra, 2007, *Cum vorbesc românii. Studii de comunicare (inter)culturală*, Editura Universității din București, București.
- Watts, Richard J. (Ed.) et al., 1992, *Politeness in Language: studies in its history, theory and practice*, editori Richard J. Watts, Sachiko Ide, Konrad Ehlich. Berlin New York: Mouton de Gruyter.
- Zafiu, Rodica, 2007, *Evaluarea umorului verbal*, în *Limba română. Stadiul actual al cercetării*, coordonator Gabriela Pană Dindelegan, Editura Universității București, București, p. 497-505.

Anexa 1

Situația de comunicare⁴

Data înregistrării: 2.12.2013

Autorul înregistrării: Luminița Hoarță Cărașu

Locul înregistrării: postul de televiziune Look TV, dezbateră televizată **Brandu' lu' Chinezu**

Participanții:

CCB - Cristian China Birta, moderator

GC – Gigi Căciuleanu, dansator și coregraf

Autorul transcrierii: Luminița Hoarță Cărașu

Durata toală a pasajelor transcrise: 30 de minute

CCB: a dansat pe scenă cu maya plisetskaya ↑ + pina bausch ↑ sau miriam răducanu ↑ + a dansat la teatrul balșoi din moscova ↑ + are propria lui companie de teatru ↑ + dans ↑ + la paris ↑ + și până de curând a condus baletul național din chile. ++ un om care este <ÎN SINE> un spectacol ↑ ++ gigi căciuleanu ↑ ++ o ediție eveniment ↑ ++ <ÎMEDIAT> la brandu' lu' chinez.

CCB: încep emisiunea pe un ton foarte solemn ↑ ++ dar și foarte bucuros în același timp. ++ pentru că-n seara asta ↑ ++ am un invitat ↑ (face gestul OK) +++ a colaborat cu maya plisetskaya ↑ + a ↑ + cu pina bausch ↑ ++ a fost aplaudat la teatrul balșoi din moscova ↑ ++ frate ↑ ++ teatrul balșoi din moscova ↑ +++ a fost de ↑ + până de curând ↑ ++ directorul companiei naționale de balet din chile ↑ ++ și aș adăuga ↑ ++ cu de la mine putere ↑ + bineînțeles ↑ ++ pe lista de realizări ↑ ++ că nu știu de ce a acceptat să vină în emisiunea noastră ↑ ++ domnu' gigi căciuleanu ↑ + mulțumesc <ÎN TARE> mult ↑ ++ pentru prezența-n emisiune ↑ +++ sunt foarte onorat să vă cunosc ↑ +++ mai ales că ↑ ++ dar și în același timp intimidat ↑ ++ pentru că v-am văzut făcând repetiții. și ↑ ++ sunteți acel profesor ↑

GC: sunt [rău.

CCB: extrem] de simpatic dar foarte rău ↑ + da?.

⁴ Am preluat convențiile de transcriere din Hoarță Cărașu CLR VAN 2013: 11.

- GC: da. da. +++ vă mulțumesc pentru gest. (face și el gestul OK, făcut, anterior, de către moderator) +++
- CCB: a fost foarte ↑ +++ l-am făcut bine sau trebuia ↑ ++
- GC: nu. +++ a fost foarte bine făcut ↑ +++ puteați să-l țineți puțin mai lung ↑ ++ ca <Î SĂ-L VADĂ> toată lumea. (râde) +++
- CCB: pentru că emisiunea se numește brandu' lu' chinezu ↑ ++ î ↑ ++ brandu' dumneavoastră ↑ + are particula <Î GIGI>. +++ sună destul de ciudat ↑ + totuși. + adică ↑ + vorbim de <Î DITAI> monstru' ↑ + în zona de ↑ + premiu ↑ ++ da ↑ ++ în artă ↑ +++ și vă numiți gigi. explicați [de unde ↑ +
- GC: asta] spunea și bunica ↑ + nu putea să-l sufere. ++ ce nume-i ăsta ↑ + gigi. ++ ea voia să mă cheme iura. ++ frumos. ++ iura ↑ ++ ă ↑ +++ gheorghe ↑ + în fond ↑ ++ da. ++ și mama a zis nu. ++ nu pe rusește. ++ orice ↑ + numai pe românește. ++ și-am rămas gigi.
- GC: bunica-mi spunea goga. ++ ceea ce nu-i mai frumos ↑ ++ tot atât de micuț e ↑ ++ deci ↑ +++ problema este că după aia vine și căciuleanu. + care-i foarte lung ↑ +++ care ↑ + cu care-și fracturează limba ↑ ++ toată lumea ↑ ++ francezii mai ales ↑ + care nu reușesc să-l spună ca lumea. ++ da. + și-atunci îmi spun gigi. + ce face gigi? ++ dans? + nu. ++ face du jiji. ++ așa-i spun ei. + deci mie-mi convine treaba asta pentru că-i scurt ↑ + e ca dalida ↑ ++ cine știe cum o chema pe dalida? ++ naiba știe. ++ da' era dalida. +++ și-atunci am rămas așa ↑ + a devenit dintr-un mușunachi a devenit un fel de ↑ ++ î ↑ ++ două silabe ↑ + chinezești. + gi și gi. +++ și ↑ ++ alea merg pe-nțelesul oricui ↑ + și îmi convin pentru că-i scurt când mă cheamă cineva ↑ ++ și nu pot să sufăr când mi se spune maestre ↑ ++ spuneți-mi gigi ↑ + că-i mai scurt.
- CCB: pot să vă spun maestre gigi? ++ (râde)
- GC: nu. nu. (râde). +++ gigi maestre. da. + așa.
- CCB: ați avut așa ↑ +++ cel mai tare când vi s-a stâlcit numele ↑ ++ cam ce națiune face treaba asta?
- GC: cred că francezii totuși ↑ + pentru că au probleme cu cele două ↑ ++ ă ↑ ++ vocale ↑ e ↑ + a ↑ ++ când văd ălea două li se pare că ceva parcă pe englezește ar fi ↑ +++ ă ↑ ++ și ↑ + ă ↑ ++ cele patru silabe cu una în plus. ++ că ↑ + ciu ↑ + le ↑ + a ↑ + nu. cum depășește a ↑ + <Î PATRA> silabă ↑ ++ li se oprește un pic mecanismu' și ↑ ++ da' nu-mi pasă. + am avut o ↑ ++ foarte frumoasă ↑ + experiență cu numele ↑ ++ la ↑ ++ în Franța ↑ + tocmai la ↑ + în bretania ↑ + care e franța și e ↑ +++ mi-a mers bine acolo tocmai pentru că mă cheamă căciuleanu. + tocmai.
- CCB: dumneavoastră ați călătorit prin toată lumea asta. ++ în ↑ ++
- GC: nu prin toată.
- CCB: î ↑ ++ prin aproape toată lumea asta. ++ ă ↑ ++ lăsați-mă ↑ + nu mă faceți mai ↑ ++ adică pă lângă cât am călătorit eu ↑ + dumneavoastră sunteți un ↑ ++ ca valiza aia pe care se pun etichete. + recent ați fost ↑ ++ să nu pronunț greșit ↑ + în Mășcăuți? ++ republica moldova ↑ +
- GC: da.da.da. + da.
- CCB: loc de unde vă trageți.
- GC: basarabia. + hai să spunem lucrurilor cum sunt. ++ de unde mă <Î TRAG> fără să știu foarte bine. pentru că eu m-am născut ↑ + m ↑ ++ la București ↑ + și mă consider bucureștean și ↑ +++ îmi place asfaltu' ↑ și îmi place ↑ + ă ↑ + îmi <Î

PLACE> toată ↑ +++ porcăria unui oraș mare ca parisul ↑ + ca bucureștiul ↑ +++ da' <Î DEODAT>-am descoperit o altă lume. + acum am fost la Mășcăuți acolo ↑ + pe ↑ +++ pă o altă lume. ++ nu numai în alt timp ↑ ++ ă ↑ + în același timp ↑ + ă ↑ ++ se deschide-așa un fel de vale.

CCB: apropo ↑ ++ vorbind de lumea satului ↑ + o lume a satului mai <Î MODERNĂ> ↑

GC: cu internet ↑ + cu ↑ + ăla nu-i sat ↑ + ăla-i un capăt de lume ↑ +++ e tărâmul celălalt. + am fost pe lume ailaltă.

CCB: vreau neapărat ↑ + că tot suntem la capitolul ăsta ↑ + lumea satului ↑ ++ cum vreți să-i spuneți ↑ + ă ↑ ++ să vă-ntreb ce părere-aveți despre ↑ +++folclor. + despre muzica ↑ ++ folclorică. + știți de ce? + pentru că există două dimensiuni. + unii o preamăresc ↑ + istorie ↑ + tradiție ↑ + și ceilalți care zic ↑ + asta-i o porcărie ↑ +++ ceva de mijloc aș vrea ↑ + să am muniție când mai vorbesc cu alții.

GC: eu în copilărie am trăit cu televizorul care dădea tot felul de muzici populare. + și nu puteam să le sufăr. ++ ca să vă spun drept. + <Î ÎNSĂ> ↑ +++ tot așa prin adolescență ↑ am avut norocul să fac unul din nocturnele cu miriam răducanu a fost ↑ +++ al șaselea cred nocturn a fost bazat pe teme folclorice. + a vrut doamna papa ↑ + miriam ↑ +++ și-am zis <Î AOLEU> folclor ↑ + cum o să fie? ++ și-am avut noroc. am tot felul de noroace de genu' ăsta ↑ ++ îl cunoșteam foarte bine pe directorul institutului de folclor. + mihai pop. + care m-a invitat aici pe la hovary ↑ + și m-am dus în beci acolo ↑ + și-am descoperit niște momente extraordinare. + niște ↑ + ă ↑ + cum nu ↑ ++ nu era deloc folcloru' ăla care ↑ +++ m ↑ +++ m ↑ +++ preamărea colectivizarea și naiba știe ce ↑ ++ era un folclor de-o profunzime ↑ + și mi-am dat seama după aia călătorind în lume ↑ + mi-am spus că undeva prin sudul acelei <Î ENORM> de lungi republici de chile ↑ + care e ↑ + la <Î CAPĂTU'> pământului ↑ + un fel de mășcăuți al lumii ↑ + ă ↑ ++ ă ↑ ++

CCB: (râde)

GC: se aud sonorități ↑ ++ pe care le-aud ↑ + buciumu' ăla. + există. + pe anzii ăia de șase mii de metri ↑ ++ au ↑ + au făcut un spectacol cu niște buciume <Î EXACT> parcă erau luate de la noi.

Anexa 2

Situația de comunicare⁵

Data înregistrării: 11.05.2015

Autorul înregistrării: Luminița Hoarță Căraușu

Locul înregistrării: postul de televiziune TVR3 Iași, dezbateră televizată *Cap de afiș*

Participanții:

AȘ - Andreea Știliuc, moderator și realizator

GC – Gigi Căciuleanu, coregraf

Autorul transcrierii: Luminița Hoarță Căraușu

Durată totală a înregistrării: 51 de minute și 46 de secunde

Durata toală a pasajelor transcrise: 15 minute și 41 de secunde

AȘ: domnule gigi căciuleanu ↑ + + am avut șansa ↑ ca în ultimele săptămâni ↑ + să văd cum se construiește ↑ + spectacolul imagine all the people ↑ + + și simt că aici în ↑ ++ sala mare a teatrului vasilie alecsandri din iași ↑ + <Î PARCĂ> fiecare atom ↑ + ă ↑ + respiră emoția dumneavoastră ↑ + energia dumneavoastră ↑ + forța dumneavoastră ↑ dar și vulnerabilitatea dumneavoastră.

GC: și trăsneala.

AȘ: (râde).

GC: da. + + un artist care nu-i trăsnet nu e artist. + cred eu. sîntem cu toții loviți de fulger ↑ și duși cu pluta. + + + dacă ↓ + vrem să ↑ + realizăm ceva ↑ + trebuie să ne cultivăm ambele. + și forța și vulnerabilitatea ↑ + + + și nebunia ↑ + și calculul până la urmă. adică strategia ei. + + orice spectacol ↑ + + are-n spate-o strategie ↓ + da ↑ + + + în primul o nebunie. + + adică iese dintr-un fel de nebunie. [xxx] suntem în această sală ↑ + și vreau să vă spun că mă leagă ↑ + două amintiri din copilărie. + adică două amoruri din copilărie ↑ + de această ↑ + + + de acest teatru ↑ + + prima era natalia vronski ↑ + care fusese primă balerină la iași ↑ +

AȘ: verișoara dumneavoastră ↑ +

GC: vara mea ↑ + + + care ↑ + era pentru mine și-un model ↑ + + ea terminase școala în momentul în care eu intram la școala de coregrafie ↑ + + și pentru mine era așa ↑ + era ↑ + + natașa era ↑ + sumumul a ceea ce se poate realiza în dans. + + și al doilea era miluță gheorghiu. + + + o să râdeți + + + pentru că ↑ + mic fiind ↑ + îmi plăcea la nebunie ↑ + + + știam toate piesele pe de rost ↑ + + în teatrul meu de păpuși reluasem ↑ + + momente cu miluță gheorghiu ↑ + deci pe undeva ↑ + teatrul acesta este foarte familiar ↑ + este al meu.

AȘ: și cât ați stat aici la iași ↑ + ă ↑ + am văzut că ↑ + ați tras cu ochiul la multe spectacole ↑ + ne-am întâlnit chiar într-o lojă ↑ +

GC: da. da. da ↑ + + eu ador teatrul și ador opera ↑ + bineînțeles. + + pentru că ↑ + + + ă ↑ + + omul nu poate trăi numai cu ce face el. + + și am văzut spectacole foarte frumoase ↑ + + într-adevăr ↑ + + + ă ↑ + + + opera din iași ↑ + ce ↑ + cele două spectacole pe care le-am văzut ↑ + traviata și lucia ↑ + + di lammermoor ↑ + + ă ↑ + + + superb. + + de nivel mondial. + + de nivel ↑ + ă ↑ + + chiar internațional ↑ + + + nu numai clădirea ↑ + vreau să spun spectacolele ↑ + + ă ↑ + cântăreții ↑ +

⁵ Am preluat convențiile de transcriere din Hoarță Căraușu CLR VAN 2013: 11.

artiștii ↑ + am admirat baletul în lucia di lammermoor ↑ + + unde făceau ↑ + s-au integrat atât de bine acțiunii ↑ + atât de frumos i-a dirijat andrei șerban și i-a ↑ + i-a ↑ + + pus în acțiune ↑ + c-aproape m-așteptam să cânte. + + să-nceapă să cânte. am fost și la spectacole de teatru ↑ + + ă ↑ + + + admir foarte mult actorii ↑ + + îi admir pe cei cu care lucrez ↑ + cu toate că-i înjur și-i bat de dimineață până seara ↑ + +

AȘ: (râde).

GC: ă ↑ + + dar îi admir. + + în primul rând ↑ + îi admir foarte tare în primul rând pentru că mă suportă. + + + în al doilea rând pentru că încearcă ↑ + așa cum pot ei să-și ↑ + dea la o parte nebunia personală ↑ + și să intre într-a mea. + + v-am spus de vreo câteva ori azi ↑ + + cuvântul nebunie ↑ + + pentru că acesta mă bântuie. + + + mă bântuie nu în sensul nebuniei patologice a bolii ↑ + + + dar în sensul ieșirii din comun. + + + ieșitului din comun. + ă ↑ + care se și cultivă. + + + această idee de singularitate ↑ + + se cultivă nu numai la creatorul spectacolului ci și la oricare și fiecare dintre interpreți. + + + e <Î FOARTE> important ca oamenii să fie nu numai disciplinați ↑ + să fie și trăsnîți. + + + dar numai trăsnîți nu merge. + + trebuie o autodisciplină foarte mare la care particip și eu. + + + ă ↑ + + dând cu toporul și cu securea ↑ + ă ↑ + cât pot ↑ + + dar dup-aceea încerc să stropesc și cu puțină aghiazmă peste spectacol ↑ + pentru ca să-l luăm ↑ + + îmi place mie expresia asta ↑ + să putem în timpul momentului adevărului ↑ + + să-l putem lua pe dumnezeu de-un picior.

AȘ: cine v-a atins pentru prima dată ↑ + pe aripile acestei frumoase nebunii? miriam răducanu?

GC: cine mi-a cultivat această nebunie ↑ + și m-a <Î ÎNȚELES> ↑ + + ă ↑ + + + așa cum nimeni nu m-a înțeles niciodată a fost miriam răducanu ↑ + + și-uite chiar acum avem un proiect în acest moment ↑ + la tvr ↑ + + o să dezvălui. + la tvr la ↑ + + + bucurești ↑ + am un proiect cu dumneaei ↑ + + + de fapt <Î DUMNEAEI> are un proiect cu mine ↑ + + + în care m-a disecat ↑ + perfect. + + a vrut să folosească și unele din textele mele dar și ↑ + + + m-a- nțeles cum alerg din valiză-n valiză ↑ + + cu bucațile de hârtie scoase din buzunar ↑ + scoase din sertare ↑ + + cu desenele pe care le-arunc pe hârtie ↑ + și pe care dup-aceea le-arunc ↑ + pe unde pot ↑ + adică chiar le-arunc și la gunoi câteodată. + + + ă ↑ + imaginea mea ↑ ă ↑ + + + sau relația mea ↑ + sau ↑ + + mai bine zis lupta mea cu oglinda. + + + eu nu mă pot suferi. + + nu suport oglinda. + + dar oglindă există mereu. + + + nu vorbesc de oglinda materială. + vorbesc de oglinda ↑ + + care ne-nconjoară. + + + eu ↑ + + am impresia că sînt într-o cușcă ↑ + plină cu oglinzi ↑ + + + și acele oglinzi mă mă mârîie ↑ + + mă mă ceartă ↑ + mă ↑ + + + mă ↑ + + + asfixiază cu niște lumini ↑ + + + ea a simțit foarte bine acest lucru și ↑ + + + scenariul îi aparține ↑ + + + și ↑ + + + joacă un rol principal. + + + așa cum și ↑ + + + ă ↑ + + + păpușa. + + + păpușa. + prima păpușă ↑ + + dumneaei m-a cunoscut cu păpușa-n mână ↑ + + + manipulând ă ↑ + + + acea marionetă ↑ + + și ↑ + + + probabil că-și dădea seama mult mai bine decât mine ce mi se-ntâmpla atunci. + + + când ă ↑ + + coregraful din mine intra ↑ + în ↑ + carnea de cârpă a păpușii ↑ + + și în care ↑ + nebunia creatorului se exprima cu ă ↑ + + + finalmente cu o bucațică neînsuflețită de materie.

- AȘ: ați mai rețrăit vreodată ↑ + + apropo de păpușă ↓ + + bucuria pe care o aveți la sfârșitul anilor 60 la teatrul țăndărică ↑ + + la nocturnele celebre ↑ + + alături de miriam răducanu ↑ ați mai rețrăit acea [bucurie?
- GC: nu] la fel.
- AȘ: nu la fel.
- GC: nu la fel. + + + sînt bucurii dife ↑ diferite. + + și la anumite etape ↑ + bucuriile nu se repetă ↑ + + + dar acea bucurie mă bântuie până astăzi. + + adică ↑ + acea bucurie nu numai c-am avut-o atunci. + + + dar ↑ + am avut-o și ↑ + + ieri. + o s-o am și mâine. + + + ă ↑ + + + hai să spun că acea bucurie mă face să și trăiesc.
- AȘ: sîntem aici la iași ↑ + + nu departe de chișinău ↑ + + + nu departe de mășcăuți ↑ + + nu? + + + ă ↑ + + + locul de unde se trage bunicul dumneavoastră ↑ + + + bunica fiind o rusoaică din sankt petersburg din câte știu.
- GC: bunica s-a născut la sankt petersburg ↑ + + l-a cunoscut pe bunicul ↑ + + la varșovia ↑ + pentru că ↑ + + + ă ↑ + + + armatele țarului erau mereu peste tot atunci. + + adică erau ↑ + și în basarabia și în polonia ↑ + și s-au cunoscut acolo. + + și ↑ + + bunicul care era român ↑ adică era basarabean ↑ + era moldovean. + + + a luat-o pe bunica ↑ + a furat-o ↑ +
- AȘ: (râde).
- GC: așa cum a furat zeus pe europa. + + + și-a adus-o la el în sat. + + + la mășcăuți. + + + și ↑ + + acolo s-au instalat după ce s-a terminat ă ↑ + + + a fost demobilizat bunicul ↑ + + ă ↑ + + + bunica s-a instalat acolo și ↑ + foarte tare i-a plăcut. + + + ea era ↑ + + pe vremea ↑ + războiului ↑ + + fusese voluntară ca ↑ + + + soră de caritate. + + + mai știa câte ceva din medicină ↑ + dar atunci nu existau medici în sat. + + + ea îi ↑ + + + îi ↑ + + + îngrijea pe țărani. + + + aceea doamnă ↑ + + care era de viță nobilă ↑ + + făcuse pensionatul în elveția ↑ + + + vorbea opt limbi ↑ + + cânta la nu știu câte instrumente ↑ + + + ei bine ↑ + se ducea în sat și îi îngrijea pe ↑ + + + cred că locuitorii o iubeau foarte tare ↑ + și pe ea și pe bunicu' ↑ + dar pe ea mai mult. + + + ea se considera de două ori româncă. + + + prima oară pentru c-a fost ↑ + + s-a căsătorit în moldova ↑ + în basarabia ↑ + și-n al doilea rînd pentru că ↑ + + după ce-a fugit din basarabia ↑ + + chiar fugit. + + ei au fugit cu ultimul tren. + + + ă ↑ + + + bunica luând cu ea numai biblia și cactusul ↑
- AȘ: (râs amar).
- GC: și-au plecat ↑ ă ↑ + + + au venit la bucurești ↑ + și-mi spunea întotdeauna cu mîndrie ↑ + și c-o bucurie ↑ + + spunea ↑ + eu sunt româncă de două ori. + + + foarte frumos pentru cineva care vorbea numai moldovenește ↑ + + + eu ↑ + mic fiind ↑ + credeam că dânsa vorbește românește cu accent rusesc. ↑ + + dar ea vorbește cum se vorbea acolo ↑ + + așa vorbea. + + + și bunica ne citea tot felul de povești din biblie ↑ + + + din ↑ + + științifico-fantastice ↑ + + îi plăceau acele lucruri deci ↑ + + + pe undeva ↑ + + pe noi copiii ne-a ↑ + + ne-a ↑ + + + ne-a fost un fel de televizor ↑ + + + nu exista televizor pe vremea aia. + + + deci seara ↑ + + + dumneaei ne citea ↑ + + și ne citea și ne vorbea [xxx] ne povestea istorii. ↑ + + era aproape ↑ + + nu știu cum să spun. + + + erau aproape ca niște istorii de aventuri. + + + [da.
- AȘ: în] ce limbă ați visat mai întâi? + + în română sau în rusă?
- GC: o să râdeți. + + + mama mi-a spus că ↑ + în momentul în care dorm și vorbesc în vis ↑ + + + vorbesc o limbă necunoscută. + + + nu știu în ce limbă visez. + + cred

că nu se visează într-o limbă. +++ frânturi ↑ +++ nu știu ce-nseamnă. ++ vis ↑ + visele ↑ + + ați ↑ + m-ați întrebat ceva foarte important pentru mine. Ț ↑ + + + eu trăiesc în vis foarte puternic ↑ + nu știu când e realitatea și când îi visul. + + + am vrea cinci șase vise pe ↑ + + + sau visuri pe ↑ + + ă ↑ + + noapte ↑ + + care seamănă cu aventurile lui james bond ↑ + + cu ↑ + + cu ↑ + + foarte tumultuoase ↑ + + foarte colorate ↑ + se spune că-i semn de schizofrenie asta ↑ + sau de nebunie ↑ + + + revin la nebunie ↑ + + + adică mă trezesc ă ↑ + + + parcă atunci încep să visez ↑ + + parc-atunci parcă ↑ + realitatea este un vis mai calm decât visele de noapte. + + + ă ↑ + + + iar limba-n care visez ↑ + + + în care mă trezesc ↑ + + + e foarte des limba țării în care mă aflu. + + + dacă mă aflu în românia e pe românește ↑ + + dacă mă aflu într-o țară de limbă spaniolă ↑ + + nu știu de ce. + + + cu toate că n-ar fi trebuit dar îmi revin în spaniolă ↑ + poate că efortul pe care-l fac să vorbesc în ↑ + + limba respectivă ↑ + + + mă face să ↑ + mă trezesc cu acea limbă. + + + asta nu-nseamnă că și visez în acea limbă. ++ visez în limba mișcării și a imaginilor.

Adrian Marino și literatura de călătorie. Despre evadarea prin cultură în *republica literelor*

Florina Ilis

Universitatea Babeș-Bolyai

florina.ilis@ubbcluj.ro

Pentru a cita acest articol: Ilis, F., 2022, „Adrian Marino și literatura de călătorie. Despre evadarea prin cultură în *republica literelor*”. *Romanian Studies Today*. VI, p. 67-75.

Abstract: The present study aims to analyse several possible means of escape and dissimulation employed by literature in the communist period, as well as the means of seeking certain alternative forms of expression in relation with the practices of the official literature. The case under scrutiny is that of critic Adrian Marino, in whose travel journals I identified a both interesting and ambiguous relation between the idea of a journey and that of a masked escape through culture, as well as a means of redefining the cultural borders in relation with the political ones. The phrase “republic of letters” is used and interpreted in the present study in relation with the meaning given to it by Pascale Casanova, analysed in relation with the Romanian critic’s vision.

Keywords: Exile; Diaspora; Travel literature in communism; Adrian Marino.

1. De ce despre Adrian Marino?

În 5 septembrie 2021, s-au împlinit o sută de ani de la nașterea lui Adrian Marino. Centenarul nașterii unuia dintre cei mai cunoscuți istorici și critici literari români din a doua jumătate a secolului al XX-lea ne obligă la un necesar exercițiu de reevaluare critică a operei acestuia. Pe de altă parte, faptul că Marino a activat

Într-una dintre cele mai fecunde perioade ale istoriei criticii literare românești face ca numele său să nu poată fi ignorat într-o analiză, fie și generală, asupra fenomenului literar al epocii. În plus, în contextul interpretărilor mai noi, referitoare la dominanta spațială/geografică a literaturii, precum și la raporturile trans-naționale, Adrian Marino – unul dintre cei mai prezenți autori români în spațiul cultural european din a doua jumătate a secolului trecut – reprezintă un caz de excepție care poate fi, în mod concludent, interpretat și sub acest aspect al funcționării și relaționării sistemului cultural românesc în raport cu cel european.

Născut la Iași, în 1921, Adrian Marino a murit la Cluj, în martie 2005. Cariera promițătoare de critic literar, începută la București, ca discipol al lui George Călinescu, i-a fost întreruptă brusc de arestarea, în aprilie 1948, și de condamnarea la închisoare, în 1949, din cauza activității politice avute în cadrul grupării tineretului țărănist. A stat în închisoare până în anul 1957, după care a fost deportat în Bărăgan, în satul Lătești, unde a locuit într-o casă de chirpici până în 1963. După eliberare, s-a stabilit la Cluj, în casa soției sale, Lidia Bote. Nu a iubit orașul Cluj, simțindu-se aici ca un *străin*¹, după cum mărturisește, dar, admite, totuși, că perioada de *refugiu* clujeană a fost una *extrem de fecundă și productivă*.

Din 1968, după reabilitare, Adrian Marino a început să publice regulat cărți de istorie și critică literară, dorindu-și să se impună în noua ordine literară a vremii, complet diferită față de cea din 1949, pe care o părăsise forțat de împrejurări. Într-o perioadă în care autoritățile comuniste nu-i vedeau cu ochi buni pe cei fără nicio ocupație, Adrian Marino a izbutit, totuși, să trăiască *fără să semneze state de plată și fără carte de muncă*, ca un liber-profesionist². S-a autoexilat, astfel, la Cluj, unde a început să-și redacteze opera. Activitatea lui Adrian Marino se întinde pe durata a aproape patruzeci de ani, timp în care a scris cărți de autor, recenzii, articole, a publicat studii în volume colective. Textele sale au fost citite atât în țară, cât și în străinătate, după cum o demonstrează și mulțimea recenziilor³. A dobândit notorietate internațională, prestigiul de care s-au bucurat cărțile publicate la Editura Gallimard atrăgându-i, înainte de 1989, invitații la congrese și conferințe în străinătate. Cu prilejul acestor deplasări a redactat o serie de jurnale de călătorie asupra cărora îmi voi concentra analiza de față.

În ciuda acestui prestigiu însă, istoricii literari nu s-au grăbit, după dispariție, la *canonizarea* sa, deoarece Adrian Marino a reușit, ca nimeni altul, să-și creeze numeroase antipatii din cauza cărora, în istoriile literaturii române, lipsesc capitole mai ample dedicate operei sale, chiar dacă numele îi este, totuși, menționat, în contextul mai general al epocii. Lectura volumului de memorii *Viața*

¹ A. Marino, 2010, *Viața unui om singur*. Iași, Polirom, p. 107.

² *Ibid.* p. 108.

³ *Viața, opera și activitatea lui Adrian Marino. Cercetare bibliografică și de referință*. 2010, coord. Florina Ilis, Cluj-Napoca, Argonaut.

unui om singur oferă, cred, explicații ce nu mai au nevoie de nicio interpretare. Cu ajutorul unei singure cărți, Adrian Marino a reușit performanța de a declara război tuturor și pentru totdeauna, fiindcă acest volum autobiografic, apărând postum (2010), nu-i va mai oferi autorului ocazia unor explicații sau nuanțări ulterioare. Campania de presă din 2010, inițiată în *Evenimentul zilei*⁴, în care s-au făcut afirmații despre o posibilă colaborare a lui Adrian Marino cu Securitatea, a reușit, prin dezvăluirile făcute, să tulbure profund lucrurile. Marino însuși a recunoscut, de altfel, în capitolul *Relațiile cu regimul*, că a fost obligat să dea unele informații la întoarcerea din călătoriile în străinătate, precum și despre unii cetățeni străini cu care se întâlnea în România. Ideea de a fi avut un angajament scris cu Securitatea este respinsă categoric de Marino: „Nici vorbă, mai ales, de angajament în regulă, scris, semnat, datat.”⁵ Va fi nevoie, după cum susține criticul Ștefan Borbely, în *Contemporanul*, de inițierea unui proces de reevaluare a operei lui Adrian Marino⁶, care să țină cont de contextul istoric și social al vremii.

2. Literatura de călătorie

Literatura de călătorie a lui Adrian Marino, ilustrată prin volumele *¡Olé! España* (1974), *Carnete europene* (1976), *Prezențe românești și realități europene. Jurnal intelectual* (1978), publicate în perioada comunistă, nu vorbește, în mod explicit, despre *frontiere, diaspora sau exil*. Acești termeni, înțeleși în contextul acelei epoci și nu în orizontul de interpretare semantic de astăzi, se regăsesc, totuși, subtil exprimați în paginile cărților. Dacă primul text, *¡Olé! España* (1974) era dedicat în întregime unei singure țări, Spania, în celelalte două sunt cuprinse călătorii realizate în mai multe orașe, din țări diferite (Portugalia, Danemarca, Anglia, Franța, Germania etc.). Străduindu-se, în contextul epocii lui Ceaușescu, să evolueze în limitele de discurs impuse de cenzură, Adrian Marino exprimă o perspectivă mai degrabă *culturală* asupra frontierelor, și nu una politică. Această perspectivă ignoră ideea de graniță politică prin care, în timpul Războiului Rece, Europa era divizată în două mari blocuri ideologice: capitalism și comunism. După modelul consacrat de literatura clasică de călătorie, Marino își construiește discursul fără concesi de formă și compoziție, concentrându-ne numai asupra aspectelor culturale și academice ale locurilor vizitate. Alex Ștefănescu observă că jurnalul de călătorie a lui Marino este despre Marino însuși și nu un document

⁴ Vezi Simona Chițan și Mirela Corlățan, *Mircea Dinescu contraatacă: „Marino era informator”*. În „Evenimentul zilei”, 9 februarie 2010, p. 25.

⁵ A. Marino, *Viața unui om singur*. p. 239.

⁶ Șt. Borbely, 2021, *Singurătatea postumă*. În „Contemporanul. Ideea europeană”, An. XXXII, nr.10, 2021, p.16.

*despre țările vizitate*⁷. Ignorând voit, așadar, aspectele politice, Marino conferă spațiului *străinătății* o dimensiune literar-estetică și își imaginează, în lumina tradiției antice și neo-clasice, o *republică universală a literelor*, ale cărei granițe etnice, politice și/sau sociale să fie suspendate. Singura validare de acces în această Arcadie a literelor o reprezintă, în viziunea sa, calitatea de scriitor/autor la care, firește, aspiră și Marino. Depășind capcana politicului, dar și pentru a evita pe cât posibil cenzura, Adrian Marino apelează la ideea metaforică de *republică a literelor*.

În Prefața volumului *Evadări în lumea liberă* (1993), Marino explică sensul pe care-l conferea acestui tip de evadare prin intermediul călătoriei în afara granițelor țării, spre lumea liberă:

„În intenția mea, aceste jurnale încearcă deci să spargă o blocadă și să evadeze – din plin – în lumea liberă.... Orice ieșire activă a echivalat cu un act de libertate, de fugă și solidarizare cu Europa, de integrare în Republica universală a literelor”.⁸

Reinterpretând la o nouă scară și revalorizând politic textele publicate înainte de 1989, Marino le conferă, din perspectiva acestei noi dimensiuni ideologice și o valoare, implicit, politică, pe care însă, la vremea scrierii, în vederea evitării cenzurii, jurnalele n-o puteau afirma deschis. Prin politizarea ulterioară a ideii de *republică universală a literelor*, Marino ne îndeamnă să descoperim, în vechile sale jurnale intelectuale de călătorie, și o *intenționalitate* ideologică intrinsecă.

Dacă lumea în care călătorea Adrian Marino era, prin comparație cu România comunistă, *liberă*, ne punem, totuși, întrebarea cât de *liberă* era evadarea însăși. Criticul român a început să călătorească în străinătate abia în 1971, când ajungea la Geneva, în Elveția, unde a rămas timp de un an. Având o cultură umanistă solidă, s-a făcut remarcat printre criticii școlii geneveze de literatură din acea perioadă, chiar dacă relațiile cu unii dintre aceștia nu au fost întotdeauna cordiale, după cum le descrie, ulterior, în volumul *Viața unui om singur*⁹. Explicația pe care o dă în volumul autobiografic este aceea că apăruseră unele suspiciuni în ceea ce-l privea, suspiciuni care au făcut ca relațiile cu Jean Starobinski, de pildă, să devină reci și distante. Despre episodul genevez, Marino va recunoaște că a fost unul foarte dur atât din punctul de vedere al relațiilor cu ceilalți, cât și din punctul de vedere al contactului cu noul mediu academic și literar. Principala direcție în critica literară a timpului, împărtășită de reprezentanții școlii geneveze, era structuralismul, o *modă* pe care Marino, format

⁷ Alex Ștefănescu, 2005, *Istoria literaturii române contemporane: 1941-2000*. București, Mașina de scris, p. 715.

⁸ A. Marino, 1993, *Evadări în lumea liberă*. Iași, Institutul European, p. 7.

⁹ A. Marino, *Viața unui om singur*, pp. 154-165.

la școala critică călinesciană, nu o aprecia în mod deosebit, dar pe care și-a însușit-o, mai târziu, ca metodă de analiză în cărțile de critică. În această *republică* depolitizată a literelor nu există granițe, nu există blocuri ideologice, nu există criterii de selecție, altele afară de unul singur: criteriul valoric. Dar orice criteriu valoric presupune, implicit, ierarhii și instituții care să confere prestigiu literar și să legitimeze valorile literare. Visul utopic, așadar, al unei republici ideale a literelor dezvăluia pentru Marino, încă de la primele contacte cu Occidentul, că și în lumea liberă funcționau raporturi de forțe opuse și influențe, care confirmau faptul că și republica modernă a literelor presupune un mecanism specific de funcționare, cel mai adesea, supus regulilor pieței.

Cuvintele *exil* sau *diaspora* nu apar însă aproape defel în cele trei cărți de călătorie publicate înainte de 1989: *¡Olé! España* (1974), *Carnete europene* (1976), *Prezențe românești și realități europene. Jurnal intelectual* (1978). Scrise cu prilejul deplasărilor în străinătate, Adrian Marino pune accentul pe ideea de jurnal *intelectual*, pentru a se feri de inevitabilele complicații editoriale, dar și pentru a se delimita de scrierile sau reportajele de călătorie care erau dedicate, în special, promovării turismului. În plus, tot din cauza cenzurii, Marino evită, pe cât posibil, menționarea persoanelor cu care se întâlnea - pentru a nu alerta organele din țară - (deși, din volumul de memorii ne dăm seama că s-a întâlnit, de fapt, cu foarte mulți români din exil). Ce rămâne de menționat din călătoriile sale? Vizitele în muzee, în case memoriale, în anticariate, în librării și biblioteci, dar și o discuție depolitizată despre cultura europeană și despre cultura românească, cât și despre încercările de a construi legături culturale care să depășească aspectele ideologice. Nici reprezentanții exilului românesc nu-i produc lui Adrian Marino mai multe satisfacții atunci când ajunge să-i cunoască.

O primă idee, așadar, care reiese din textele de călătorie publicate de Adrian Marino în epoca comunistă este aceea a proiectării în imaginar și utopic a unei republici ideale a literelor, prin suspendarea frontierelor politice și ignorarea blocurilor ideologice Est/Vest. Această idee se completează cu cea a căutării posibilităților de acces în spațiul cultural privilegiat (care nu este, totuși, Occidentul), al *republicii ideale* visate. Concepând proiecte literare și culturale care să fie de anvergura celor similare din Occident, Marino consideră că provincialismul cultural și, implicit, complexul de inferioritate față de culturile mari ale Europei poate fi depășit. Prin publicarea la Editura Gallimard a cărții despre hermeneutica lui Eliade și a studiului despre comparatismul militant al lui Etiemble, Marino demonstrează că și un critic literar din Estul Europei se putea afirma în Occident. Ținând cont de contextul politic al vremii, este greu de spus dacă Marino se autoiluziona, conștient sau nu, în raport cu șansele de afirmare ale culturii române, o cultură supraviețuită politic de cenzura comunistă. Unele momente de deprimare (28-29 martie 1975, la Paris) ne determină să credem că era destul de lucid încât să nu sesizeze diferențele culturale majore:

„A nu te putea integra, în nici un caz, în structurile occidentale, unde ești străinul prin definiție. ... Alte motive de depresiune nu devin acute decât în străinătate.... Un adevăr greu de suportat este și acesta: cu cât ești mai cultivat, inteligent, sensibil la nuanțele unei limbi și ale unui stil, cu atât mai greu înveți bine o limbă străină. Ceea ce echivalează cu a spune că o limbă străină cu cât este cunoscută mai bine cu atât este cunoscută de fapt mai prost.”¹⁰

Concluzia lui Marino este cât se poate de amară: „Mă simt numai un scriitor de limbă română, care doar foarte ocazional publică într-o altă limbă. Imposibil a depăși această condiție dată.”¹¹ În ediția din 1976 a „carnetelor europene” aceste idei au fost formulate mult mai voalat, dar dezamăgirea lui Marino în raport cu afirmarea monopolului de gândire critică parizian exisa încă de acolo. Chiar titlul „Porți închise” ale micului capitol din episodul parizian este revelator în acest sens:

„Experiența mea vorbește în orice caz tot mai mult de o cultură închisă [cea pariziană], puțin receptivă valorilor străine, care înțeleg să rămână, sau nu pot să rămână decât străine [...]. Dar ceea ce mă surprinde este curiozitatea restrânsă pentru ideile, metodologiile și punctele de vedere de altă proveniență decât pariziană.”¹²

În ciuda, așadar, a entuziasmului pentru afirmarea unei *republici a literelor internaționale/europene*, Marino resimte frontiera/distanța lingvistică care îl separă de confracții occidentale. Neputând discuta despre frontiera ideologică, Marino se referă la o frontieră de limbă ceea ce este, în fond, sinonim cu acceptarea condiției de literatură minoră, marginală, scrisă într-o limbă puțin cunoscută. Și această barieră este, în primul rând, una a limbii, deoarece nu există numai o singură limbă a culturii în Europa modernă – cum exista în Evul Mediu și Renaștere – ci, inevitabil, un monopol lingvistic al marilor culturi și, implicit, o problemă ideologică care readucea în prim plan raportul de inferioritate/superioritate dintre culturi. Problema limbii, mai ales pentru scriitori, este, în fond, principala problemă a exilului și a diasporei, fiind, de altfel, strâns legată și de problema politică.

Una dintre întrebările la care va încerca să răspundă Adrian Marino, în volumul *Viața unui om singur*, și care a reprezentat pentru mulți români din acea vreme o întrebare existențială a fost aceea a emigrării/rămânerii în Occident. Pentru un scriitor, problema emigrării nu este legată numai de aspectele economice sau sociale, ci și de limba în care acesta scrie. Dacă problemele

¹⁰ A. Marino, 2003, *Carnete europene*. București, Noul Orfeu, p. 84.

¹¹ *Ibid.*

¹² A. Marino, 1976, *Carnete europene*. „Însemnare a călătoriei mele făcută în anii 1969-1975”. Cluj-Napoca, Dacia, p. 131.

economice își pot găsi rezolvare în timp, problema limbii și a scrisului este prezentă mai acut în cazul oricărei discuții despre diaspora. Conceptul de *diaspora* a fost utilizat, inițial, pentru a defini diferitele societăți evreiești obligate să urmeze calea exilului. A revenit însă în discursurile celei de-a doua jumătăți a secolului al XX-lea, și în contextul politic al existenței, în Europa, a celor două blocuri mari ideologice, separate de Cortina de fier. Michel Bruneau definea patru tipuri majore de diaspora¹³: *diaspora antreprenorială* (exemplul chinez), *diaspora religioasă* (religii monoteiste, bazate pe scripturile limbii de origine, pe limba liturghiei), *diaspora politică* (când teritoriul de origine este dominat de gândire străină, dominantă, și un grup opozant este forțat să părăsească țara), *diaspora de rasă și cultură* (afro-americieni, de exemplu).

În capitolul despre *Exilul românesc*, din volumul *Viața unui om singur*, găsim o critică destul de dură a exilului românesc. Când vorbește despre exil, Adrian Marino afirmă că a cunoscut destul de bine exilul românesc și că și-a format o imagine „profund critică” și nicidecum una „convențională sau stereotipică”¹⁴ despre acesta. Subliniază faptul că nu se poate vorbi despre exil fără „înțelegerea, definirea și evaluarea exactă a psihologiei sale specifice”¹⁵. Observația este pertinentă, deoarece, în mod evident, există o psihologie specifică a exilatului și care se formează atât prin asimilare în raport cu psihologia dominantă a țării de adopție, dar, inevitabil, și a unor trăsături specifice, provenind din țara de origine. Evidențind astfel de caracteristici și apelând la surse istorice – la exemplul lui Nicolae Bălcescu, de pildă – Marino critică psihologia exilatului român care, părăsind țara, a dus cu sine toate defectele naționale și care ies în evidență și mai clar în țara de adopție. Marino remarcă observațiile lui Nicolae Bălcescu referitoare la defectele capitale ale emigrației române pe care acesta le identifica ca fiind: „lipsa de coeziune și de solidaritate, conflictele permanente, vocația pentru polemici, bârfeli, fracționări și denigrări”¹⁶. Având exemplul exilului românesc din perioada revoluției pașoptiste, Adrian Marino constată că exilul românesc din epoca lui Ceaușescu a pierdut șansa, în perioada Războiului Rece, de a se alătura diasporei altor țări din Est și de a se afirma împreună cu acestea în lupta anticomunistă. Principalele trăsături ale exilului românesc sunt, în viziunea lui Marino, *etnicismul, naționalismul și tradiționalismul*, trăsături care nu au, însă, în viziunea autorului, nimic pozitiv; dimpotrivă, fiind asociate unor caracteristici psihologice naționale, vor modela o imagine deloc armonioasă și unitară a diasporei românești. Spre deosebire de emigrația postpașoptistă care era, totuși, în ciuda psihologiei criticabile a

¹³ M. Bruneau, 2010, “Diasporas, transnational spaces and communities”, în *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*, (editori) Rainer Bauböck și Thomas Faist, Amsterdam University Press, pp. 35-50.

¹⁴ A. Marino, *Viața unui om singur*, p. 174.

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ *Ibid.* p. 175.

exilatului, conectată ideologic și politic la mișcările revoluționare din celelalte țări ale Europei, diaspora românească din anii comunismului i-a apărut lui Marino ca fiind una destul de dezbinată. Observațiile severe despre exilul românesc i-au atras lui Adrian Marino cele mai multe dușmării. Mircea Eliade, Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, Emil Cioran – pentru a nu-i invoca decât pe cei mai cunoscuți – sunt priviți cu un ochi critic, aspru, tăios, nicidecum cu admirația celor rămași în țară și pentru care vocile de la Europa liberă (Monica Lovinescu) însemnau enorm. Marino s-a simțit nedreptățit de Monica Lovinescu care i-a ignorat scrierile. Recunoaște că *ignorarea* i-a făcut și bine deoarece întors în țară s-a simțit „ușurat” că, neavând contacte cu membrii exilului, nu a fost obligat să dea informații despre aceștia. Pe de altă parte, dacă exilul românesc l-a dezamăgit, nici Occidentul n-a primit din partea lui Marino o adeziune totală, fără rezerve. Adrian Marino critică mediile intelectuale europene și nu găsește, în afară de biblioteci, un spațiu în care să se simtă... integrat.

Se va simți cu adevărat fericit numai în bibliotecă. Când primește un permis de intrare la British Library (19 mai 1977) exultă bucuros: „*Am fost admis în bibliotecă! Simt că am obținut dintr-o dată o serie de drepturi. Demnitatea mea civică și intelectuală crește. Mi s-a recunoscut o calitate de om liber și de cercetător*”¹⁷. Ne putem pune, astfel, întrebarea dacă nu cumva mult visata republică a literelor nu era reprezentată de un spațiu fără repere spațiale, dar clar conturat, cultural, de bibliotecă și lectură?! Adrian Marino s-a dorit un om de litere, un cetățean al republicii literelor. Și-a dobândit prin cultură acest acces nelimitat, dar, în același timp, Marino vede această republică a literelor în felul său, prin excluderea celorlalți, din diferite motive, din acest spațiu privilegiat. Singurul loc care îndeplinește criteriile cerute de el este biblioteca, singurul loc unde Marino se însoțește, prin lecturi, cu marile spirite ale lumii, dar poate fi, în același timp, și singur.

Între două culturi, opuse la vremea aceea din punct de vedere politic și ideologic, Marino simte drama de a nu se identifica cu niciuna. În încercarea de a ieși din inconfortul neputinței integrării spirituale, Marino apelează la mai vechea idee utopică a unei republici a literelor, în care, după model antic, biblioteca și muzeul să ocupe un loc important. Era, în condițiile epocii comuniste, ideea salvatoare, de rezistență, de depășire prin cultură a frontierelor ideologice. După 1989, Marino va exprima aceste idei sub forma unui discurs *al integrării prin cultură*, și în perioada pre-aderării la Uniunea europeană, îl va nuanța și despovăra de semnificația metaforică inițială, accentuând ideea de europenizare a României prin aducerea Europei acasă. Că există o continuitate între cele două tipuri de discursuri, între cel de dinainte de 1989, dar camuflat prin metafora republicii literelor, și cel de după 1989, care presupune și o dimensiune politică, ne-o demonstrează volumul *Evadări în lumea liberă*. Destinul acestei cărți,

¹⁷ A. Marino, 1978, *Prezențe românești și realități europene*. București, Albatros, p. 226.

publicate în 1993, dar nu ca o carte nouă, ci ca o culegere de texte de călătorie scrise înainte de 1989, este interesant în măsura în care Marino ține să sublinieze o continuitate a ideilor și a tipului de discurs. Regăsim în acest volum, printre textele publicate înainte de 1989, și un jurnal inedit la München ce n-a fost acceptat de cenzură, dar și jurnalul călătoriei în America, din 1990. Ideea de a reuni aceste texte sub un titlu comun – și nu orice titlu – exprimă cât se poate de clar intenția autorului de a reconfirma dorința de *evadare* într-o lume liberă, de a face să dispară frontierele, dar și aceea de conferi unitate operei sale.

Referințe

- Bruneau, M., 2010, *Diasporas, transnational spaces and communities în Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*. Edited by Rainer Bauböck and Thomas Faist, Amsterdam University Press, 35-50.
- Borbely, Șt., 2021, *Singurătatea postumă*. În „Contemporanul. Ideea europeană”, An. XXXII, nr.10,16.
- Chițan, Simona și Corlățan, Mirela, 2010, *Mircea Dinescu contraatacă: „Marino era informator”*. În „Evenimentul zilei”, 9 februarie 2010, 25.
- Ilis Florina (coord.), 2010, *Viața, opera și activitatea lui Adrian Marino. Cercetare bibliografică și de referință*, Cluj-Napoca, Argonaut.
- Marino, A., 2006, *Biografia ideii de literatură*, 1, Cluj-Napoca, Dacia.
- Marino, A., 2003, *Carnete europene*. București, Noul Orfeu, 84.
- Marino, A., 1976, *Carnete europene. „Însemnare a călătoriei mele făcută în anii 1969-1975”*. Cluj-Napoca, Dacia, 131.
- Marino, A., 1993, *Evadări în lumea liberă*. Iași, Institutul European, 7.
- Marino, A., 1978, *Prezențe românești și realități europene*. București, Albatros, 226.
- Marino, A., 2010, *Viața unui om singur*. Iași, Polirom, 107.
- Manolescu, N., 2008, *Istoria critică a literaturii române. Cinci secole de literatură*. Pitești, Paralela 45.
- Ștefănescu, A., 2005, *Istoria literaturii române contemporane: 1941-2000*. București, Mașina de scris.

Despre locuire și migrație – aspecte contrastive, puncte de convergență

Nicoleta Neșu

Universitatea „Sapienza”, Roma /Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca
nicoleta.nesu@uniroma1.it

Pentru a cita acest articol: Neșu, N., 2022, „Despre locuire și migrație – aspecte contrastive, puncte de convergență”. *Romanian Studies Today*. VI, p. 77-89.

Abstract: The present work represents a part of our research-concerns in recent years and will focus on the main theoretical aspects of the phenomenon of linguistic „habitation” (according to the famous Heideggerian phrase "language is the home of being") and the phenomenon of migration, in an attempt to integrate them in two perspectives: a sociological-philosophical one and a linguistic one. Therefore, we will try to underline and to find answers to some questions related to the essence of the migratory phenomenon in today's globalizing society, proposing, mainly, to identify what are its effects on the linguistic behavior of people who migrate, how it modifies the main coordinates of living in a language (abandonment of the mother tongue and installation in a new linguistic reality different from the mother tongue's one).

Keywords: mother tongue; migration; language; globalization; multiculturalism.

Într-o conferință recentă, susținută la Iași, în septembrie 2021, în cadrul Simpozionului internațional anual al Institutului de Filologie Română „Al. Philippide”, vorbeam despre „cazul” Evei Hoffman și despre cartea sa *La lingua del tempo*, 2021, ed. Il Margine, ca despre un tipic exemplu de deschidere spre universalitate prin adoptarea unei limbi de circulație internațională care te obligă, vrând-nevrând, la o resetare a propriei identități, la diferitele ei paliere;

îndrăzneam, acolo, să o numesc, metaforic, „limbă paternă”, preluând sintagma lui Akira Mizubayashi, ca opusă limbii „materne”. Parcurgând paginile acestui *roman-memoir* (pe care îl recomand, cu multă căldură, spre lectură) mi-am dat seama de două aspecte extrem de importante și pe care, poate, până atunci, le considerasem „de fundal”: în primul rând, câte concepte de filozofia limbajului se găsesc, în mod explicit și implicit, în roman, de multe ori formulate ca atare, și cum întrepătrunderea lor formează de fapt substanța lui (am putea să îl considerăm chiar un *memoir lingvistic*) și, în al doilea rând, ce diferit poate fi tradusă o sintagmă nu doar dintr-o limbă în alta dar, și în interiorul aceleiași limbi, în funcție de context – mi-am pus această problemă când a venit momentul să dau eu însămi o versiune românească titlului din limba italiană (titlu care la rândul său este tradus din originalul în limba engleză, *Lost in Translation*, 1989, într-o primă variantă în limba italiană din 1996, *Come si dice*, „Cum se spune” și apoi, în 2021, *La lingua del tempo*)¹. La o primă vedere, traducerea cea mai la îndemână ar fi, evident, „limba timpului”, însă după lecturarea și aprofundarea conținutului, traducerea pe care eu aș da-o titlului ar fi „limba momentului”, adică a timpului-moment, cu coordonatele spațio-timpului în care ea se articulează în momentul rostirii și/sau cel al receptării. Am recurs la pomenirea acestui roman în deschiderea prezentului studiu tocmai datorită faptului că firul roșu care îl străbate este unul lingvistic, așa cum spuneam puțin mai sus, iar mesajul simplificat, desigur, pe care el îl transmite s-ar putea materializa în dificultățile pe care emigrarea le pune în fața celui care se găsește în situația de a-și părăsi teritoriul și limba maternă pentru a se încadra și acomoda în spațiul și timpul unei limbi/culturi/mentalități diverse de cea maternă, dificultăți legate de integrarea socială îngreunată de bariera lingvistică (renunțarea la limba maternă în paralel cu învățarea unei limbi noi), într-un prim moment, și de bariera culturală, de apartenență la o mentalitate specifică, diferită, într-un moment imediat următor. Sunt puse, astfel, în discuție pe parcursul romanului conceptul de temporalitate și cel de identitate și prin discutarea lor, de fapt, se ajunge la punerea în balanță a mentalității est-europene, apartenența sa de origine fiind în Polonia, mai exact Cracovia, versus mentalitatea lumii occidentale, a culturii de tip american din Canada și, evident, din Statele Unite, țările de destinație finală².

Legătura spațiu al habitatului și timp al acestuia este una dintre coordonatele dezbaterii postmoderniste a locuirii, sub multiplele ei aspecte metaforice, estetice, religioase, etice, antropologice ș.a. Dezbaterea pleacă de la o

¹ Detalii despre acest roman și textul comunicării mele intitulate *Limba și temporalitate – despre limba maternă și metamorfozele ei*: Eva Hoffman se află încă curs de publicare, la Iași.

² Aprofundări tematice și multe dintre ideile ce vor fi exprimate în acest studiu se pot regăsi în articolul menționat în nota 1.

„simplă!” întrebare din 1951 a lui Heidegger³ legată de cine ar putea da o măsură adecvată pentru evaluarea esenței locuirii și a construirii, având în vedere faptul că doar omul, dintre toate viețuitoarele, locuiește și își creează, în același timp, locuirea. Cu alte cuvinte, locuiește spațiul dar și timpul aferent acestuia, din moment ce orice loc are atașat un timp al său și orice locuire are o condiționare temporală dată de traiectoria destinului individual/istoric-cultural, trimitând, evident, la acel etern *hic et nunc* deictic. Am putea individualiza trei momente distincte pe parcursul lung de secole al acestei discuții⁴, ca un fir roșu care ordonează și aglutinează argumentația: un prim moment, obligatoriu punct de plecare, definiția aristotelică a omului prin intermediul limbajului și în relație imediată cu apartenența sa la un polis; apoi, principiul relativismului lingvistic humboldtian și imaginea omului care „se țese pe sine prin limbaj” și a limbii care conține în ea însăși întreaga țesătură conceptuală și întregul mod de raportare la lumea obiectuală caracteristice pentru o secțiune anumită a societății și în care sălășluiește o viziune a lumii care îi este specifică; și, nu în ultimul rând ca importanță, ci ca o încununare a momentelor anterioare, alteritatea ca dimensiune esențială a ființei umane (Coșeriu), cea care dă și dimensiunea sa politico-socială, manifestarea faptului-de-a-fi-cu-alții, precum și continua atribuire a eului celorlalți, sub forma dialogului – din această perspectivă, a vorbi o limbă istorică înseamnă, implicit, adeziunea la tradițiile istorico-lingvistice ale comunității care a produs-o și integrarea în această comunitate istorică, virtual opusă altor comunități lingvistice. Acestor trei momente, pe care le-am putea numi și constitutive ale discuției legate de fenomenul „locuirii”, se alătură, în realitatea și în contextul socio-politic actual, imediat, încă unul, de fond, – migrația – și câteva

³ Referințele din paginile ce urmează vor fi făcute la volumul lui Martin Heidegger *Originea operei de artă*, trad. de G. Liiceanu, Th. Kleininger, București, Editura Univers, 1983.

⁴ Problematika a fost deja atinsă în unele studii și articole deja publicate. Lucrările la care vom face referire pe parcursul prezentei intervenții și din care vom relua anumite idei, părți/fragmente sunt: „Limba ca locuire”, 2013, publicat în volumul *Cultură și identitate românească. Tendințe actuale și reflectarea lor în diasporă*, coord. Ofelia Ichim, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, pp. 181-191; „Limba română între limbă străină, limbă maternă și limbă etnică – studiu de caz”, 2018, apărută în volumul *Limba română ca limbă străină. Metodologie și aplicabilitate culturală*, P. Nanu, E. Ivancu ed., Turun Yliopisto, Turku, Finlanda, pp. 113-125; „Noi” și „ei” sau despre locuire în epoca migrației, 2019, în volumul colectiv „Studii de limbă și cultură”, P. Nanu (ed.), Universitatea din Turku, Finlanda, pp. 13-23; „Raportul centru-periferie. Note pentru o schiță de lingvistică spațială”, 2019, revista *Romania Orientale* nr. 32, 2019, Sapienza University Press, pp. 167-179; „Mutații în comportamentul lingvistic al emigranților. Raportul limbă maternă/limbă etnică – Studiu de caz: aspecte ale limbii române vorbite în comunitatea românească din Italia”, 2020, în *Revista SCL*, Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București, nr. 2/2020, pp. 243-253.

concepțe de fundal – standardizare, multiculturalism, pluriculturalism, globalizare. Fenomenul migrației poate fi considerat, cum afirmam și cu alte ocazii, ca fiind complementar astăzi locuirii și, implicit, alterității. Locuirea – locuirea umană, în *spațiu*, adică a poseda, a se instala, a rămâne/a dăinui, a se identifica cu locul, dar, în același timp, și locuirea umană în *limbaj*, respectiv într-o *limbă*. Și aici vin activate, imediat, din memorie, fraze celebre ale unor nu mai puțin celebri gânditori, filozofi sau scriitori care dau măsura acestui raport visceral între limba maternă și patria de origine, de cele mai multe ori, imaginile suprapunându-se fără echivoc⁵. Însă, tot după cum afirmam cu alte ocazii, limba nu întotdeauna are aceleași coordonate geografice și temporale cu cele ale spațiului locuit. Și, dacă a locui într-un spațiu este echivalent cu a-l poseda, cu *a avea*, a locui într-o limbă, de la Heidegger încoace, înseamnă *a fi*, *a exista*. În majoritatea situațiilor, cele două planuri se suprapun și avem de-a face cu cazul „fericit” al locuirii, concomitente, într-un spațiu și într-o limbă care își aparțin – cazul locuirii, fizic vorbind, între granițele unui stat și în interiorul limbii sale, limbă istorică, idiom, care este și limbă maternă. Omul are un mod aparte de a se raporta și de a construi o relație cu limbajul său, cu limba în care locuiește – în mediul limbii materne, el se supune sistemului normativ al limbii și pendulează mereu între „discursul repetat” și „creativitate”. Sistemul, prin norma lingvistică, este cel care asigură înțelegerea, legătura cu tradiția; creativitatea ilustrează natura dinamică, natura procesuală, a fenomenului lingvistic. Problemele încep să apară în momentul în care acest raport „idilic” de locuire în spațiul geografic al limbii de origine este fracturat prin mișcarea de îndepărtare de la centrul lingvistic înspre o periferie a limbii materne și, concomitent, intrarea într-un nou centru, care nu mai este însă, cel al limbii de origine, ci aparține unei noi realități lingvistice. Cu alte cuvinte, coordonatele locuirii unui spațiu nu (mai) coincid, nu se (mai) suprapun, geografic și temporal, cu cele ale locuirii unei limbi. Individul va fi nevoit să aleagă, filozofic vorbind, între a da pondere mai mare verbului *a avea* (locuirea într-un spațiu) sau a fi (locuirea într-o limbă). Trecerea într-un cerc descris de o altă limbă, cum ar spune Humboldt, aduce și o schimbare de perspectivă: într-un prim moment, vorbitorul în cauză va trebui să învețe să se supună normei, respectiv tradiției limbii respective, apoi va trebui să învețe să creeze, pe cont propriu, în acea limbă și în spiritul acelei limbi, în paralel cu încercarea, cel puțin într-o realitate ideală, de a păstra nealterată competența în limba maternă care, automat,

⁵ „Nu noi suntem stăpânii limbei, ci limba e stăpâna noastră”, avea să spună Eminescu, „limba este întâiul mare poem al unui popor”, spunea Blaga, „orice limbă este oglinda sufletului națiunii care o creează”, afirma Ion Pillat, „limba română este patria mea”, sau „limba română este Cina cea de Taină a Carpaților. Cine va fi în stare să îndrepte cotitura, ruptura Carpaților, în limba lumii va vorbi. De ce crezi tu că s-au rupt Carpații cu un cot? Carpații toți s-au rupt în curbura Buzăului și a Ploieștiului ca să apere numele limbii române”, considera Nichita Stănescu, pentru a cita doar câteva dintre aceste expresii.

își pierde centralitatea în noul spațiu și devine, așa cum spuneam, periferică, etnică, moștenită, dacă vrem să o numim printr-o terminologie pur lingvistică. Prin urmare, fenomenul migrației, dincolo de aspectele sale demografice, politice sau economice, are un mare impact și asupra vieții socioculturale dar și consecințe de natură lingvistică. Este foarte adevărat că el prilejuiește contactul între două (sau mai multe) culturi, între două (sau mai multe) limbi istorice, permițând, astfel, „locuirile multiple”, „locuirile plurale” pe modelul universurilor multiple care ar favoriza coexistența armonică a lor, iar raportul centru-periferie se modifică, mai ales pentru cei care emigrează. În plan științific, se conturează tot mai clar o nouă direcție interdisciplinară de cercetare, numită sociolingvistica migrației care are ca obiect de studiu, în principal, tocmai contactul între limbi și raportul limbă-fenomen migrator, care au ca rezultat, pe de-o parte, o diversificare la nivel lingvistic dar și, pe de altă parte, crearea condițiilor obiective pentru apariția unor forme noi de expresie în limbile respective. Este vorba aici și despre raportul extrem de complex dintre limbă și identitatea individului în contextul schimbării coordonatelor geografice ale locuirii, așa cum arătam pe parcurs, fiind bine știut faptul că limba are un rol esențial nu doar în constituirea identității unui individ, cât și în apartenența lui la o anumită comunitate lingvistică și, deci, perceperea sa ca atare de către ceilalți. Din punct de vedere strict lingvistic, rezultatul acestui contact, ca urmare a schimbării raportului centru-periferie, dar și a schimbării percepției față de el, are varii aspecte: apar noi fenomene de tipul schimbării lingvistice, a interferențelor lingvistice, bilingvismul parțial sau total, achiziționarea unei noi limbi/pierderea unei limbi etc. Și îl voi cita aici pe profesorul Irimia care spunea că „prin limbaj – în spațiul unei anumite limbi istorice – omul se orientează în fiecare moment al existenței sale, în mod implicit, în fiecare moment al actului lingvistic concret și în mod explicit, spre lume și spre interlocutor. Specificul orientării și al întrebuirii concrete a limbii în actul lingvistic își are originea în poziția omului ca subiect vorbitor între sistem și normă, poziție situându-se între automatism și conștientizare. Vorbitorul inocent, nespecialist, își asumă sistemul în timp ce deprinde limba și îl conștientizează prin intermediul normei. Caracterul subconștient al asumării sistemului este argumentat de limbajul copiilor care aplică, fără limite, prin analogie, diferite legi lingvistice a căror funcționare este limitată de intervenția unor factori diverși”⁶.

Fenomenul migrator, ce are, desigur, la bază o filozofie a migrației, nu trebuie considerat însă ca fiind un dat natural ci, mai degrabă, ar trebui considerat ca fiind un act existențial și politic care încă așteaptă să fie recunoscut⁷. Cât

⁶ Irimia, Dumitru, *Omul față cu limba*, în „Omul și limbajul său”, în „Analele Universității «Alexandru Ioan Cuza» Iași”, secțiunea IIIe, t. XXXVII/XXXVIII, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, p. 115-121, citatul este de la pag. 117.

⁷ Nu voi relua aici întreaga discuție despre excelentul volum al Donatellei di Cesare, din 2017, dedicat acestui fenomen, volum pe care l-am citat pe parcursul studiilor menționate la nota 4 – *Stranieri residenti. Una filosofia della migrazione*, Bolati

privește aspectele sale lingvistice, așa cum spuneam mai sus, poziția emigrantului/imigrantului este una destul de dificilă, el aflându-se, pe de-o parte, în situația de a fi nevoit să învețe o a doua limbă, limba țării în care emigrează, L2, limba centrului, limba predominantă și care, în cazul copiilor, va fi și limba instituțională, limba școlarizării și, în același timp, va încerca și să își păstreze nealterate competențele de limbă maternă, de care are nevoie tocmai pentru a fi identificat de ceilalți ca aparținând unei anumite comunități lingvistice – acest lucru în cazul în care el nu vrea să abandoneze total, în mod conștient, limba maternă, din rațiuni pe care îmi permit să nu le iau în discuție în acest moment. În orice caz, limba maternă va suferi o serie de modificări în noua sa situație de limbă „periferică”, ce se găsește departe de „centru” și care își pierde, din acest motiv, caracterul predominant și dobândește, treptat, unul recesiv, cel puțin la nivelul comunicării și al interacțiunii comunicative sociale și/sau instituționale. Indiferent de modul în care ea este numită în studiile de specialitate – *etnică*, în spațiul italian, *heritage language/family language/minority language/community language*, în spațiul anglofon, ca să citez doar câteva, cele mai frecvente – trebuie să îi fie recunoscută perspectiva unei *identități hibride*, a unei limbi ca variantă a limbii materne și, de multe ori, asocierea ei cu parte a bilingvismului. Am încercat, pe parcursul mai multor studii, să îi dau o definiție și să enumăr câteva dintre trăsăturile ei cele mai importante, așa cum au reieșit ele în urma experienței mele cu vorbitori de limba română, a doua generație, emigrați în Italia⁸. Personal,

Boringhieri, Torino, ci mă rezum la a trimite la câteva aspecte pe care le consider relevante pentru discuția de față. Di Cesare face și un mic inventar etimologic al termenului, al verbului intransitiv *a migra* (pe care nu îl consideră deloc sinonim cu *a se mișca*, cum este, afirmă ea, de prea multe ori considerat), verb prezent cu formă asemănătoare în toate limbile romanice, dar și în engleză, de la latinescul *migrare*, cu rădăcini sanscrite și indo-europene, și care, în latină indica *a părăsi un loc, a pleca dintr-un anumit loc*. Deci, încă de la începuturi, afirmă autoarea, *a migra* nu reprezintă o „simplă mișcare, ci trimite la un schimb complex, acela al locului și se împlinește, așadar, în momentul în care se întâlnește străinul și se inaugurează practica etico-politică a ospitalității” (trad. ns.), p. 92. Astfel, fenomenul migrării nu trebuie înțeles doar ca un proces biologic, evolutiv, cum este considerat mai ales de către biologi și cognitiști, ci ca un act politic – ceea ce explică și motivul pentru care, spune autoarea, *jus migrandi*, de-a lungul secolelor, a fost contestat și a provocat conflicte de natură politică și socială. Chiar și astăzi este recunoscut doar parțial, sub forma *dreptului de emigrare*, adică de a ieși de pe teritoriul unui stat, dar nu și ca *drept de imigrare*, cel care conferă dreptul de a intra liber pe teritoriul altui stat; acesta din urmă, depinde, încă, de suveranitatea statelor și, astfel, *jus migrandi*, în concepția autoarei, „reprezintă una dintre marile provocări ale secolului XXI”, p. 93.

⁸ Am susținut o comunicare pe această temă, în 2020, la Universitatea din București, cu titlul „Câteva observații teoretice despre conceptele de *lingua ethnica* (LE) și *heritage language* (HL)” și care se află încă în curs de publicare, de aceea voi relua aici definiția și descrierea ei dintr-un studiu deja publicat, „Variație lingvistică și identitate

consider limba etnică ca fiind, la bază, o limbă maternă care suferă modificări importante, de formă și de conținut, datorate, în primul rând, unor factori extralingvistici – schimbarea coordonatelor spațiale, geografice –, dar și lingvistici – contactul foarte strâns și îndelungat, pe varii paliere ale limbii, cu o altă limbă, străină, ce treptat îi ia locul. În momentul în care limba maternă ajunge să fie doar limba părinților sau a bunicilor, limba de origine, utilizată într-un cadru restrâns, strict familial și familiar, cu scop și uz preponderent colocvial, fără să mai reprezinte limba de contact social sau limba de școlarizare, ea devine, automat, limbă etnică, limbă moștenită. Compoziția sa este redusă și este organizată în jurul unui vocabular minimal, de bază, conversațional și colocvial, de uz cotidian, de multe ori cu reflexe dialectal-regionale și cu o gramatică (morfologie și sintaxă) deficitară. De asemenea, este o limbă căreia îi lipsește, în mare măsură și în majoritatea cazurilor, contextul cultural, istoric și social de referință. Ea este o limbă care, în termenii teoriei lui Krashen, rămâne un proces oprit în dezvoltare la prima fază, cea de *acquisition*, faza intuitivă, non-asumată și non-intențională și nu parcurge deloc sau aproape deloc faza a doua, de *learning*, cea care ar furniza și setul de reguli gramaticale, inclusiv de normă lingvistică, și competența metalingvistică ce lipsesc, însă, în cazul ei, cu desăvârșire⁹. La toate aceste caracteristici, se adaugă, evident, cum spuneam și mai sus, masive influențe „negative” în urma contactului cu limba oficială a țării de adopție, în cazul nostru, italiana, o limbă foarte apropiată mai ales din punctul de vedere al formei și care, din acest motiv, este și mai influentă, *code-switching*-ul, citările dintr-o limbă în alta, intonația și accentul modificate, distorsionarea fonemelor, pronunția greșită intenționată/non-intenționată, împrumuturi, calcuri lingvistice la nivel fonetic, morfologic sau sintactic, etc.

În discutarea modificărilor pe care schimbarea coordonatelor spațiale, geografice dar și cele temporale ale locuirii le provoacă în mediul lingvistic, la nivelul limbii materne și a raportului ce se instituie între aceasta și noua realitate lingvistică determinată de noile coordonate spațio-temporale ale locuirii, trebui să se ia în considerare, în mod obligatoriu, și anumite aspecte adiacente care derivă sau care condiționează efectiv aceste modificări. Ne vom opri aici, în cele ce urmează, la doar câteva dintre acestea¹⁰. În primul rând, toate aceste fenomene au loc pe fundalul globalizării, un „concept” despre care a început să se vorbească deja de ceva timp în studiile de specialitate și care are o pondere considerabilă în

culturală”, 2022, în vol. *Identitate și ideologie. Limba și literatura română în paradigma culturală europeană*, Ofelia Ichim coord., ed. Institutul European Iași, 2022, pp. 211-221.

⁹ Vezi nota precedentă, referințele sunt de la pag. 212-213.

¹⁰ Am detaliat acest subiect într-un studiu publicat în revista *Romania Orientale*, în nr. din 2019, menționat deja în nota 1, cu titlul „Raportul centru-periferie. Note pentru o schiță de lingvistică spațială”, pp. 167-179 și din care voi prelua câteva idei în cele ce urmează.

analizele referitoare la varii aspecte contemporane ale societății. Chiar dacă fenomenul și efectele sale sunt studiate, preponderent, din punct de vedere economic și politic, este evident faptul că acestea au implicații majore și la nivel cultural și social, în sensul în care globalizarea presupune „o lărgire, adâncire și accelerare a interconectării la scară mondială în toate aspectele vieții sociale contemporane”¹¹ și îi sunt asociate procesele de „deteritorializare” și de „de-localizare” prin reducerea virtuală a distanțelor și încercarea de diminuare a clivajelor comunicative prin intermediul unei economii globale care tinde să anuleze diferențe și specificități regionale/zonale. Rezultatul imediat este unul de „re-localizare”, de „redimensionare” a spațiului locuirii care presupune inclusiv integrarea comunităților de imigranți la nivel social, politic și cultural. Din acest ultim punct de vedere, cel cultural, globalizarea poate însemna, pe de-o parte, un fenomen de uniformizare culturală, numit și *standardizare*, uneori, mai concret, chiar *americanizare*, și aici, ca o latură negativă a procesului, este des citată forma de „imperialism cultural” în care cultura dominantă tinde să asimileze și să anuleze specificitatea culturilor mai „slabe”, în timp ce, pe de altă parte, ea poate să medieze între culturi, să devină un factor mediator al interacțiunii dintre acestea, tocmai prin integrarea elementului migrator în spațiu-timpul noii realități, prin susținerea unui sincretism de tip cultural care să ducă la un fel de hibridizare, de coabitare a diverselor culturi – apariția spațiilor multiculturale, multietnice. În acest context, se operează cu termeni ca identitate, interculturalism, multiculturalism și pluirculturalism, într-un fel de *crescendo* terminologic și de semnificații noi, sau mai vechi, revizuite și pentru care punctul de plecare îl constituie dihotomia identitate culturală/varietate culturală. Dacă pentru anumite zone ale globului, aceste fenomene sunt constitutive, existând ca rațiune de a fi, exemplul continentului american unde multiculturalismul era/este o realitate concretă, structurală, pentru Europa aceste concepte sunt mai noi și, în ultimul timp, datorită migrației, în special a forței de muncă, migrației economice, dar și a acelei din rațiuni politice, aceste fenomene necesită o regândire și o redefinire. Diferența și diversitatea culturală, ca trăsături de bază cu care operează multiculturalismul nu funcționează, în cadrul său, pe baza vechilor lor definiții, ci se redefinesc, din mers, și se transformă în factori de integrare socială și culturală, prin acceptarea lor ca factori constitutivi ai noii societăți, multiculturalismul identificându-se, în acest sens, prin politici exprese de acomodare, facilitare și integrare a comunităților de emigranți, acea „unitate în diversitate” ca emblemă conceptuală a Uniunii Europene. În ultimii ani, însă, datorită schimbării destul de accelerate a configurației spațiului european în urma fenomenelor masive de emigrație, nu doar din alte state europene, ci și din alte continente, multiculturalismului i-au fost aduse o serie de critici, rezultate dintr-o serie de așa-zise neajunsuri ale sale, considerându-se, de multe ori, că acesta nu face altceva decât să promoveze

¹¹ *Ibidem*.

o formă extremă de relativism, să pună prea mare accent pe diferențe, să încurajeze prea mult păstrarea și centrarea în jurul unei identități culturale de tip național/etnic, să determine și să încurajeze chiar fenomenele de ghetoizare ș.a. Treptat, el va fi înlocuit cu noțiunea de pluriculturalism care ar dezvolta în jurul său un spațiu mai tolerant, bazat pe cunoașterea reciprocă, pe recunoașterea eventualelor diferențe de ordin social, rasial sau cultural care însă nu sunt percepute ca elemente separatoare ci, dimpotrivă, care sunt acceptate ca atare și asumate într-un proces de continuă reconstrucție, într-o locuire la plural a unor identități plurale, cum afirmam mai sus, pe parcursul lucrării noastre. Individul care se naște într-o asemenea configurare a spațiului și a locuirii lui este, obligatoriu, purtător al mai multor culturi, al mai multor identități diferite și aparține la multiple grupuri sociale, printr-un continuu proces de negociere și renegociere a acestor identități multiple-plurale care îl formează¹².

În încheiere, am să prezint „portretul-etalon, sau robot” al grupului de studenți de origine română care au ales, în ultimii 5 ani să studieze limba, literatura și cultura română la Universitatea Sapienza din Roma, așa cum rezultă el în urma completării unor chestionare și pe baza răspunsurilor date de aceștia următoarele întrebări:

1. În ce țară v-ați născut?
 - a. România
 - b. Italia
 - c. altele
2. Ce vârstă aveți?
 - a. 18 – 20
 - b. 20 - 25
 - c. 25 - 30
3. În ce limbă vorbiți în familie?
 - a. română
 - b. italiană
 - c. mixt română și italiană
 - d. altele

¹² Nu este timpul și momentul pentru a detalia, dar ni se pare extrem de interesantă și demnă de cercetat pe viitor teoria înlocuirii prefixului *inter-* cu *co-*, pe modelul în loc de *inter-acțiune*, *co-acțiune*, în loc de *inter-cultural*, *co-cultural*, ș.a., teorie susținută și promovată prin diverse studii și interviuri de profesorul Christian Puren de la Universitatea Jean-Monnet (Saint-Étienne, Franța).

-
4. În ce limbă vorbiți cu prietenii?
 - a. română
 - b. italiană
 - c. mixt română și italiană
 - d. altele
 5. Ce naționalitate vă asumați? (cărei națiuni vă simțiți că aparțineți)
 - a. română
 - b. italiană
 - c. europeană
 - d. altele
 6. În ce limbă visați, numărați, înjurați?
 - a. română
 - b. italiană
 - c. alta
 7. De câte ori ați fost în România?
 - a. de 2 ori
 - b. de 5 ori
 - c. mai mult de 5 ori
 - d. niciodată
 8. Dați 5 nume de personalități din cultura română
 9. Dați 3 nume de sportivi români
 10. Enumerați câteva titluri de cărți din literatura română pe care le-ați citit sau despre care ați auzit
 11. Citiți presa din România?
 - a. da
 - b. nu
 - c. câteodată
 12. Urmăriți posturi de TV românești?
 - a. da
 - b. nu
 - c. câteodată

13. Urmăriți principalele evenimente sociale și/sau politice din România?

- a. da
- b. nu
- c. câteodată

14. V-ar plăcea să studiați într-o universitate din România?

- a. da
- b. nu
- c. nu știu

- În mod constant, în fiecare an universitar, un număr cuprins între 15 -20 de studenți de origine română, mai mult de 90% dintre ei născuți în România, din familii cu ambii părinți români.
- Până în 2010-2011 erau înscriși cam 3-4 studenți de origine română pe an și ei făceau parte din prima generație emigrată, detaliu ce merită a fi luat în considerare: înseamnă că aveau o experiență școlară preponderent românească și erau, în majoritatea cazurilor, persoane care deja aveau un loc de muncă în Italia.
- După anul 2010, numărul lor a crescut și s-au modificat și caracteristicile lor în sensul că ei sunt copiii celor emigrați, ajunși în Italia la vârste foarte mici, unii născuți chiar pe teritoriul italian (aproximativ 1%/an) și care au parcurs cea mai mare parte sau în totalitate perioada școlarizării preuniversitare în Italia.
- Contactul lor cu limba română este, deci, sporadic, de tip familial și nu instituțional, limba română nu reprezintă, sub nicio formă, limba școlarizării lor, fapt pentru care ne găsim în situația pe care am numit-o „paradoxală” – pentru ei limba română este o „limbă străină”, dar nu în sensul tradițional al termenului, ci doar parțial, sub anumite aspecte, la anumite paliere¹³. Între ei vorbesc și scriu în limba italiană, folosesc rar limba română.
- Nu citesc ziare, reviste în limba română și nici nu urmăresc canale românești de radio sau de televiziune;
- Nu urmăresc viața politică și culturală din România;
- Nu sunt la curent cu datele și cu problemele din țară, nici măcar cu cele mult mediatizate și/sau de interes general, precum cele legate de pandemie, de problema școlilor etc.;

¹³ Am dedicat câteva cercetări acestui fenomen, încercând să găsesc și să propun soluții practice de predare. Trimit aici la studiul „Note de predare a limbii române ca limbă maternă/etnică în străinătate”, 2021, în vol. *Limba și literatura română – perspective didactice*, ed. Fl. Sâmihăian, M. Spătaru-Prălea, Editura Universității din București, 2020, pp. 91-99.

- Nu cunosc personalități ale culturii sau ale vieții culturale românești contemporane, dar nici „personaje” tip *influencer*, urmăriți pe rețelele de socializare de către tinerii români (de exemplu, ampla discuție/polemică de pe facebook și din mass-media, din vara lui 2020, legată de activitatea lui Selly și intervențiile sale despre politica educațională din România, le era complet necunoscută);
- Nu frecventează Liga Studenților Români din Străinătate (LSRS) decât în foarte mică măsură (1 persoană din 24, în anul 2020), dar frecventează, într-o măsură mai mare Biserica Ortodoxă din Italia și unele activități culturale organizate de aceasta;
- Predomină prietenii cu alți tineri de vârstă lor, tot de origine română, dar cu care vorbesc în limba italiană;
- Obiceiurile culinare sunt preponderent românești (dar ele depind, în majoritate, de părinți);
- Nu au urmat, decât în mică măsură și doar sporadic (2 persoane) cursul LCCR pus la dispoziție în școlile italiene de către Ministerul Român al Educației;
- Manifestă interes față de istoria sau geografia românească, cu o pronunțată tendință de idealizare a realităților românești;
- La întrebarea „numiți câteva personalități ale vieții românești de care ați auzit” apar Dracula, Ceaușescu, Nadia Comăneci, rareori Eminescu (aproape la fel cu răspunsurile date de studenții străini)
- La întrebarea cu tema cărților citite din literatura română, înainte de a o studia la universitate și în afara programei de literatură pe care o au aici, răspunsurile au fost 0 în toate chestionarele, cu excepția unei studente, în 2019, care a răspuns poezii de Eminescu și povești de I. Creangă.
- Nu manifestă interes pentru studii în România, nici dorința de a se întoarce în România după terminarea studiilor.
- În ce privește identitatea etnică asumată, dintr-un total de 21 de studenți intervievați, e în scădere numărul celor ce se declară „români” (16 în 2015, 15 în 2017 și 13 în 2019), rămâne constant numărul celor care se consideră „italieni” (3) și crește, în schimb, numărul celor ce se consideră „europeni” (2 în 2015, 3 în 2017 și 5 în 2019). Acest lucru, probabil, și ca o soluție de escamotaj, datorată situației politico-administrative și birocratice destul de grele și de complicate pentru obținerea cetățeniei italiene.

Referințe

- Di Cesare, D., 2017, *Stranieri residenti. Una filosofia della migrazione*, Torino, Bolati Boringhieri.
- Heidegger, M., 1983, *Originea operei de artă*. București, Editura Univers.

-
- Irimia, D., 1992, „Omul față cu limba”, în *Omul și limbajul său, Analele Universității „Alexandru Ioan Cuza”* Iași, secțiunea IIIe, t. XXXVII/XXXVIII, p. 115-121.
- Neșu, N., 2013, „Limba ca locuire”, în *Cultură și identitate românească. Tendințe actuale și reflectarea lor în diasporă*, coord. Ofelia Ichim, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, pp. 181-191.
- Neșu, N., 2018, „Limba română între limbă străină, limbă maternă și limbă etnică – studiu de caz”, în *Limba română ca limbă străină. Metodologie și aplicabilitate culturală*, P. Nanu, E. Ivancu ed., Turku, Finlanda, Turun Yliopisto, , pp. 113-125.
- Neșu, N., 2019a, „Noi” și ”ei” sau despre locuire în epoca migrației”, în *Studii de limbă și cultură*, P. Nanu (ed.), Universitatea din Turku, Finlanda, pp. 13- 3.
- Neșu, N., 2019b, „Raportul centru-periferie. Note pentru o schiță de lingvistică spațială”, în *Romania Orientale* nr. 32, 2019, Sapienza University Press, pp. 167-179.
- Neșu, N., 2020, „Mutații în comportamentul lingvistic al emigranților. Raportul limbă maternă/limbă etnică - Studiu de caz: aspecte ale limbii române vorbite în comunitatea românească din Italia”, în *Revista SCL*, Institutul de Lingvistică al Academiei Romane „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Bucuresti, nr. 2/2020, pp. 243-253.
- Neșu, N., 2021, „Note de predare a limbii române ca limbă maternă/etică în străinătate”, 2021, în vol. *Limba și literatura română – perspective didactice*, ed. Fl. Sâmișăian, M. Spătaru-Prălea, Editura Universității din București, 2020, pp. 91-99.
- Neșu, N., 2022, „ Variație lingvistică și identitate culturală”, în vol. *Identitate și ideologie. Limba și literatura română în paradigma culturală europeană*, Ofelia Ichim coord., ed. Institutul European Iași, 2022, pp. 211-221.

Advantages and disadvantages of e-learning. A case study

Felix Nicolau

Complutense University of Madrid/Technical University of Civil Engineering,
Bucharest

felixnicolau1@gmail.com

Pentru a cita acest articol: Nicolau, F., 2022, „Advantages and disadvantages of e-learning. A case study”. *Romanian Studies Today*. VI, p. 91-100.

Abstract: The vantage point of e-learning, as well as its opposite, will be studied in relation to the e-learning system at Lund University. Sweden has already had an established experience in e-learning, so that the burst of worldwide pandemic restrictions and reformulations did not emerge as a stressful surprise. Even though Sweden did not impose facemasks and plenty of restrictions common in EU, the educational system reacted promptly to the online transfer where there was a case. At Lund University there is the only Romanian Chair left in Scandinavia. For more than twenty years now on-line platforms have been used in teaching Romanian and they cover both e-learning and m-learning. I had the opportunity to teach using all three of them: Luvit, live@lund, and Canvas. There has been a crescendo in the communicational and IT facilities secured by these platforms. Finally, Canvas came up with numerous educational resources. Students and teachers have the possibility to generate videos and audio content, to inscribe videos with their own message, and to use this platform for unmediated communication instead of Zoom, for instance. Under these technical circumstances, communicative approach, mentoring, and negotiation were more feasible and the educational input experienced a high degree of resonance and impetus.

Keywords: e-learning; educational platforms; negotiation; Swedish education; Romanian studies.

1. Categories and principles

My paper will deal with the experience of teaching language and culture at Lund University, a pilot university in this academic area, as it has been operating a Romanian language chair for almost 80 years. My arrival in 2017 at Lund University meant taking on the act of teaching on various online platforms. Before describing this experience, it is worth discussing some aspects of e-learning teaching and learning.

First of all, e-learning in Sweden involves the application of specific principles of *cooperative learning* (part of the *conceptual approach*). In this respect, Johnson et al. (*Cooperative Learning and Achievement*, in S. Sharan, 1990: 23-37) set out five principles of cooperative learning: 1. positive interdependence, 2. face-to-face promotive interaction, 3. individual responsibility, 4. social skills, and 5. relationing with the group. The main idea of the cooperative learning process is to reward the group according to the involvement and achievements of competent members.

Cooperation in digital education requires IT skills. Digitising education has both advantages and disadvantages. One advantage would be the possibility to simulate different educational scenarios and educational situations. One model already tested is the Virtual Battlespace 2 (VBS2), a virtual strategic games platform used by the Romanian army. The platform is produced by the Australian company Bohemia Interactive Simulations and is offered free of charge to NATO member armies. This virtual strategic game allows loading the system with 3D training maps, so that the military can easily make transition from a virtual to a real environment and vice versa, as well as create their own similarities (Mitrea 2013:3).

However, beyond technological facilities, teaching a foreign language involves a balance between planning and improvisation. As in hard sciences, teaching foreign and mother tongues also involves the initial establishment of content and methods. Subsequently, classroom discourse will be generated in real time, which means less anticipation of developments in the pedagogical approach. Thus, lessons become co-produced by the teacher and the learners. Always the context of teaching and learning will be marked by additional pressures such as time limit, learners' concentration span, curricular coordinates, physical and emotional states, etc. All these factors act simultaneously and involve the management of five variables specific to the classroom: judicious distribution of participants' interventions, topic, task, tone and code used in communication (Katarzyna Pia 2013: 149).

Progressive digitalisation has also influenced the situation of professors. In the 2000s and 2010s, being a 'networked scholar' meant being an academic or researcher with excellent connections in the academic environment. Thus, the

network implied control, power, domination, as it was *one-way*. Today, the network has also become *two-way*, which implies more collaboration, sharing and openness. Not so long ago, the network was closed and homogeneous-compact. Today, both teachers and learners can join a network and leave it when they wish, without this relaxation harming their professional prestige in any way (Thomas 2011: 94).

However, educators have received a warning from postmodern cultural criticism (Castells, 1999: 104). It warned of the loss of contact with reality on the part of young people increasingly connected to technology that lures them into a compensatory and seductive virtual universe through special effects. Semi-androidised young people risk becoming ‘aliens’. A possible and cynical salvation would be the energy crisis that will discourage the mass charging of mobile phone and laptop computers (Thomas 2011: 49).

At Lund University, teaching foreign languages has been practised for a long while now. In this respect, e-learning is conflated with m-learning (mobile-learning). This means that besides classical educational platforms, there is one platform that comes also with a phone application (Canvas app). Moreover, teachers are in constant contact with students on various means of communication: Skype, e-mail, WhatsApp, Facebook, personal blogs (with the help of roll blogs) and so on and so forth. I shall discuss here the ensuing advantages and disadvantages of the three e-learning platforms I worked with since 2017. The pandemic context is also taken into account with its unexpected developments. Mention should be made, however, that Romanian studies at Lund University accomplished a piloting mission in implementing on-line courses with some 20 years before some other humanistic specialities.

2. Luvit platform

Regarding Romanian language, the first e-learning platform used was *Luvit*. This was characterized by an enhanced teacher’s independence in generating a peculiar structure with modules, sub-modules and *ad libitum* fora/forums. It was easy to build the skeleton and to enhance it continuously, but media usage was rather limited. *Luvit* was abandoned in 2018 when *live@lund* platform was implemented.

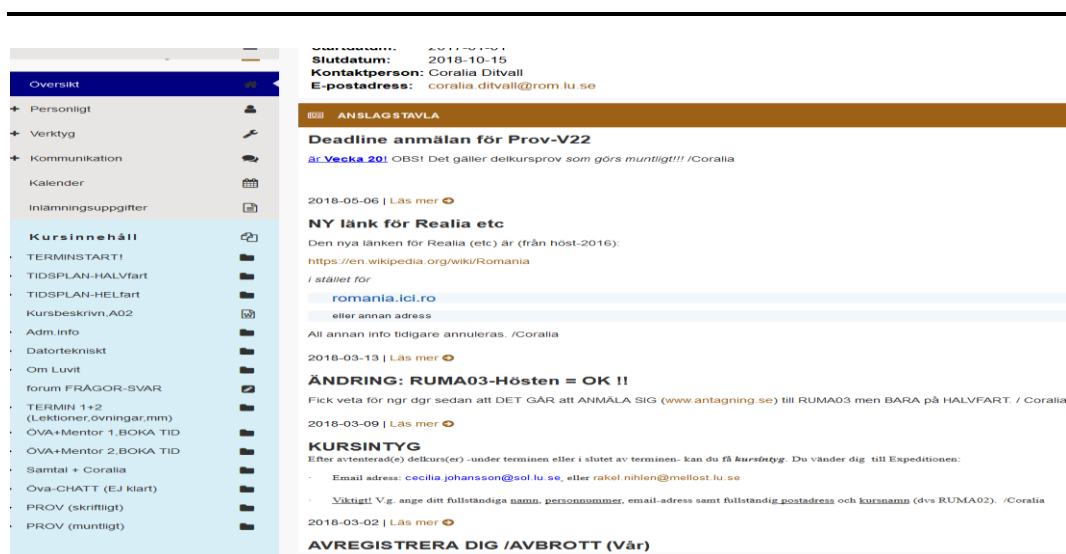

Fig. 1. Luvit sample as it was built by Coralia Ditvall

3. live@lund platform

live@lund platform offered a superior assimilation of media options as compared to Luvit. It was also possible that the entire content for one year of study to be transferred to the platform for the following year. The Romanian language teacher worked and still works simultaneously with eight platforms, as the studies take place in *helfart* (full-time) or *halvfart* (part-time) mode. This means that students can graduate one year of study in just one semester (*semester* means “holiday” in Swedish, *tid* is the right equivalent, the basic meaning being that of “time”).

One of the disadvantages of this platform (*live@lund*) was that it proved rigid in terms of generating customized modules. Worse, the already uploaded documents could not be accessed directly on the platform, but they had to be downloaded first. Uploading and ordering documents was also difficult, as that required accessing special options with complicated menus. One advantage was the *Flöde* (Flow) button that allowed the user to visualize quickly every message posted on *live@lund* platforms, so that the teacher might have simultaneous access to one aspect of the various platforms. Real-time communication is crucial to the advance of knowledge and to the fast correction of possible mistakes, so that students should not consume learning effort in vain.

Fig. 2. live@lund for the 3rd year of study, RUMA03. It is complicated to arrange documents in numerical order

Fig. 3. live@lund for the 4th year of study, RUMK01. It is complicated to arrange documents in alphabetical order

4. Canvas platform

Since the academic year 2019-2020, at RUMA01 level, the beginners' course (linguistic level A1-A2), a *Canvas* platform has been implemented as a piloting enterprise. Canvas offers a series of advantages over the previous platforms. First, the teacher has greater freedom to generate modules and to change the order of documents inside these modules. Second, documents, links, video and audio files

can be uploaded easily. In addition, the uploaded materials can open right on the platform, without the need to download them to the user's personal computer. The teacher has special sections where s/he can trigger discussions, surveys, quizzes etc. that students can then take further among them. There are options to visualize clearly who respond in due time.

The platform is also accessible via an application that can be downloaded on mobile phones. Mobile learning (m-learning) is crucial in Sweden as there are many students who commute. In Romanian studies it is quite common to allow students to take part in courses or even to take their exams while they are on means of transportation, while they take care of their kids, or while they are relaxing at a pub with friends. The thirst for knowledge should be incentivized irrespective of the less academic environment. Educators are supposed to spread university, not to barricade it. Especially that in Sweden citizens are motivated by the state to assume a life-learning strategy instead of being overtaxed for their educational efforts. In this respect, students can easily connect themselves, owing to the application, to Zoom interaction platform. However, *Canvas* contains the necessary media for conveying the courses itself, without externalizing them to Zoom, Teams or some other software.

5. Content generation

Another interesting option on *Canvas* is *Studio*, wherewith teachers and students can edit and inscribe video files with text, thus making the learning process both spectacular and interactive. Educational content can be improved, but also generated with the help of *Canvas* itself.

The integration of ICT tools in the teaching and learning process would facilitate the change of the five dimensions of teaching to become more student-centered. For instance, the content may be discovered by the students under the teacher's guidance and modelling. Depending on the response of the particular group of students or individual student, interactive graphic and video materials may play on students' most commonly preferred learning style – the visual one. Also, the technical capability for manipulating the content and simulating different scenarios by altering the parameters empowers the students both in terms of experiential learning as well as reflection and assessment. Last but not least, the accessibility, interactivity and flexibility of the content creates opportunities for students to participate actively in the course decisions, including by generating their own yet relevant exercises and tests. (Ursache, Dan, Crețu 2013: 2).

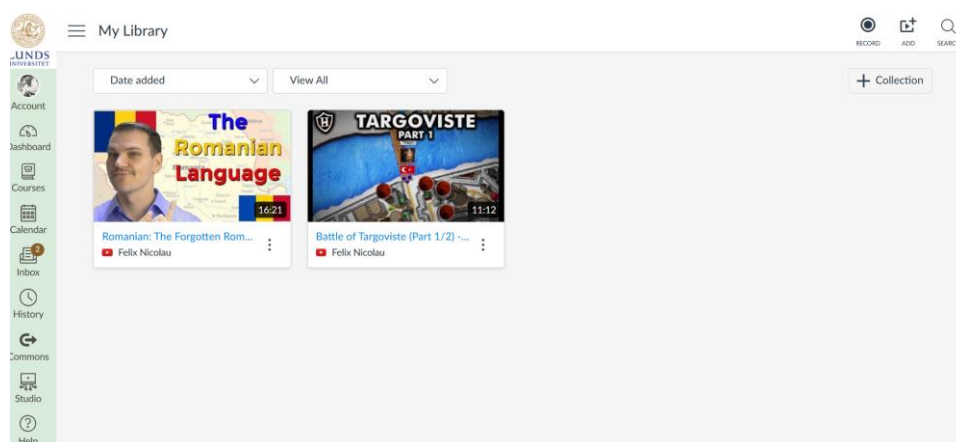

Fig. 4. Studio section on *Canvas* platform

This complex requirement became possible only with the implementation of Canvas platform. Canvas provides plenty of technical facilities for experiential learning and content generation with the help of students.

6. The Communicative Approach

The communicative approach claims that, to the maximum extent possible, decisions should be left in the hands of the individuals involved in the educational process. It therefore sees the simultaneous existence of interculturality and pluriculturality as offering a greater range of options and therefore greater freedom. (Castells & al. 1999: 75).

7. Mentoring

Swedish educational system encourages self-study and critical thinking. This equates to students being considered as/prompted to become adults. However, one should take heed to the fact that in Sweden the state encourages and supports those who are willing to enhance their academic training. This is the explanation for the great number of middle-aged or third-age students enrolled in various forms of learning. This aspect allows professors to transfer part of their teaching activity to students themselves.

Education is better accomplished when it is realized among peers, of course, under the supervision of an expert in the taught field: “Sharing expertise and mentoring others is an adult activity. Ultimately, the sharing of knowledge, and the training and development of other professionals, is an adult activity since

it advances knowledge in a professional field”. (Theodore E. Stone in Liebowitz 2011: 22). During the 19th century in Romania, this type of mentoring was resorted to on a large scale.

At this point, it is important to mention that even during their high school interval students are trained to resort to self-study courses (*själv studie kurser*) and critical thinking. Unfortunately, genuine theoretical developments are underrated, whereas ideological aspects and political correctness are held in high esteem.

Michael Thomas highlights another tricky facet of the online approach. With the help of mediated communication, students can benefit of the experts around the world, but without the local and localized guiding of a tutor the classroom atmosphere, even virtualized, becomes impersonal and pulverized.

Moreover, in a connectivist online environment, with an emphasis on informal learning and the possible individual's choice of engaging with experts outside the classroom, this critical localized influence could be lost completely. The lack of critical engagement by a tutor, on top of the diminishing level of control by the institution would also imply a high level of learner autonomy. (Thomas 2011: 64)

This comes as a suggestion in favour of mixing the old type of education with the newest technical and communicational possibilities. The result can be an improved blended educational approach that will not dispense with the successful experiments in the past.

8. Communication technology

Online education can increase the adroitness of students in the IT environment, but there are fields of knowledge where the hybrid system is more suitable. An abrupt change of paradigm could enhance certain qualities while disaffecting others. On-line education is able “to produce graduates who are better prepared to take up jobs in a knowledge-based environment characterized by a pervasive use of information and communication technology (ICT)” (Bodomo 2010: 133). Basically, students assimilate a second qualification.

On the other hand, there are so many testimonies about the longing after the non-mediated type of education. *Lundagård*, students' magazine at Lund University, offered such points of views even in 2020, although in Sweden there have not been as many restrictions as in other countries: “2021 vill vi inte längre hålla avstånd. Vi längtar efter tredimensionella umgängen. Efter månader av isolering är vi less på våra digitala bubblor, vi vill vara nära på riktigt, utan vare

sig filter eller skärmar emellan. Vi skiter i gillningarna när man, i stället för en mobil, kan hålla en annan människas hand” (Lundagård 2020: 25)¹.

This means that many persons involved in the educational process still realize that we live in and for a three-dimension world. We may plunge for a while in virtual bidimensional or make-believe three-dimensional universes, but once we lose our three-dimensionality, we risk deviating from our human essence. Normally, education as a whole, apart from sectorial education, should mould enhanced natural beings, in elevated contact with nature and species, not effective and lucrative mutants.

9. Negotiation and the new subjectivity

Negotiation is lucrative especially when students are well read and free of fossilized pseudo-knowledge; ready to accept the limitations and perishability of various results or theories.

La négociation est une formule de travail en équipe très efficace pour susciter la motivation des apprenants, parce qu'elle met d'abord l'accent sur leur intérêt. En effet, dans une négociation, les individus sont amenés à confronter des intérêts totalement ou en partie opposés et à convenir entre eux d'une décision qui satisfasse optimalement ces intérêts. La stratégie type d'une négociation est donc une stratégie de «gagnant-gagnant» par laquelle chacun essaie de satisfaire ses intérêts en reconnaissant à l'autre partie le droit légitime de poursuivre le même but. Il en résulte une dynamique interrelationnelle où l'affirmation de soi et le compromis cherchent leur point d'équilibre dans la rencontre avec autrui. En classe, la négociation peut se dérouler entre équipes ou à l'intérieur de chaque équipe.² (Proulx 1999: 103).

¹ “In 2021, we no longer want to keep our distance. We long for three-dimensional interactions. After months of isolation, we are tired of our digital bubbles; we want to be really close without either filters or screens in between. We shit on the likes when one, instead of a mobile, can hold another person's hand” (transl. mine)

² “Negotiation is a very effective teamwork formula for motivating learners because it emphasizes their interest first. In fact, in a negotiation, individuals are led to confront totally or partially opposed interests and to agree among themselves on a decision that optimally satisfies these interests. The typical strategy of a negotiation is therefore a “win-win” strategy whereby each tries to satisfy his/her interests while recognizing the other party's legitimate right to pursue the same goal. The result is an inter-relational dynamic where self-assertion and compromise seek their point of balance in the encounter with others. In the classroom, negotiation can take place between teams or within each team” (transl. mine).

Giving free way to negotiation as educational strategy and as scientific approach simply stimulates research and heuristic questions. Especially in higher education where students are more exposed to epistemological uncertainty as pre-condition of comprehending phenomena and analyses, negotiation with the help of the digital “might develop new forms of subjectivity that accommodate states of almost perpetual liminality, or, at least, quickly shifting provisional stabilities”. (Land and Bayne 2011:69).

References

- Castells, Manuel, Ramón Flecha, Paulo Freiré, Henry A. Giroux, Donald Macedo, and Paul Willis, 1999, *Critical Education in the New Information Age*. ROWMAN & LITTLEFIELD PUBLISHERS, INC., United States of America.
- Land, Ray, Siân Bayne (eds.), 2011, *Digital Difference: Perspectives on Online Learning*. Rooterdam: Sense Publishers.
- Liebowitz, Jay, Michael S. Frank (Eds.), 2011, *Knowledge Management and E-Learning*. Auerbach Publications Taylor & Francis Group, USA.
- Mitrea, Ioan, “Learning through strategic computer games in military training”, 2013. The 9th International Scientific Conference eLearning and software for Education Bucharest, April 25-26, 2013 10.12753/2066-026X-13-061
- Piątkowska, Katarzyna, Ewa Kościółkowska-Okólnska (Eds.), 2013, *Correspondences and Contrasts in Foreign Language Pedagogy and Translation Studies*, Springer International Publishing, Switzerland.
- Proulx, Jean, 1999, *Le travail en équipe*. (Collection Formules pédagogiques). Presses de l'Université du Québec.
- Sharan, Shalom, 1990, *Cooperative learning: Theory and research*. Praeger Publishers. (pp. 23–37).
- Thomas, Michael (ed.), 2011, *First Digital Education Opportunities for Social Collaboration*. Palgrave Macmillan® in the United States. Rita Kop and Paul Bouchard. Chapter 4, “The Role of Adult Educators in the Age of Social Media” (pp. 74-94).
- Ursache, Mariana, Dorin Dan, Ioana Crețu, 2013, “On-line course for studying the loop forming process in knitting technology“, *The 9th International Scientific Conference eLearning and software for Education Bucharest*, April 25-26.
- Khosrow-Pour, Mehdi (Ed. Vols. 1-3), 2010, *Web-Based Education: Concepts, Methodologies, Tools, and Applications* Information Resources Management Association USA, Volume I *Web-based education: concepts, methodologies, tools and applications* / Information Resources Management Association. Adams Bodomo, “Instructional Interactivity in a Web-Based Learning Community”, Chapter 10.1, pp. 133-152, IGI Global, New York.

Recenzii

Ioana Sonea, Lavinia Vasiu, Dina Vîlcu, *Manual de limba română ca limbă străină (RLS): nivelul B1*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2021, 192 p., ISBN 978-606-37-1000-1

Manualul de față continuă tradiția clujeană de publicare a manualelor și a materialelor ajutătoare de limba română ca limbă străină (RLS), pe de o parte, și completează spațiul actual de diversificare a resurselor RLS (atât la nivel național, cât și internațional), pe de altă parte. Cele aproape două sute de pagini includ, pe lângă părțile introductive, șase unități de învățare, la care se adaugă o listă de cuvinte, scheme gramaticale, transcrierea textelor de la exercițiile de ascultare, precum și cheia exercițiilor cu răspuns obiectiv (în formularea autoarelor). Manualul este însoțit de un CD audio.

Din partea introductivă (*Despre manual*), aflăm despre obiectivele generale (atingerea nivelului prag), despre cui îi este adresat manualul (celor care au parcurs nivelurile A1-A2 sau care au cunoștințele echivalente), despre structura manualului și conținutul fiecărei unități, la care se adaugă și câteva indicații utile pentru profesori.

Cuprinsul „clasic” este precedat de cuprinsul „analitic”, tip programă, în care fiecare unitate este descrisă pe competențe comunicative, respectiv activități comunicative. Apreciem, la acest nivel, detaliul pentru organizarea cât mai sistematică a noțiunilor de gramatică, fără neglijarea aspectelor care țin de comunicare și de funcționare eficientă a unui vorbitor în mediul lingvistic românesc.

Cele șase unități de învățare au titluri organizate în jurul unor teme generale (și generoase): 1. *Orașul meu*, 2. *La țară sau la oraș*, 3. *La serviciu*, 4. *Călătorii reale și imaginare*, 5. *Cu ochii-n patru – mass-media* și 6. *Cu burta pe carte*. Cele șase unități sunt de întinderi aproximativ egale (20-25 de pagini) și urmează aceeași structură: pe prima pagină a fiecărei unități sunt incluse trei secțiuni distincte (*În această unitate, Gramatică, Vocabular*). Astfel, atât cursanții, cât și profesorii au o imagine de ansamblu a ceea ce urmează să descopere. Uneori, soluția grafică adoptată face greu de citit prima pagină a fiecărei unități (scrisul cu negru se suprapune peste culori prea închise ale fotografiei folosite ca fundal). Fiecare unitate este structurată după cum urmează: introducere, vocabular, gramatică, citire, ascultare, vorbire, scriere, funcții și elemente de discurs, test final.

Pe lângă elementele legate strict de structura limbii române (anunțate încă din titlul volumului), acest manual conține și importante informații privitoare la cultura și civilizația românească. Fiind un manual destinat cursanților de nivel intermediar (B1), aceste elemente erau indispensabile și considerăm că autoarele reușesc cu succes să le introducă atât în mod direct, cât și prin comparație (vezi prezentarea orașului Cluj-Napoca, precum și a altor orașe – Paris, New York – din prima unitate, de exemplu). Temele abordate în cele șase unități sunt de interes pentru cursanți, iar autoarele aleg o abordare modernă de prezentare, în care au încercat, pe cât posibil, să țină pasul cu

evoluțiile tehnologice cele mai recente (de exemplu, folosirea unor platforme sociale ca pretext pentru a rezolva diverse sarcini de lucru), chiar dacă unele dintre ele deja nu mai sunt foarte folosite de tineri (blogul sau e-mailul, de exemplu).

În privința fișierelor audio, deși variate și adecvate tematic, le lipsește autenticitatea, întrucât se folosesc doar texte fabricate. Probabil pentru a evita problemele legate de drepturile de autor, fișierele audio nu sunt (fragmente din) conversații reale/spontane (de exemplu, din emisiuni radio sau TV sau din diverse vloguri), deși nivelul B1 permite, chiar dacă nu cu maximă ușurință, selectarea de materiale adecvate. La transcrierea textelor, autoarele menționează diverse surse după care au fost prelucrate textele pentru înregistrările audio, însă aceste surse sunt, după știința noastră, texte scrise, deci cu alte convenții decât exprimarea orală/conversațiile. După citirea cerinței, la fiecare fișier este o pauză destul de lungă (20 de secunde, în medie), ceea ce, din experiența proprie, îi agită pe cursanți, neștiind dacă e o problemă tehnică, dacă nu aud ei bine sau dacă pur și simplu, din cauza concentrării, nu-și dau seama cât timp a trecut. Folosirea acelorași voci și pe aceeași tonalitate face ca mediul de învățare să devină parțial artificial; vezi, de exemplu, la fișierul 22, unde vocea feminină pronunță „domnul Mirea, profu’ de română din liceu” (00:56-00:58), combinând o rostire din registrul îngrijit (apelarea reverențioasă, pronunțarea apăsată a articolului hotărât enclitic -l), cu una din registrul colocvial (forma trunchiată *profu’*, nepronunțarea articolului hotărât). Considerăm că, cel puțin la nivelul B1, alternarea registrelor nu este recomandată, putând provoca în rândul cursanților anumite confuzii.

Un alt punct nemenționat și asupra căruia nu se insistă este variația regională: toate textele audio sunt pronunțate adesea cu accent ardelenesc, ieșind în evidență – cel puțin pentru noi – pronunțarea diftongului [ɛa] din limba literară ca [ia] (rostire specifică Transilvaniei, dar neprezentată ca atare în manual, după știința noastră), de exemplu [zâmbia] în loc de [zâmbă], la același fișier 22, minutul 01:04. Toate acestea însă nu știrbesc diversitatea și utilitatea temelor abordate. De asemenea, faptul că fișierele se pot descărca gratuit este foarte benefic, dat fiind că CD-urile nu mai reprezintă spații de stocare atât de frecvent folosite, pe de o parte, precum și că majoritatea laptopurilor și a tabletelor nu mai sunt prevăzute din fabricație cu dispozitive de citire a CD-urilor.

După cele șase unități de învățare, autoarele au inclus o listă de cuvinte pentru fiecare unitate, împărțită, la rândul-i, în substantive (se menționează genul și pluralul), adjective (adverbe), verbe (se menționează, unde e cazul, dacă au sufix la indicativ prezent) și expresii și colocații utile. Listele de cuvinte sunt urmate de scheme gramaticale (în manieră structuralistă), de asemenea împărțite pe fiecare unitate și foarte utile mai ales celor pasionați de gramatică, în sens larg.

În concluzie, *Manual de limba română ca limbă străină (RLS): nivelul B1* de Ioana Sonea, Lavinia Vasiu, Dina Vilcu se dovedește un instrument de lucru util și necesar atât cursanților și profesorilor de la anul pregătitor, cât și celor care studiază și/sau predau limba română la lectoratele sau institutele culturale de limba română din străinătate. Manualul ar avea cu siguranță de câștigat dacă ar beneficia de o grafică mai performantă, cu imagini mai clare și/sau mai profesionist realizate, precum și de o calitate superioară a hârtiei pe care s-a imprimat. De asemenea, recomandăm autoarelor să gândească și o variantă electronică interactivă, în conformitate cu cele mai recente tendințe în predarea limbilor străine. Totodată, apreciem și laudăm manualul de față pentru diversificarea plajei de oferte de manuale RLS pentru nivelurile de intermediari și

avansați, având în vedere interesul din ce în ce mai crescut pentru limba română, cultura și civilizația românească. Manualul de față este unul complet și complex, putând fi folosit și de utilizatorii independenți/autodidacți, mulțumită structurării clare a conținuturilor (pornind de la cuprinsul „analitic”) și a felului în care se prezintă cheia exercițiilor.

Ionuț Geană

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” al Academiei
Române/Universitatea din București
ionut.geana@litere.unibuc.ro

Cristina Dafinoiu, Veronica Nedelcu, Laura Pascale, Lucia Opreanu, *Limba română pentru străini. Nivelul A1-A2*, Editura Eurodidactica, Otopeni, 2020, 191 p., ISBN: 978-606-8929-29-3

În ultimii ani, predarea limbii române ca limbă străină a beneficiat de creșterea numărului de resurse didactice care depășesc abordarea tradițională, centrată pe gramatică, și adoptă o perspectivă modernă, urmărind dezvoltarea competențelor comunicative ale cursanților. Unul dintre manualele care se înscriu în această direcție este ***Limba română pentru străini. Nivelul A1-A2***, apărut la editura Eurodidactica în 2020. Lucrarea a fost realizată în cadrul proiectului INTENS-O, CNFIS-FDI-2020-0648, finanțat de Ministerul Educației și Cercetării și desfășurat în 2020 la Universitatea „Ovidius” din Constanța. Colectivul de autoare este format din cadre didactice ale Universității „Ovidius”, cu o considerabilă experiență în predarea limbii române ca limbă străină, ceea ce explică faptul că au reușit să definească un manual coerent și atractiv pentru studenți, în mai puțin de un an. Așa cum se menționează în prefață, manualul este destinat nu numai studenților din Anul pregătitor, ci și cursanților străini de la alte programe de studii, precum mobilitățile Erasmus sau școlile de vară.

Manualul este structurat în 13 unități, fiecare acoperind aproximativ zece ore de curs, urmate de un mic dicționar român-englez. Prima unitate, *Alfabetul*, are rolul de a-i familiariza pe cursanți cu alfabetul limbii române, prin intermediul imaginilor. Tot aici sunt introduse culorile, formulele de salut și unele formule de politete. În plus, unitatea prezintă pe scurt câteva reguli de ortografie și principalele semne de punctuație, o temă mai puțin abordată în alte manuale, dar importantă pentru studenții străini ale căror limbi materne prezintă mari diferențe față de română. Printre exercițiile acestei unități se numără scrierea cu majusculă a numelor proprii și folosirea semnelor de punctuație în scurte dialoguri. Unitățile următoare, *O țară nouă, prieteni noi* și *Timpul, vremea, ceasul* introduc verbele *a fi* și *a avea* la indicativ prezent, numerele cardinale, pronume interogative și negative. În unitatea a treia sunt incluse exerciții care solicită producerea de mesaje orale și scrise, precum descrierea de imagini și descrierea anotimpului preferat.

Începând cu unitatea 4, *Locuința*, textele sunt mai lungi și crește numărul exercițiilor de producere a discursului oral. Temele de gramatică tratate aici sunt genul și numărul substantivelor și articolul nedefinit. Prezentarea gramaticală este redusă la regulile principale, cu câte un singur exemplu. În schimb, sunt incluse mai multe exerciții pentru studenți, cărora le revine sarcina de a forma singuri pluralul unor substantive date.

Mai multe substantive introduse în prima unitate sunt reluate aici, ceea ce asigură consolidarea unui vocabular minimal.

În comparație cu unitățile precedente, unitatea 5, *Orașul*, este mai densă tematic, fiind introduse verbele *a locui* și *a merge*, articolul definit și regulile de folosire a articolului, adjectivele variabile și cele invariabile. Pe lângă vocabularul tematic, sunt incluse scurte dialoguri pentru diverse situații cotidiene (la bancomat, cu taxiul, la muzeu, la casa de schimb valutar, în stația de autobuz).

Verbele la indicativ prezent sunt prezentate în unitățile 6 și 7, *Viața de student*, respectiv *Ce facem azi?*. Acestea abordează teme legate de viața studentască și de preocupările tinerilor, precum: la facultate, la curs, la sala de lectură, la sala de sport, la sala de spectacol, azi caut un job etc. În comparație cu celelalte unități, numărul exercițiilor gramaticale și de vocabular este mai redus în unitățile 6 și 7, accentul fiind pus pe textele scrise și pe exercițiile de verificare a înțelegerii acestora.

Unitatea 8 (*La cumpărături*) prezintă modul conjunctiv și modul imperativ, îmbinând exercițiile de vocabular cu cele de gramatică. Sunt abordate trei teme principale: cumpărăturile la piață, la supermarket și la mall. Alături de termenii prezentați în mod obișnuit la acest nivel (denumirile fructelor, ale legumelor, ale obiectelor de îmbrăcăminte) sunt introduse și alte categorii de termeni, precum tipuri de conserve, condimente, produse cosmetice.

Unitatea 9 (*Ce mâncăm?*) continuă logic conținuturile din unitatea precedentă și prezintă obiectele de bucătărie, diverse feluri de mâncare și rețete culinare, pe lângă indicativul perfect compus și pronumele și adjectivele demonstrative de apropiere. Secțiunea *Să gătim românește!* cuprinde rețete pentru câteva feluri românești tradiționale, care pot fi utilizate și la cursurile de cultură și civilizație.

Unitatea 10 (*O zi din viața mea*) introduce verbele reflexive și pronumele reflexive. Pe lângă teme obișnuite, precum programul zilnic și sportul, aici este inclus și un text despre programarea la salonul de frumusețe. Ultimele trei unități (*Profesii și meserii*, *Familia* și *Despre sănătate*) prezintă indicativul viitor, exprimarea posesiei și pronumele personale în cazul acuzativ.

O caracteristică generală a acestui manual este aspectul său atractiv pentru studenți. Cartea a apărut în condiții grafice foarte bune și include numeroase ilustrații, fotografii și desene, toate în culori. Din start, așezarea în pagină și suportul vizual consistent captează interesul cititorilor. Asemenea manualului de limba română publicat anterior de Cristina Dafinoiu și Laura Pascale, și acesta include secțiuni de tip „pictionary” sau dicționar ilustrat pentru fiecare lecție. Noutatea față de manualul precedent constă în introducerea imaginilor color, mult mai clare decât cele alb-negru.

Cunoașterea regulilor gramaticale nu mai ocupă un loc central, precum în manualele mai vechi. Autoarele au optat pentru o prezentare mai concisă a noțiunilor de gramatică, în manșete laterale, pe un fond colorat diferit față de restul paginii. Tot în manșete laterale apar și termenii noi pentru fiecare unitate și expresiile uzuale. Spațiul central este ocupat de textele scrise, însoțite de imagini și exerciții. Acest mod de organizare a informațiilor facilitează parcurgerea unităților de învățare și consultarea ulterioară a manualului pentru recapitulare. După cum am menționat mai sus, textele introduc teme variate, unele chiar diferite față de manualele precedente, și un vocabular bogat. Ceea ce lipsește este componenta audio, manualul nefiind însoțit de fișiere audio pentru exerciții de receptare a discursului oral. În schimb, textele variate permit exersarea

competenței de înțelegere a textelor scrise și dezvoltarea vocabularului. În ansamblu, lucrarea reprezintă o resursă didactică modernă, interesantă și flexibilă, care poate fi folosită drept manual principal la un curs de limba română ca limbă străină sau în completarea altor manuale deja existente.

Raluca Levonian
Facultatea de Litere, Universitatea din București
raluca.levonian@litere.unibuc.ro

Editura Universității din București – Bucharest University Press
folosește sistemul de peer review dublu anonim.

© EUB-BUP pentru prezenta versiune

<https://editura-unibuc.ro/>

B-dul Mihail Kogălniceanu 36-46, Cămin A (curtea Facultății de Drept),
Corp A, Intrarea A, etaj 1-2, Sector 5, București, România; tel.: + (4) 0726 390 815
e-mail: editura@g.unibuc.ro
Librărie online: <https://editura-unibuc.ro/magazin/>
Centru de vânzare: Bd. Schitu Măgureanu, nr. 9, parter (holul Facultății de Sociologie
și Asistență Socială); tel. + (4) 021 305 37 03

Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

RST

